

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Hana Geussová

Židovská menšina v Československu období normalizace

(Jewish Minority in Post-1968 Czechoslovakia)

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.

Praha 2012

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Michalu Pullmannovi, Ph.D. za účinnou odbornou pomoc, cenné rady, ochotu, trpělivost a vstřícnost, které mi pomáhaly při zpracování této práce. Děkuji svým kolegům ze semináře sociálních a kulturních dějin 20. století za podněty a připomínky, jež jsem při psaní práce mohla využít. V neposlední řadě děkuji svému partnerovi, který se postaral o typografickou úpravu práce systémem $\text{\LaTeX}$ a sazbu písmem Baskerville Original ze Střešovické písmolijny.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. července 2012

.....
(podpis autorky)

ABSTRAKT

Cílem práce je rekonstruovat život a postavení židovské menšiny v Československu v letech 1968–1989. Práce se zaměřuje na vnější projevy, tzn. realizaci kulturního a náboženského života, vnitřní organizaci komunity, míru účasti příslušníků židovské menšiny na akcích organizovaných orgány židovské reprezentace, a s tím související stupeň kontroly kolektivu i jednotlivců orgány státní moci a jejich zásahy do vnitřních záležitostí komunity. První část vymezuje sledovanou skupinu a určuje její složení a početnost. Následuje popis vývoje židovské komunity od konce války do roku 1968. Hlavní část práce sestává z charakteristiky vztahu židovské komunity a orgánů státní moci a vztahů existujících uvnitř židovské komunity. Soustředí se na popis úlohy orgánů židovské reprezentace ve vztahu k židovské menšině jako celku a dále na popis činností, které židovská komunita ve sledovaném období vyvíjela – na ty se detailněji zaměřují následující část. Jedná se o aktivity v kulturní a sociální oblasti a rovněž o aktivity spojené s židovským náboženstvím. Samostatná kapitola o židovských mládežnických skupinách je věnována práci s mladými lidmi. Kromě popisu činností se práce rovněž snaží vysvětlit význam jejich existence pro československou židovskou menšinu.

Klíčová slova: Československo, židé, normalizace

ABSTRACT

The aim of the thesis is to reconstruct the living and position of the Jewish minority of Czechoslovakia in 1968–1989. The thesis focuses on outer display, i.e. achievements in cultural and religious life, inner organisation of the community, extent of participation of minority members in activities organized by Jewish bodies, and the related level of control over the community as well as individuals performed by the state authorities, and their intervention in community's inner matters. First part of the thesis specifies the monitored group and defines its structure and quantity. The description of the Jewish community's development from the end of war till 1968 follows. The main part of the thesis consists of the characteristics of relationships between the Jewish community and the state authorities and relationships existing within the Jewish community. It concentrates on the description of Jewish representatives bodies' role in relation to the Jewish minority as a whole and also on the description of activities performed by the Jewish community in the monitored period – the following parts focus on these in detail. The activities are those in cultural and social field as well as activities related to the Jewish religion. An individual chapter about Jewish youth groups is dedicated to working with young people. Apart from the description of activities, the thesis also attempts to explain the meaning of their existence for the Czechoslovak Jewish minority.

Keywords: Czechoslovakia, Jews, Post-1968 Era

OBSAH

Úvod	6
1 Zdroje a metody	8
2 Vymezení sledované skupiny	10
3 Židovská komunita v Československu po roce 1945	18
4 Vývoj židovské komunity v letech tzv. normalizace	28
5 Sociální a kulturní život židovské menšiny	45
6 Náboženské aktivity	53
7 Židovské mládežnické skupiny	60
Závěr	67
Literatura	70
Přílohy	72

ÚVOD

Přestože struktura židovské komunity na území České a Slovenské republiky dnes zůstává víceméně podobná té v sedmdesátých a osmdesátých letech, její život se od dob normalizace značně odlišuje. Sedmdesátá léta zároveň přinesla uvnitř komunity řadu změn oproti předchozím obdobím. Specifičnost je možné zdůvodnit i skutečností, že generace normalizační doby je tzv. druhou generací, tj. generací dětí přeživších holocaustu,¹ což byla generace odkazem holocaustu stále značně zatížena. Tento argument ovšem není dostačující a příčiny odlišnosti a proměnlivosti československého židovstva je třeba hledat i jinde.

Z prvků, které ovlivnily stav československého židovstva v normalizačním období, jmenuji tři nejdůležitější: 1) Holocaust – tím se neliší od jiných evropských židovských komunit. Jak už bylo zmíněno v souvislosti s druhou generací, v sedmdesátých a osmdesátých letech byla zkušenost holocaustu stále velmi živá. 2) Projevy antisemitismu v padesátých letech – toto období pochopitelně vyvolávalo nejistotu a obavy z možnosti opakování válečných událostí. Pro nezanedbatelné množství židů byla padesátá léta deziluzí a vystřízlivěním. Mnoho židů totiž po válce sympatizovalo s komunistickou stranou, která v jejich očích představovala protiklad k hrůzám nacismu. Projevy antisemitismu uvnitř strany i v české a slovenské společnosti zejména v padesátých letech jejich nadějná očekávání zklamaly. Co činí situaci československých židů v období normalizace naprosto unikátní i ve srovnání se situací židovských obyvatel jiných států východního bloku jsou 3) události tzv. Pražského jara. Toto období umožnilo rozkvět aktivit židovských organizací, zejména v oblasti kulturní a v oblasti výchovy mládeže, kde bylo patrné alespoň částečné oproštění se od zásahů státní moci. Právě toto krátké období výrazně ovlivnilo podobu židovské komunity v následujících dvou desetiletích a právě v kontrastu s uvolněnou atmosférou šedesátých let jsou specifika vlivu normalizace obzvláště patrná.

---

¹ Jedná se o počítání generací od holocaustu, tzn. první generací jsou samotní přeživší, druhou jejich děti, třetí pak vnuci.

Cílem práce je rekonstruovat postavení a život židovské menšiny v Československu v letech 1968–1989. Práce se zaměřuje prakticky výhradně na vnější projevy života židovské menšiny, tzn. realizaci kulturního a náboženského života, vnitřní organizaci komunity, míru účasti příslušníků židovské menšiny na akcích organizovaných orgány židovské reprezentace (tzn. Radou židovských náboženských obcí a vedeními jednotlivých židovských obcí popř. synagogálních sborů), a s tím související stupeň kontroly společnosti i jednotlivců ze strany orgánů státní moci či jejich zásahy do vnitřních záležitostí komunity. Ačkoli cílem práce není prozkoumat a popsat projevy antisemitismu v československé normalizační společnosti, ať už ze strany politických špiček, nebo ze strany veřejnosti, pro potřeby mapování projevů každodennosti je však z důvodu jejich nezanedbatelného vlivu nebylo možné zcela opomenout.

Při psaní této práce byly zásadní dvě otázky. Zaprvé, jaké bylo v období normalizace složení židovské menšiny, jak byla tato organizována a jaké aktivity se jí týkaly a jaká byla hlavní náplň a význam těchto aktivit? Druhá otázka se týkala postoje režimu k židovské menšině, zejména ve srovnání s předchozím obdobím.

1 ZDROJE A METODY

Jedním z cílů této práce je zkompletovat a analyzovat informace, které zatím nebyly souhrnně publikovány ani šířeji diskutovány. O poválečné historii československého židovstva dosud nebylo mnoho napsáno. Ojedinělé příspěvky např. ve sbornících se většinou zabývají antisemitskou politikou Československa v padesátých letech, jejíž projevy typicky reprezentuje proces se spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským v roce 1952, případně vývojem československo-izraelských vztahů. Ani expozice Židovského muzea v Praze se poválečnému vývoji příliš nevěnuje, podobně je na tom Židovské muzeum v Bratislavě. Výjimkou je nedávná výstava o poválečném vývoji pražské židovské obce, která byla zpřístupněna v průběhu psaní této práce.²

Práce je založena na datech získaných jak z pramenů, tak z nepočetné sekundární literatury. Do první skupiny patří zejména Věstník židovských náboženských obcí,³ který byl vydáván Židovskou obcí v Praze. Tento měsíčník nabízí podrobný exkurz do společenského, kulturního i náboženského života československé židovské komunity a kromě faktických informací poskytuje i představu o oficiálním postoji nejvyššího, omezeně suverénního orgánu – Rady židovských náboženských obcí. Na Věstníku se také dají sledovat změny související se srpnem 1968. Dalším pramenným zdrojem jsou zprávy Ministerstva školství a kultury. Pod ně totiž spadal pro židovské organizace zcela klíčový úřad, kterým byl Sekretariát pro věci církevní. Ten se vyjadřoval k mnoha aktivitám, do kterých byly zapojeny různé židovské organizace. Z těchto zpráv je možné vyčíst jednak informace o samotném průběhu daných akcí, jednak způsob a míru, jakými do nich zasahovaly orgány státní moci. Některé oblasti týkající se tématu je ovšem velmi těžké zpracovat na základě pramenných materiálů, protože tyto materiály nejsou dostupné (příkladem je „Akce Pavouk“, jejíž dokumentace ve spisech Stát-

---

² Výstava „Židovská obec v Praze od roku 1945 po dnešek“ v Jubilejní synagoze od 18. září 2011.

³ Věstník vychází dodnes pod názvem Roš Chodeš.

ní bezpečnosti byla skartována).⁴ Neopomenutelným pramenným zdrojem jsou i memoáry osob, které měly v předmětném období vazbu na československou židovskou komunitu – pro potřeby práce jsou důležité jednak proto, že usnadňují pochopení dobové situace židovské menšiny, jednak obsahují odkazy na další pramenné zdroje.

Ze sekundární literatury byla nejdůležitějším zdrojem dat sociologická studie Aleny Heitlingerové „Ve stínu holocaustu a komunismu“ s podtitulem „Čeští a slovenští Židé po roce 1945“.⁵ Tato unikátní publikace je založena především na zpracování dat získaných dotazníkovým šetřením mezi židy českého a slovenského původu. Odpovědi respondentů, které autorka studie přináší nejen prostřednictvím dat, ale často i v plném znění, umožňují alespoň částečně proniknout do každodennosti v šedesátých až osmdesátých letech. Studie Aleny Heitlingerové rovněž obsahuje velké množství zpráv Ministerstva školství a kultury, které ve své práci používám. Problematikou židovské menšiny v normalizačním Československu se dále zabývá několik článků v zahraničních titulech, například *East European Jewish Affairs*, resp. *Soviet Jewish Affairs*. Ve výsledku je sekundární literatury více, než jsem očekávala na začátku, při plánování této práce. Nutno dodat, že informace uváděné v použitých publikacích se často navzájem překrývají a novější vycházejí z těch starších.

Z výčtu zdrojů vyplývá, že jsem se zaměřila výhradně na písemné prameny. Záměrně jsem se vyhýbala metodě orální historie, i když by se pro toto téma mohla zdát vhodná. Tato práce se, jak již bylo zmíněno v úvodu, zabývá téměř výhradně vnějšími projevy a aktivitami československé židovské menšiny. Nezabývá se dekodováním identit a osobního přístupu jejich nositelů, i když se této praxi na některých místech nebylo možné zcela vyhnout. Jsem ovšem přesvědčena, že zpracování tématu práce metodou orální historie by přineslo další důležité poznatky a představuje tak možnou budoucí výzvu.

---

⁴ Tajné akce StB: Akce Pavouk (dokument ČT), 2008.

⁵ V originále „In Shadows of Nacism and Communism“, vyšlo v Kanadě roku 2006, v českém překladu v Praze roku 2007. Autorkou je kanadská socioložka, jež je potomkem českých židovských emigrantů.

2 VYMEZENÍ SLEDOVANÉ SKUPINY

Určit strukturu a především početnost československé židovské populace v předmětném období je velmi obtížné. K tomu, aby bylo vůbec možné určit podobu a početnost židovské komunity v Československu, je třeba vycházet z údajů informujících o předválečném a poválečném stavu a následně sledovat a zaznamenávat události, které měly na strukturu komunity dopad.

Nejprve je třeba položit definiční otázku a určit tak okruh osob, jimiž se práce zabývá. Již před válkou byla židovská menšina velmi rozmanitá. Její příslušníci se lišili mírou vědomí židovské identity – byli zde ultraortodoxní židé i ti, kteří židovství pojímali pouze jako jistý odkaz předků. Někteří byli do židovské menšiny zařazeni prakticky proti své vůli, na základě norimberských zákonů. Takovéto složení židovské populace lze předpokládat i po válce. Zatímco před válkou uvedené skupiny spojovalo víceméně jen určité kulturně sociální dědictví, k němuž se někteří hlásili jen málo a někteří vůbec, po válce bylo pojítka evidentní – téměř všichni židé žijící na území Československa byli zatíženi přímou zkušeností holocaustu. Výjimkou byli pouze ti, kteří se buď narodili bezprostředně po válce, nebo ti, kterým se válku podařilo přežít v emigraci, případně v odboji – i ti však holocaust zakusili alespoň zprostředkovaně. Toto pojítka se zachovalo i dále v padesátých a šedesátých letech a v období normalizace, přičemž se přeneslo i na potomky přeživších. Dá se předpokládat, že poválečná židovská komunita (včetně té v období, kterým se zabývá tato práce), byla do jisté míry jednotnější než ta předválečná – patřili k ní jednoduše ti, kteří cítili paměť holocaustu jako podstatnou součást židovské identity.

Když se však vně židovské komunity hovořilo o židech (například v médiích), nedá se předpokládat, že by židé byli vnímáni pouze jako skupina lidí, které spojuje holocaust. Protože většinové vnímání židovské komunity mělo nutně na její podobu vliv, nedá se tato komunita vymezit pouze pomocí pojítka holocaustu. Židovstvím se tak pro účely této práce rozumí jakákoli výrazná vazba na židovský svět, ať už prostřednictvím sdílení zkušenosti holocaustu spojené především s rodinným odkazem, anebo aktivním postojem

k dění uvnitř židovských organizací (zejm. židovských obcí) či praktikováním židovské víry.

Ačkoli byla židovská komunita, jak již bylo zmíněno, kvůli válečným událostem jednotnější než před válkou, existovaly mezi jejími příslušníky rozdíly. Zásadním byl ten, jakým způsobem se ke svému židovství stavěli a jak vnímali svou přítomnost v Československu.

Prvním možným přístupem byla snaha o oproštění se od jakékoli vazby na židovský svět, naprostá asimilace. Ta mohla mít několik příčin. V první řadě si židé tuto cestu mohli zvolit ze strachu – ti, kteří prožili válku, chtěli sebe a především své potomky uchránit od dalšího možného pronásledování na základě židovského původu. Od padesátých let i v období normalizace se k obavám vyvolaným zkušeností války přidal i strach spojený s antisemitsky zaměřenými politickými procesy padesátých let, s nimiž souviselo probouzení antisemitských nálad ve společnosti, nepřátelský postoj k židovskému Izraeli a obviňování židů ze sionismu (jak byl v normalizačním Československu vnímán sionismus, popisují v práci dále). Jiní židé mohli v plné asimilaci vidět jediný možný způsob, jak zapomenout na válečné události. Snahu o asimilaci tak lze vnímat jako strategii vyrovnání se s holocaustem. Druhý uvedený případ se týkal přímých přeživších, což znamenalo, že v průběhu šedesátých a sedmdesátých let se stávalo, že potomci těchto osob tento asimilační přístup změnili a projeví svůj zájem o židovství – z dále popsaných skutečností vyplývá, že k tomuto skutečně docházelo. Další příčinou snahy o distancování se od židovského světa mohla být jednoduše skutečnost, že daná osoba byla plně asimilována již před válkou a židovství jí bylo v průběhu války přiděleno „administrativně“.

V souvislosti s židovskou komunitou se často zmiňuje aktivní zapojení do politického života v poválečném Československu, zejména v souvislosti s členstvím v komunistické straně. Je pravda, že právě členství v komunistické straně bylo jedním z projevu pokusů o asimilaci. Komunistická strana byla pro židy obzvláště negativně zasaženými nacismem přitažlivá svým rozhodným postojem odmítající právě nacismus a fašismus. „Asimilovaný český žid“ Jiří Franěk vysvětlil motivy židů tak, že „[...] je zde zkušenost války, ve které jako by byly zklamaly všechny ideologie. Velké procento navrátilců změnilo své přesvědčení, ti kdo byli předtím českými židy, odešli do Pales-

tiny, původní sionisté zůstali tady, čeští židé se stávali komunisty; každý se domníval, že byl na falešné stopě a že musí hledat nové řešení.“⁶

Obdobně typický postoj mnoha židů popsal ve svých pamětech Toman Brod: *„Také já se nyní stal stoupencem názoru, že idea komunismu je ideou správnou, potřebnou a nutnou, ideou lepší budoucnosti lidstva. [...] Bylo proto nasnadě [...], že jsem začátkem ledna 1948 vstoupil do komunistické strany. Myslím ale, že hlavním důvodem mého příklonu ke komunistickému hnutí nebyly ani následovníhodné vzory, ani moje ideologická „vyspělost“, nýbrž prosté, sice určité naivní a mylné, pro mě však tehdy zcela nepochybné a nezpochybnitelné přesvědčení: jestliže totiž demokracie nebyla s to čelit vzrůstající hitlerovské hrozbě, pak jedinou zárukou proti recidivě hnědého extremismu je extremismus rudý, komunistický. Tato premisa stála u zrodu mé příští politické angažovanosti a já se z ní v průběhu let jen velmi obtížně a velmi zdlouhavě vymaňoval.“*⁷

Tentýž autor popisuje, jak během padesátých let postupně přicházel o iluze, až se s komunistickou stranou přestal ztotožňovat zcela: *„Už k nám – a tedy i ke mně – pronikaly zprávy o československých koncentračních táborech s desítkami politickými vězni, už každý, kdo chtěl, a ovšem i já mohl zvědět pravdu také o poměrech v Sovětském svazu, jenž se v mých očích rovněž měnil na stát vnitřně násilnický a navenek uchvatitelský.“*⁸ Avšak dodává, že *„skutečnost, že jsem se od cizil komunistickému režimu, nikterak ještě neznamenal, že bych býval rezignoval i na své socialistické přesvědčení.“*⁹ Jako mnoho jiných ve straně setrval, až byl roku 1970 vyloučen: *„Konec formálního členství v rodné straně mi přinesl bezprostředně spíše úlevu, osvobozující pocit už proto, že doposavad jsem přece jen musel své názory i své konání podřizovat určité taktice, podle okolností větší či menší obezřetnosti, a nemohl jsem vždy naplno říkat vše, co jsem si myslel. Svobodně hovořit na veřejnosti jsem samozřejmě nesměl ani nyní, zato v soukromých debatách se stejně postiženými přáteli a kolegy už nebylo nutno cokoli skrývat, třeba i v obavě, že by je jejich odlišné myšlenkové pochody mohly odrazovat od spolupráce se mnou. Teď už jsem nemusel brát zřetel na politické klima v jakémkoli kolektivu, teď už jsem mohl riskovat i jakýkoli názorový střet.“*¹⁰

⁶ Soukupová, Blanka: Modely životních osudů českých židů po šoa, in: Židovská menšina v Československu po druhé světové válce, Praha 2009, s. 106.

⁷ Brod, Toman: Ještě že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929 – 1989, Praha 2007, s. 211.

⁸ Tamtéž, s. 243.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž, s. 299.

Uvedené úryvky ukazují vývoj, který byl poměrně typický. Mnoho židů, kteří po válce vstupovali do komunistické strany s nadějemi a ideály, prožívalo později vystřízlivění. To přicházelo zpravidla postupně – důsledkem perzekucí, politických procesů, negativního postoje k politice i samotné existenci židovského státu, proklamace rovnítka mezi židovstvím a odsuzovaným sionismem. Srpnové události roku 1968 a nástup normalizace tak byly pro mnohé onou poslední kapkou – režim však sympatie ztrácel již od svého samotného začátku. Z uvedených skutečností se dá předpokládat, že v předmětném období – období normalizace – se již o mimořádném angažování židů v komunistické straně dá sotva mluvit. Původní idealistická představa komunistické strany jako ochránce před nejen „hnědým“ zlem a strážcem nabyté svobody vzala za své.

Členská základna židovské komunity byla rozmanitá, a tak samozřejmě není možné tvrdit, že v jejích řadách nebyli v normalizačním období žádní komunisté či ti, kteří s režimem přinejmenším navenek sympatizovali – v této práci jsou koneckonců popsány styky některých židů s komunistickou stranou, které měly ve svém důsledku na židovskou menšinu (nebo alespoň její části) dopad. V normalizačním období, na rozdíl od konce čtyřicátých let, prakticky neexistuje důvod, proč by židé měli větší motivaci vstupovat do komunistické strany nebo ji jinak podporovat. Lze předpokládat, že motivy židů vstoupivších v normalizačním období do strany nebo těch, kteří v ní v tomto období zůstali, byly obdobné jako u kterékoli jiné skupiny obyvatelstva – domnívám se ale, že příslušníci židovské menšiny měli důvody, proč režim nepodporovat, ještě o něco více než většina ostatních.

Ačkoli proměna postoje v průběhu padesátých až sedmdesátých let nebyla ničím neobvyklým, nemalá část židů měla s komunistickým režimem potíže od samotného začátku a rozhodně do něj tak nemohla vkládat naděje. Jednalo se zejména o ty příslušníky židovské komunity, kteří usilovali o navrácení majetku, jenž jim byl zabrán během války. Dále byli postiženi aktivisté židovských obcí, kteří usilovali o jejich obnovu a rovněž požadovali navrácení zkonfiskovaného majetku obcí.

Mnozí z nich se pak často rozhodli učinit krok, který podobu československé židovské menšiny definitivně poznamenal – takovým zásadním krokem byla emigrace. Jak bude dále popsáno, židovskou komunitu zasáhly v poválečném období tři hlavní emigrační vlny – v poválečném období, po únorovém převratu a posrpnových událostech roku 1968. Kromě emigrací,

kteřé byly reakcí na konkrétní situaci, se v židovské komunitě vyskytovaly i případy plánovaných emigrací. Významným příkladem byly mládežnické skupiny v šedesátých letech, jejichž hlavním úkolem bylo připravit židy druhé generace na život v Izraeli. Mnoho jejich členů pak skutečně Československo opustilo. Emigrace z Československa se na židovské menšině nepodepsaly pouze z hlediska její početnosti. Důležitou roli v normalizačním období hrála i skutečnost, že prakticky každý žid měl přímou vazbu na zahraničí – ať už západní Evropu, Ameriku nebo Izrael – prostřednictvím příbuzných nebo přátel, kteří tam žili.

Mezi československými židy se však nacházeli tací, kteří se svého židovství odmítli vzdát a nechtěli ho ani skrývat, ani Československo opustit. Nehledali východisko v popření svého původu, ani v emigraci. Již v době bezprostředně po válce byli někteří přeživší židé odhodláni alespoň částečně navázat na předválečnou dobu a pokusit se tak o zachování kontinuity (s ohledem na válečné ztráty se tento úkol jeví nesplnitelný). Příkladem byl rabín Richard Feder (zemřel roku 1970), který zastával myšlenku, že „*přeživší Židé mají povinnost zachovat kontinuitu židovství, že mají povinnost 'pokračovat'*“.¹¹

Tato skupina židů měla mimořádný vliv na vývoj židovské komunity. Právě díky nim se v normalizačním období stále objevovali tací, kteří měli odhodlání pokračovat v započatém díle a cítit příslušnost k židovské menšině. Kromě původních propagátorů myšlenky zachování kontinuity i po válce to byli ti, kteří se právě díky nim mohli s židovstvím seznámit díky výchovným programům a organizovaným setkáváním. Ze studie A. Heitlingerové vyplývá, že pro mnoho židů bylo klíčovým momentem samotné uvědomění si příslušnosti k židovské menšině. Dá se předpokládat, že i díky těm židům, kteří se rozhodli zůstat židy bez ohledu na komplikace, které toto rozhodnutí provázely, mohla v šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech vyrůstat nová generace, jež se ke svému židovskému já hlásila.

Z uvedeného vyplývá, že příslušníci židovské menšiny v období normalizace sice netvořili homogenní skupinu, je ale možné vysledovat řadu typických společných znaků. Jedná se především o zkušenost holocaustu, která byla v případě starší generace přímá, u potomků zprostředkovaná. Dalším společným znakem byly vazby příslušníků židovské menšiny na zahraničí – vznikly jednak působením zástupců celosvětových židovských organizací,

---

¹¹ Soukupová, Blanka, *Modely...*, s. 91.

jednak návštěvami jednotlivců na židovských obcích, ale zejména důsledkem velkého množství emigrantů, jejichž příbuzní zůstali v Československu. Podstatným znakem byl samozřejmě i židovský původ jako takový. Dá se předpokládat, že židé, kteří si svého původu byli vědomi, i když o něm mimo svou komunitu nehovořili, se zajímali o dění uvnitř komunity a více či méně aktivně se do něj zapojovali. Židovský původ byl rovněž jedním z důvodů, proč mnozí židé neunikli pozornosti orgánů státní moci.

Příčiny nesourodosti židovské menšiny byly částečně podobné jako v předválečném období. Jednalo se zejména o odlišnosti v přístupu k židovskému náboženství – v Československu se vyskytovali ultraortodoxní židé původem z Podkarpatské Rusi, přívrženci konzervativního pojetí židovství snažící se navázat na činnost v předválečném období stejně jako židé, kteří k náboženství neměli prakticky žádný vztah. Rozdíly mezi židy byly dány i politickými preferencemi. Novými základy odlišností mezi příslušníky židovské menšiny byl např. přístup k vlastnímu židovství poznamenaný holocaustem a událostmi padesátých let v Československu.

Představu o podobě československé židovské komunity je potřeba doplnit o zásadní údaj – početnost. Nabízí se několik způsobů, jak se tento údaj pokusit dohledat, vždy je však třeba počítat s tím, že se bude jednat o hrubý odhad. K určení početnosti židovské komunity dnes by mohly sloužit výsledky sčítání lidu. Údaje zjištěné sčítáním lidu nebo prostým soupisem obyvatelstva zjištěné v období od konce války (kdy byl počet židů mnohonásobně nižší oproti poslednímu předválečnému sčítání) do začátku devadesátých let (kterými se ve své práci sice nezabývám, lze se však domnívat, že bezprostředně po sociálně-politických změnách souvisejících s listopadovým převratem se četnost židovské populace dramaticky nezměnila) nejsou příliš použitelné. V relevantním období sice proběhlo sčítání celkem pět (v letech 1950, 1961, 1970, 1980 a 1991), některá z těchto sčítání však vůbec neobsahovala otázku národnosti anebo vyznání. I pokud byl tento údaj do sčítání zahrnut, lze považovat za pravděpodobné, že se někteří židé od svého židovství zcela distancovali – tato „neviditelná“ skupina statistiku do značné míry zkresluje.

Další možností by bylo využít seznamu členů jednotlivých náboženských obcí. Takto získaný údaj ale zcela jistě zahrnuje pouze část židovské populace. Zdaleka ne všichni židé byli členy obce; často jimi nebyli dokonce ani ti, kteří se za židy prokazatelně považovali a dokonce se na rozličných ak-

tivitách pořádaných obcemi podíleli. Důvodů, proč nebýt členem, bylo několik. Jednalo se o důvody duchovní, například že ne každý žid chtěl být součástí organizovaného společenství. Dalším důvodem byl důvod politický – členství v obci bylo příliš otevřenou deklarací židovství a obavy z projevů antisemitismu byly krátce po válce a následných okolnostech padesátých let všudypřítomné. Někteří se neorganizovali v obcích z čistě praktického důvodu – v místě jejich bydliště židovská obec vůbec nebyla.

Poměrně spolehlivým způsobem se zdá být postupné odečítání ztrát na československé židovské menšině od předválečného počtu židů žijících v českých zemích a na Slovensku zjištěného ze seznamů pořízených v průběhu okupace gestapem a ze seznamů vězňů koncentračních táboru. Ostatně právě na základě těchto seznamů byli židé registrováni v padesátých a později i osmdesátých letech.¹² Od původního počtu obyvatel Československa židovského původu se následně odečte počet zahynuvších během holocaustu (který je na rozdíl od počtu přeživších znám) a počet těch, kteří po válce emigrovali (do Izraele nebo jinam). Druhý krok je však opět velmi obtížný. Alena Heitlingerová ve své studii tvrdí, že mezi lety 1945–1948 se z Československa vystěhovalo 22 000–24 000 židů do Izraele (vychází z izraelských seznamů přistěhovalců) a dalších cca 3 000–5 000 do jiných zemí. V Československu tak zůstala pouhá desetina předválečného počtu, tedy přibližně 18 000.¹³ Po únorových událostech roku 1948 byly možnosti emigrace omezené. Na listinách žadatelů o vystěhování do Izraele však pořád zůstávalo přibližně 5 500 jmen. Do poloviny šedesátých let se podařilo vystěhovat jen asi 2 000 až 3 000 židům. Druhá velká vlna emigrací nastala bezprostředně po invazi vojsk Varšavské smlouvy v létě roku 1968. Podle mluvčího americké židovské organizace American Jewish Joint Distribution Committee ve Vídni opustilo v této době Československo 3 400 židů. Prameny pak hovoří o cca 12 000 příslušnících židovské menšiny, kteří v Československu zůstali.¹⁴

Při pokusu o stanovení počtu československých židů žijících v Československu období normalizace není zásadně zohledněna natalita a mortalita

¹² Crhová, Marie: Jews under the Communist Regime in Czechoslovakia, in: András Kovács (ed.): Jewish Studies Yearbook 2002/2003. Budapest, s. 281.

¹³ Heitlingerová, Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945, Praha 2007, s. 30.

¹⁴ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html, 28. 3. 2011.

příslušníků židovské komunity po roce 1945. Důvodem je předpokládaná nízká míra přesnosti. Pokud by výchozími údaji byly například dokumenty židovských obcí o aktech souvisejících s příslušnými faktory (např. obřizky, bar micva, pohřby), získaný přehled by zahrnoval skupinu židů určitým způsobem praktikujících židovskou víru. Přesto však existuje odhad týkající se věkové struktury židovského obyvatelstva v Československu roku 1968. Jedná se o odhad Rudolfa Iltise, tehdejšího tajemníka Rady židovských náboženských obcí a redaktor Věstníku židovských náboženských obcí v Československu. Uvádí, že v červnu roku 1968 byl průměrný věk příslušníků židovské komunity 60 let. Pouhých 1 000 židů tak bylo ve věku 15–20 let.

Židé, kteří měli zájem být součástí komunity, byli organizováni v židovských náboženských obcích či přidružených synagogálních sborech. Jejich počet byl i v samém průběhu normalizace proměnlivý a měl spíše sestupnou tendenci. Nejpočetnější obce byly v Praze, Brně a Ostravě, na Slovensku pak v Bratislavě, Košicích a Galantě. Nejvlivnější byla židovská obec v Praze; centralismus byl ještě posílen roku 1975 v souvislosti se změnou stanov Rady židovských náboženských obcí, což byl vrchní orgán židovské reprezentace. Na Slovensku vykonával část pravomocí Rady tamní orgán židovské reprezentace, kterým byl Ústřední svaz židovských náboženských obcí na Slovensku. Přestože byla židovská menšina v období normalizace velmi různorodá, je možné najít celou řadu společných znaků – kromě již zmiňované zkušenosti holocaustu a emigrace příbuzných a přátel to byl zpravidla pocit sounáležitosti s ostatními příslušníky, jenž byl důsledkem společného původu a koneckonců i společného údělu, neboť oběti nepřátelských projevů vůči židům byli všichni příslušníci židovské menšiny bez ohledu na to, jak svůj původ chápali oni sami jako jednotlivci. Poměrně malé množství míst, kde se příslušníci komunity mohli setkávat, mělo za následek další směšování židů, jejichž původ i postoje se mohly značně odlišovat.

3 ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1945

Vývoj židovské komunity v Československu bezprostředně po válce není předmětem této práce, v kontextu však považuji za nezbytné uvést rozhodné skutečnosti. Po válce jimi byly, jak již bylo uvedeno, především vlna emigrací v letech 1945–1949, uchopení moci komunistickou stranou v únoru 1948, počáteční deklarovaný „anti-antisemitismus“ a následná realita 50. let, období destalinizace, liberální šedesátá léta a tzv. Pražské jaro. Události všech uvedených období se pochopitelně podepsaly na charakteru židovské menšiny v časech normalizace, na jejím celkovém vývoji i postojích jejích příslušníků.

Počet válku přeživších židů žijících v Československu se značně snížil v důsledku četných emigrací v letech 1945–1948 a méně četných po roce 1948. Důvody k emigracím se různily. Pro velkou skupinu byl motivací nově vznikající stát Izrael, pro jiné očekávání nepříznivého sociálně politického vývoje v souvislosti s rostoucím vlivem Komunistické strany, a to i navzdory ujišťování ze strany hlavních představitelů nastupujícího komunistického režimu o podpoře židů a odmítání antisemitismu. Věrohodnost těchto tvrzení se opírala mimo jiné o státem deklarované sympatie k Izraeli.¹⁵ Někte-

---

¹⁵ Československo-izraelské vztahy byly vřelé už v době, kdy se o existenci Izraele ještě ani nemohlo mluvit. Československo bylo jednou z tranzitních oblastí pro emigrace přeživších židů z evropských zemí zasažených holocaustem do Palestiny bezprostředně po válce – Československo se tak podílelo na osidlování území nově vznikajícího státu. Podporu vzniku Izraele vyjádřilo formálně roku 1947, když se jako člen zvláštní komise OSN pro Palestinu vyjádřilo pro vznik samostatného státu Izrael, o rok později pak materiálně, když Izraeli dodávkou vojenského materiálu pomohlo ve válce za nezávislost. Nutno poznamenat, že podpora Izraele byla však jednak v souladu s politikou SSSR, jednak byla válka v Izraeli pro Československo dobrou obchodní příležitostí. Na vztah mnohých židů k československému státu měly však tyto vztahy pozitivní vliv, neboť Izrael měl samozřejmě i jejich podporu. Předseda Rady židovských obcí v Československu, František Fuchs, výstižně popsal orientaci českých židů ve Věstníku židovských náboženských obcí: „*Jest přirozené, že i my českoslovenští židé srdečně a s radostí vítáme zrození židovského státu v Palestině a přejeme mu mnoho zdaru a Boha prosíme za jeho šťastnou budoucnost. Činíme tak všichni bez rozdílu, zda jde o ty, kteří chtějí zůstat československými občany a kteří zde mají svou vlast, anebo o ty, kteří se hodlají stát ob-*

ří židé se však již v období války seznámili s ideou komunismu, například v koncentračních táborech nebo v partyzánských oddílech, a z tohoto střetu si odnesli negativní zkušenost, jež je později od podpory Komunistické strany odrazovala; (na druhé straně je třeba opět zmínit fakt, že procentuální zastoupení židů v Komunistické straně bylo po válce větší, než byl jejich podíl na celkové populaci). Nezanedbatelná mohla být též zkušenost reakcí nežidovského obyvatelstva na návrat přeživších z koncentračních táborů – protižidovské nálady nebyly pravidlem, na druhou stranu však na některých místech židům citelně komplikovaly život.¹⁶ Židé, kteří se rozhodli zůstat v Československu, byli ujišťováni, že jim žádné nebezpečí nehrozí. Toto ubezpečování prováděli jak přední politikové ve svých projevech, tak židovský tisk.¹⁷

Ačkoli byly emigrace zpočátku víceméně akceptovány, neprošly bez povšimnutí. Zatímco v letech 1945–48 bylo vystěhovalectví nahlíženo s určitým pochopením v souvislosti s válečnými událostmi, komunistický režim je v prvním roce akceptoval ze zcela jiných důvodů. Otázka snižujícího se počtu příslušníků židovské menšiny žijících v Československu byla považována za poměrně marginální. O tom svědčí zpráva Ministerstva vnitra z 23. 4. 1948, v níž se uvádí, že „asi 80% všech vystěhovalců tvoří židé a... pracovní

čany židovského státu a v něm se usídlit. Všichni si uvědomujeme, že jde především o velké lidské dílo, které má vytvořit domovinu pro statisíce nešťastných lidí roztroušených po táborech v Německu a po létech hrozného strádání a utrpení.“ (citováno Soukupová, Blanka: Židé a židovská reprezentace v českých zemích v letech 1945–1948, in: Židovská menšina v Československu, Praha 2009). Když se však po skončení první fáze izraelsko-arabského konfliktu Izrael otevřeně orientoval na Spojené státy americké a nestal se satelitem SSSR na Blízkém východě, jak si původně představoval Stalin, československo-izraelské vztahy podstatně ochladly a záhy se proměnily v nepřátelství, které dopadlo i na židy žijící v Československu.

¹⁶ Silné protižidovské nálady se objevovaly na Slovensku, což popisuje např. Alexandr L. Eastermann, představitel Světového židovského kongresu: „*Na Slovensku vyvolává situace Židů ty nejvážnější obavy. Antisemitismus se tu projevuje stejně agresivně jako před válkou [...] Autonomní vláda se skládá z velké části ze zapřísáhlých antisemitů, kteří se angažovali ve fašistické vládě za nacistického režimu. Mnozí z nich teď zastávají vedoucí funkce.*“ (citováno Čermáková, Radka: *Poválečné Československo. Obnovený stát ve střední Evropě*, in: Židovská menšina v Československu, Praha 2009, s. 31) I když se dá předpokládat, že na Slovensku vzhledem k válečným okolnostem větší motivace k protižidovským náladám než v českých zemích, nevyhli se projevům nepřátelství ani čeští židé. Přeživší Ruth Tosková vzpomíná na návrat domů takto: „*V Praze jsem pocítovala i některé ošklivé reakce: 'Podívejte se na ty židy, už se zase vracejí.' Věci z naší domácnosti poschovávala matka před válkou u různých lidí a naše bývalá služka, u které jsme také něco schovali, nám řekla, že ty naše věci musela prodat, měli prý velkou bídu a ona musela nakoupit sádlo a máslo. Žpátky jsme prakticky nedostali nic.*“ (tamtéž, s. 29).

¹⁷ Častý výskyt v úvodnicích Věstníku židovských náboženských obcí v roce 1948, např. Věstník, 10/1948.

schopnost židovských vystěhovalců je pro fyzické práce je většinou snížena a zabývají se většinou neproduktivními zaměstnáními – obchodem – , pro která jsou v republice postradatelní... Po únorových událostech tento počet žadatelů o vystěhování ještě vzrostl... Ministerstvo vnitra projednalo interně záležitost a sdělilo, že na jeho stanovisku z roku 1946 se nic nezměnilo, tj., vystěhování židů jest posuzovati benevolentně, jelikož jde zpravidla o živel neproduktivní... K důvodům uznaným na uvedené meziministerské poradě z 23. 4. 1946 přistoupil po únorových událostech ještě další nejzávažnější důvod, že ty osoby židovského vyznání, které se rozhodly vystěhovati teprve v důsledku únorových událostí, nemožno považovati za národně a politicky spolehlivé a nedá se očekávati, že by u nich důvod ten během doby pominul.“¹⁸ Zdá se tedy, že židovské emigrace bezprostředně po nástupu komunistického režimu nebyly zdrojem nelibosti; naopak mohly být chápány jako určitá očista republiky od „neproduktivního živlu“ – charakteristika obsažená ve zprávě je ukázkou přetrvávající přítomnosti zažitých stereotypů.

I když emigranti začátkem roku 1948 neměli mnoho technických problémů s opuštěním republiky, často museli trpět nepříjemné zacházení. Situaci zhodnotila organizace American Joint Distribution Committee,¹⁹ když ve své zprávě konstatovala, že židé, kteří se vystěhovávají, jsou státními nařízeními značně omezeni co do množství majetku včetně osobních věcí, se kterými mohou Československo opustit.²⁰ Po únorovém převratu značně poklesl počet emigrací a roku 1950 byla činnost American Joint Distribution Committee v Československu zcela zastavena. Zatímco mezi léty 1945 až 1948 se z Československa vystěhovalo více než 25 000 židů, od roku 1949 až do poloviny šedesátých let to bylo jen 2 000 až 3 000.²¹

V souvislosti s poválečnou obnovou byla znovuvytvořena organizace židovské samosprávy. Byly obnoveny některé židovské obce (z pochopitelných důvodů v mnohem menším rozsahu než před válkou),²² které podle-

¹⁸ Svobodová, Jana: Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948 – 1992, Praha 1994, s. 25

¹⁹ AJDC – American Jewish Joint Distribution Committee, americká organizace založená roku 1914 se sídlem v New Yorku, jejímž úkolem je finančně i jinak pomáhat židovským skupinám i jednotlivcům po celém světě. Česky viz např. http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2004/02/joint (28. 7. 2012)

²⁰ Svobodová, s. 27.

²¹ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 30.

²² Alena Heitlingerová uvádí, že v Čechách bylo obnoveno 9 ze 153 obcí, z nichž největší pražská čítala po válce 2500 – 3000 členů. Údaje z poloviny roku 1948 jsou již pozitivnější: židovská náboženská obec měla 10 760 členů, obec v Brně 1398 členů, v Teplicích 1277

haly nejvyššímu orgánu, Radě židovských náboženských obcí. Autonomie orgánů židovské samosprávy však byla pouhou iluzí. Uvnitř vrcholného orgánu, jímž byla Rada židovských náboženských obcí, vznikl Akční výbor. Ten se od samého počátku aktivně účastnil šíření socialistické propagandy. Jeho hlavní činností bylo ujišťování židovské veřejnosti o plné podpoře režimu, která se židovské komunitě dostává. To se dělo mimo jiné prostřednictvím Věstníku židovských náboženských obcí, nad jehož obsahem měl akční výbor kontrolu. Úlohou této tiskoviny měla být „převýchova židů“, což bylo ve Věstníku přímo zveřejněno. V jednom z Věstníků jsou čtenáři ujišťováni: *„Nebude se trpět žádné vypořádávání osobních účtů, nenastane žádná stranická perzekuce, každý, ať je z jakékoli strany, nechť zůstane a spolupracuje... Napříště však každý akt a každý nepřátelský čin, každý projev antisemitismu bude pokládán za projev reakce. Pokrokovou linii vidíme před sebou zcela jasně... v budoucnosti není možné, aby se někde prosazoval antisemitismus.“*²³ Součástí bohoslužeb byly budovatelské proslovy a výzvy k boji za mír, propagace socialismu jako ochránce před zlem, jehož ztělesněním byl nacismus.

Zpočátku nemusela být podpora komunistické strany, ke které byli židé nabádáni, zásadním problémem. Koneckonců, dokud se československá diplomacie vymezovala proizraelsky a dokonce podporovala Izrael, mohla být tato podpora vcelku přirozená a pochopitelná. Poté, co Sovětský svaz a tím i Československo opustili možnost mít v Izraeli spojence (nebo rovnou udělat ze židovského státu satelit SSSR, jak bylo též zamýšleno) a oficiální politický postoj se změnil na protiizraelský,²⁴ začala být prorežimní orientace orgánů židovské samosprávy a zprostředkovaně židovských tiskovin značně problematická. Přes veškeré antipatie, které režim Izraeli a přes něj i československým židům vyjadřoval, nebyly neobvyklé projevy podpory společenskému zřízení i orgánům veřejné moci. V archivu Košické židovské obce se například dochoval dopis, zasláný místní vládě v souvislosti se smrtí prezidenta Gottwalda: *„Vo štvrtok dňa 19. 3. 1953 v 18:15 usporiada naša náboženská obec modlitebni na Žvonárskej ul. č. 7 na uctenie nehynúcej pamiatky*

členů, v Liberci 1107 členů, v Karlových Varech 971 členů, v Ústí nad Labem 817 členů, v Ostravě 649 členů a v Děčíně-Podmoklech 640, plzeňská obec měla roku 1945 400 členů. Počty členů obcí klesaly nejen v důsledku emigrací, ale také v důsledku prokomunistické orientace některých členů, která je přiměla obec v prvních letech po válce opustit (Soukupová, Židé a židovská reprezentace, s. 62).

²³ Věstník židovských náboženských obcí, 10/1948.

²⁴ K motivacím sovětského zájmu o Izrael i později změněnému kursu viz zejm. Ruckner, Laurent, Kaplan, Karel a Šlosar, Vladimír: Stalin, Izrael a Židé: studie. Praha 2001

milovaného prezidenta Klementa Gottwalda smútočné zasadnutie zastupiteľstva náboženskej obce a smútočné bohoslužby, na ktoré Vás týmto pozývame...Jednotne za mier.“²⁵ Zajímavostí dopisu je kombinace politických a náboženských prvků – pisatel deklaruje loajalitu vůči režimu, zároveň nijak neskrývá projev židovství.

Přes úsilí některých židů vytvářet dojem loajality k režimu i navzdory skutečnosti, že některé významné posty byly osazeny právě osobnostmi židovského původu (například náměstek ministra obrany B. Reicin, vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ B. Geminder nebo pravděpodobně nejznámější R. Slánský, generální tajemník KSČ) bylo na židy oficiální propagandou nahlíženo jako na nepřátele. Především ve snaze vymezit se vůči nacismu se však komunisté zásadně vyhýbali jakémukoli spojování své činnosti s antisemitismem. Místo toho bylo běžné užívání pojmů jako „antisionismus“ nebo „kosmopolitismus“. Tato hesla byla často zmiňována v souvislosti s jedním z nejznámějších politických procesů padesátých let, ve kterém se naplno projevil antisemitské tendence uvnitř komunistické strany – tzv. procesu s protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským. V tomto procesu bylo jedenáct ze čtrnácti obžalovaných židovského původu, což prokurátor během svých projevů několikrát zmínil. Jakákoli existence antisemitismu byla však navzdory těmto evidentním projevům popírána.

Je ovšem třeba brát v úvahu, že perzekuce židů měla vedle antisemitismu i jiné příčiny. Vzhledem k vysokému počtu židovských emigrantů z let 1945–1948 měla již od počátku vlády komunistické strany téměř každá židovská rodina příbuzné za hranicemi. Už to bylo samozřejmě dostatečným důvodem pro zvýšený zájem orgánů veřejné moci, židovský původ byla v takových případech leckdy jen přitěžující okolností. Pokud se uvaží působení mezinárodních (především amerických) židovských organizací, které československým židům prakticky zprostředkovávaly kontakt se západním světem a podporovaly je též finančně nebo například dodáváním zahraniční literatury, je jasné, že zařazení židů na seznam podezřelých osob se dalo očekávat.

Formální postavení židovské menšiny v padesátých letech nebylo oficiálně přímo determinováno národností, ale spíše náboženstvím. Vztahoval se na ni církevní zákon z 1. listopadu 1949, který se týkal financování a konfiskace majetku církví. Tento zákon se vztahoval na všechny státem uznané

---

²⁵ Heitlingerová, Alena: Ve stínu..., s. 35.

církve a postavení židů tak nebylo ničím mimořádně. Na počátku padesátých let vznikl Státní úřad pro věci církevní²⁶ (roku 1956 byl zrušen, jeho kompetence převzalo nově zřízené Církevní oddělení Ministerstva školství a kultury, později Sekretariát pro věci církevní), který hrál v organizaci židovské komunity značnou roli až do konce osmdesátých let.

Ačkoli byly náboženské obce po válce částečně obnoveny a fungovaly i v padesátých letech, lze právě v tomto období zaznamenat nižší aktivitu v oblasti kultury a vzdělávání ve srovnání s obdobím šedesátých let a koneckonců i období normalizace. Bylo to pochopitelně ovlivněné negativním postojem režimu, který případné aktivity napadal nebo kdykoli napadnout mohl. Avšak vzhledem k tomu, že v sedmdesátých a osmdesátých letech nebyla náklonnost režimu o nic větší, je třeba hledat příčinu i jinde. V padesátých letech tvořili dospělou židovskou komunitu židé tzv. první generace, tedy přímo přeživší holocaustu – a ti měli pravděpodobně o dost nižší motivaci než druhá a třetí generace let 60. – 80., které se, nezatíženy osobní zkušeností holocaustu, začaly zajímat o své kořeny a identitu. Přesto však počty členů obcí ukazují, že židé nebyli pasivní a ke komunitě se spíše hlásili. Uvnitř komunity samozřejmě důsledkem státního antisemitismu panovaly obavy z přiznání židovství, ty však samy o sobě nezapříčinily podstatný úbytek aktivních členů židovské komunity. Dá se říci, že v padesátých letech měly židovské obce dvě hlavní úlohy: náboženskou (tato funkce byla oslabena nedostatkem duchovních, přesto je například z textů věstníku patrné, že k udržování náboženských tradic) a především sociální.

Postoj režimu k židům v druhé polovině 50. let, kdy sice stále existoval státní antisemitismus i jeho projevy, situace však již nebyla tak vyostřená jako jejich začátkem, poměrně jasně vystihuje dokument církevního odboru ministerstva školství a kultury, Zpráva o činnosti židů v ČSR z 22. 7. 1958: *„Židé se vyznačují přílišnou citlivostí k omezení náboženského života (nebo židovské pospolitosti), v němž spatřují rasovou diskriminaci, a mají snahu získat větší pozici než za dnešního stavu odpovídá jejich společenskému významu. V tomto směru se snaží udržet co největší počet židovských obcí, usilují o zřízení školy pro výchovu nových duchovních, přeceňují význam židovských památných objektů (na příklad židovských hřbitovů) a dožadují se jejich údržby [...] Naším úkolem bude nadále*

---

²⁶ Zákon, kterým byl zřízen Státní úřad pro věci církevní, patří spolu se zákonem o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností mezi tzv. církevní zákony, schválené 14. 10. 1949.

*usměrňovat činnost židovské náboženské společnosti tak, aby nevybočovala z mezí únosnosti, orientovat jejich činnost na řádné plnění občanských úkolů a potlačovat jakékoliv sionistické tendence. Omezovat zahraniční styky našich židů na akce, které prospívají celé naší společnosti, slouží k upevňování mírové spolupráce mezi národy. Na úseku hospodářském budeme omezovat statní příspěvek na nezbytnou míru tak, aby postupně došlo ke snižování počtu židovských obcí a synagogálních sborů.*²⁷ Z citované zprávy poměrně jasně vyplývá postoj komunistického vedení. Židé měli být trpěni, nikoli však podporováni. Záměrem bylo docílit utlumování jejich aktivit, k čemuž mohlo dojít jejich postupným vymíráním. Nemělo být žádné nové generace, která by mohla zajistit kontinuitu židovské komunity. To mělo být realizováno kontrolou (resp. zákazem) vzdělávání mládeže, které bylo v následujícím liberálnějším období zejména hlavními představiteli židovské komunity hodnoceno jako mimořádně důležité.

Tento přístup byl postupně měněn od konce padesátých let a v letech šedesátých, kdy židovskou komunitu stejně jako většinovou společnost poznamenalo celkové uvolnění poměrů. Zásadním rozdílem oproti padesátým letům bylo opouštění snahy o regulaci prostřednictvím zákazů. To ovšem neznamenovalo, že by orgány státní moci rezignovaly na usměrňování židovské komunity úplně – její činnost stále podléhala kontrolám, opatřením a povinnosti předkládat důležité záležitosti ke schválení.

Důležitou změnou pro židovskou komunitu představovalo opuštění snahy komunistického režimu bránit shromažďování a vzdělávání mládeže v duchu hodnot židovské víry. Nepřestával však, jak bylo uvedeno výše, na tyto aktivity dohlížet. Poměrně jednoznačně je vztah režimu k výchovným aktivitám vyjádřen ve zprávě církevního odboru ministerstva školství a kultury: „...*pomocí uvědomělých funkcionářů v židovské náboženské obci jako je místopředseda RŽNO inž. J. Fuchs a tajemník Otta Heitlinger / oba členové KSČ / by mohly být uplatněny metody připuštění činnosti rozumnější části židovské mládeže v rámci činnosti náboženské židovské obce a její správné usměrnění.*“²⁸ Tato zpráva z 23. června roku 1965 již nenaznačuje, že by židovské aktivity měly být potlačeny; praxe měla být taková, že jejich povolení v zásadě umožní snazší kontrolu a větší možnosti působení na jejich náplň. Existují domněnky, že tento liberální přístup k výchově mládeže byl podložen vírou v nízkou

²⁷ Šmok, Martin: Každý žid je sionista a každý sionista je špion! Příběh distribuce sociálních podpor, publikováno na <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1104/029-039.pdf> (2. 7. 2012), s. 39.

²⁸ Soukupová, Židovská menšina v Českých zemích v letech 1956–1968, s. 39.

angažovanost mladých lidí židovského původu, kteří již měli být plně asimilováni. Když se po návštěvě amerického básníka židovského původu Allena Ginsberga z nadšených reakcí mladých židů ukázalo, že tomu tak není, byly některé schůzky židovské mládeže zcela zakázány. Přesto však právě od roku 1965 vznikaly v Československu židovské mládežnické skupiny, jejichž podobě a činnosti je v této práci věnována samostatná kapitola.

Volnější klima šedesátých let rovněž umožnilo posílení, nebo spíše obnovení, zahraničních vztahů s židovskými organizacemi i židovskými komunitami jiných států obecně. 13. května 1966 tak tajemník Rady židovských náboženských obcí ve své zprávě informoval ministerstvo školství a kultury o návštěvě americké židovské mládeže: „Čedok nás vyrozuměl, že koncem července je hlášen zájezd 33 členné skupiny z New Yorku. Jde o členy židovské střední školy Hebrew Union College ve věku od 16 do 18 let. Skupina si přeje setkat se za svého pobytu v Praze se zdejší židovskou mládeží. Čedok nás požádal, abychom tomu přání vyhověli a připravili setkání. Přislíbili jsme, že tak učiníme, a dohodli jsme se s příslušnou židovskou referentkou Čedoku, že americká židovská mládež bude přijata na židovské radnici v poslední den svého pobytu v Praze [...] za účasti židovské mládeže pražské.“²⁹ Ministerstvo v reakci na tuto zprávu požadovalo, aby setkání byli přítomni funkcionáři pražské židovské obce, jinak ale nepodniklo žádné další kroky. Zpráva je ovšem další ukázkou fungování vztahu židovské komunity a státu – činnosti nebylo přímo bráněno, státní orgány však o jednotlivých aktivitách musely být informovány a měly možnost intervence.

Celková liberalizace měla dopad i na kulturní oblast. Konkrétní kulturní události dokládají, že židovská témata nebyla počátkem šedesátých let tabu. Již roku 1963 byla rehabilitovaným komunistou židovského původu, Eduardem Goldstückerem, organizována konference věnovaná životu a dílu Franze Kafky, kterou měla v československých literárních kruzích pozitivní ohlas. V červnu roku 1964 navštívil Prahu Max Brod, o rok později již zmiňovaný Allen Ginsberg, který Prahu navštívil na základě pozvání studentů FF UK a spisovatele Jana Zábrany. Během šedesátých let bylo vydáno několik knih s židovskou tematikou a natočeno několik filmů o holocaustu. Právě jeden z nich, *Obchod na korze*, získal roku 1966 Oskara za nejlepší cizojazyčný film.

---

²⁹ Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 41.

Šedesátá léta přinesla i diskusi o rehabilitaci obětí politických procesů padesátých let. V židovských kruzích tuto diskusi podněcoval mj. rabín Richard Feder, který na sjezdu Rady židovských náboženských obcí prohlásil, že „*kult z východu přišel i k nám a soudy přitížily osobám židovského původu*“.³⁰ Konkrétně tento projev byl předmětem kritiky funkcionářů církevního odboru, postupem šedesátých let se však mínění o správnosti rehabilitací stalo většinovým – rozhodně nešlo o ojedinělý názor židovské komunity.

Ústupky, ke kterým ze strany státních orgánů docházelo, byly vykoupěny požadavkem na projevy podpory režimu ze strany židovské menšiny. Pojítkem mezi židy a socialismem měl být společný boj za mír, proti fašismu a nacismu. To mělo být mezi židy šířeno prostřednictvím funkcionářů Rady židovských náboženských obcí, a to například během bohoslužeb v synagogách, při různých vzdělávacích a kulturních akcích, případně na stránkách jinak vcelku apolitického Věstníku židovských náboženských obcí. V úvodníku Věstníku z února roku 1968 je u příležitosti dvacátého výročí veleben únorový převrat: „*Od Vítězného února, v němž dělnická třída pod vedením komunistické strany Československa zmařila již v zárodku přípravy kontrarevolučního spiknutí české a slovenské reakce, uplynulo již dvacet let... Únor 1948 je vpravdě dílem pracujících lidu Československa. Je skvělým důkazem odhodlaného vystoupení pracujících na obranu životních zájmů a důkazem toho, že lid jednotný a uvědomělý je schopen utvářet dějiny*.“ Úvodník pokračuje chválou znárodňování, kritikou „sabotérů“, je připomínána kvalita zdravotní péče, možnosti a úroveň vzdělání, kulturní vyspělost. „*Léta od Února prokázala i těm, kteří tehdy ještě plně nechápali, oč ve společnosti jde, že místo intelligence je v jednotě se vším pracujícím lidem po boku dělnické třídy. Jejím úkolem je pomáhat pracujícímu lidu, být věrně s lidem a budovat v jedné řadě s ním největší dílo v dějinách*.“³¹ Je zajímavé, že od jara 1968 se takto laděné úvodníky ve Věstníku již neobjevují a nezačnou se objevovat ani na podzim 1968, nýbrž až po roce 1974, kdy dojde ke kompletní výměně funkcionářů Rady židovských náboženských obcí.

Vztah státu a židovské menšiny tak byl založen na vzájemných ústupcích: představitelé židovské komunity více či méně předstírali loajalitu k režimu a spolupráci, orgány státní moci nebránily židovské komunitě uskutečňovat množství aktivit a ta této možnosti hojně využívala, jak lze vysledovat z oznámení o konání nejrůznějších kulturních i náboženských akcí na strán-

---

³⁰ Soukupová, Židovská menšina v Českých zemích v letech 1956–1968, s. 63.

³¹ Věstník, 2/1968.

kách Věstníku a reportáží o jejich průběhu. Díky celkově uvolněnější atmosféře šedesátých let se o židovství začala zajímat i veřejnost mimo židovskou komunitu, což se jistě mohlo podepsat na sebedůvěře jejích příslušníků.

Že i v šedesátých letech měla benevolence režimu své hranice, ukázal například i osud plánovaných oslav tisíce let pražské židovské náboženské obce a sedmi set let Staronové synagogy. Sekretariát pro věci církevní zakázal mezinárodní účast (která měla být realizována zejména formou finanční podpory) a rozhodl, že oslavy budou financovány z domácích zdrojů. Nutností samozřejmě bylo detailní rozpracování programu a jeho předložení ke schválení. Ačkoli židovská strana zvolila poměrně osvědčenou taktiku a snažila se poukazovat na přínos oslav komunistickému režimu prostřednictvím zdůraznění boje proti fašismu a za světový mír,³² ministerstvo kultury a informací došlo spolu s ministerstvem vnitra ve své zprávě s názvem „Návrh politickoorganizačního usměrnění oslav 1000. výročí usídlení židů v Praze a 700. výročí založení synagogy v Praze“ k závěru, že se Rada židovských náboženských obcí snaží překračovat své pravomoci udělené jí jakožto náboženské organizaci. Výsledkem bylo sdělení, že „*může jít jen o čistě náboženskou, neveřejnou záležitost pražské židovské obce bez zahraniční účasti.*“³³ V takovéto formě se oslavy nakonec opravdu uskutečnily, a sice po několika odkladech konečně 10. až 13. července 1969. Sekretariát pro věci církevní pak na základě pozorování dospěl k závěru, že akce měla protisovětské a sionistické zaměření, což na počátku normalizace pochopitelně využil k „antisionistické“ propagandě. Osud oslav dvou významných židovských výročí tak byl symbolickou tečkou za nadějnými vyhlídkami šedesátých let.

---

³² Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 43.

³³ Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 43.

4 VÝVOJ ŽIDOVSKÉ KOMUNITY V LETECH TZV. NORMALIZACE

V následující kapitole se zaměříme na základní rysy fungování židovské komunity v období, které je vlastním předmětem této práce. První část se zabývá postavením židovské menšiny v celospolečenském a politickém kontextu. Jsou zde analyzovány argumenty režimu namířené proti židovské komunitě a jejich projevy. Druhá část je zaměřena na samotnou charakteristiku židovské komunity v normalizačním období. Konkrétním aktivitám a poměrům uvnitř židovské menšiny jsou pak věnovány kapitoly následující.

Sociálně-politické změny konce šedesátých let zasáhly samozřejmě i židovskou komunitu. Důležitým mezníkem však nebyly pouze srpnové události roku 1968. Již o rok dříve Československo přerušilo diplomatické styky s Izraelem. K tomu došlo důsledkem Šestidenní války – vojenského konfliktu mezi státem Izrael a koalicí tvořenou Egyptem, Sýrií a Jordánskem, jehož počátkem byla egyptská blokáda Tiranské úžiny. Československý tisk reflektoval Šestidenní válku s protiizraelským a celkově protižidovským akcentem. Konec šedesátých let tak byl z hlediska židovské komunity poznamenán novou vlnou antisemitské propagandy, která byla stejně jako v padesátých letech prezentována jako „antisionistická“.

Zejména po nástupu Pražského jara se židé proti útokům na židovskou menšinu prostřednictvím kritiky izraelské zahraniční politiky ohradili. Rada židovských náboženských obcí vydala prohlášení, ve kterém vysvětlovala postoj československých židů, schvalovala liberalizaci režimu a především odsuzovala protiizraelskou kampaň, která podle ní byla založena na neobjektivních jednostranných zprávách, které měly často celkově protižidovské vyznění. Prohlášení dále vyjadřovalo nesouhlas s likvidací Izraele. Poukazovalo na skutečnost, že právě Izrael je místem, odkud židé pocházejí a kam se mohli uchýlit jako oběti perzekucí. Prohlášení dále vznášelo požadavek, aby vláda odsoudila antisemitský ráz politických procesů v 50. letech a rehabilitovala jejich oběti. Dalším požadavkem byla svoboda židovské menši-

ny v oblasti styků se zahraničními židovskými organizacemi a nepřekážení vzdělávání židovské mládeže v náboženské oblasti. Ústředný svaz židovských obcí na Slovensku vydal obdobné prohlášení obsahující další požadavek, narážející na emigrace – že každý, kdo chce žít s vlastní rodinou, by měl mít možnost tak učinit bez ohledu na to, kde se jeho rodina nachází.³⁴ Popularizace židovské kultury a její akceptace veřejností v období Pražského jara dále ukazuje, že antisemitismus ze strany probouzející se kritické veřejnosti nebyl příliš frekventovaný a projevy antisemitismu v médiích se tak řadily spíše k projevům antisemitismu státního. Židovské obce a představitelé pražského jara s vazbami na židovskou komunitu dále prakticky vyvíjeli aktivity v rámci pražského jara, bez ohledu na tyto skutečnosti. Zásadní a rozhodující tak byly až události srpna 1968 se všemi jejich bezprostředními důsledky.

Nárůst antisemitismu v normalizačním období byl zpočátku pozvolný. Skutečnost, že nemálo osobností Pražského jara bylo židovského původu, mohla být využita protižidovskou propagandou zejména v tisku, jehož stránky představovaly hlavní pole působnosti antisemitských myšlenek – byli zde odsouzeni – ovšem s poukázáním na jejich židovský původ – například E. Goldstücker nebo F. Kriegel.³⁵ Zvláštností oproti padesátým létům byl prostor pro polemiku – někteří se proti takovýmto výpadům veřejně ozvali.³⁶ Toto k židům již nepřátelské, přesto však relativně liberální období, trvalo poměrně krátce – jen do dubnového pléna ÚV KSČ roku 1969. Mnoho židů jej využilo k emigraci – byli to ti, kteří měli konkrétní důvod obávat se dalšího pronásledování například v souvislosti s aktivitou v procesu Pražského jara, proklamovaným negativním postojem ke vstupu vojsk Varšavské smlouvy, ale i ti, kteří se v důsledku srpnových událostí cítili ohroženi bez zvláštního důvodu. Jeden z účastníků studie Aleny Heitlingerové k emigracím po srpnové invazi vojsk varšavské smlouvy sdělil: *„O emigraci jsme v jisté míře přemýšleli všichni. Někteří možná převážně zamítavě, jako třeba*

³⁴ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html (2. 7. 2012)

³⁵ František Kriegel byl jediným členem československé delegace v Moskvě, který odmítl podepsat Mosevský protokol. Za své postoje byl pak v období normalizace perzekuován prakticky až do své smrti roku 1979. Jeho židovský původ byl často zmiňován v normalizačním období („je z rodu Jidáše“), ale i předtím – například již v období antisemitských čistek na začátku padesátých let, kdy byl patrně kvůli němu odvolán z funkce náměstka ministra zdravotnictví.

³⁶ Svobodová, s. 51.

*já, ale uvažovat, to znamená položit si tu otázku a najít na ni odpověď, to jsme asi uvažovali všichni. [...] Toto rozhodování jsem však podmiňoval tím, že nedojde k vystupňování (latentního?) antisemitismu do otevřeného nepřátelství. V takovém případě jsem se chtěl řídit zásadou: když mě tu nemají rádi, tak tu nemusím být. Ale ve své podstatě jsem nepočítal s tím, že by k tomu mělo dojít (ne však s tím, že by k tomu nemohlo dojít).“³⁷ Při rozhodování, zda emigrovat či zůstat, byla pro židovskou menšinu opět specifická válečná zkušenost. To dále dokládá výpověď stejného respondenta: „*Taky jsem věděl, jak bych to poznal, že je třeba odejít (a neopakovat nerozhodnost z konce třicátých let, kdy Židé nevěřili, že by mohli být hůř, až bylo na emigraci pozdě). Věděl jsem, že až začnou Židé přicházet bezdůvodně (aneb otevřeně z tohoto důvodu) přicházet o zaměstnání, byt, společenské postavení, atd., pak je třeba odejít.*“³⁸ Citovaný respondent se nakonec rozhodl v Československu zůstat, mnoho jiných však zvolilo emigraci. Odhaduje se, že v letech 1968–1969 opustilo Československo asi 3 400 příslušníků židovské komunity.³⁹*

V období normalizace židé nebyli pro svůj původ pronásledováni oficiálně. Byl jim však k tíži např. v zaměstnání jak dokládá výpověď české novinářky a slovenské právničky: „*Teprve později jsem se dozvěděla, že mě nechťeli přijmout v roce 1986 do zaměstnání ne kvůli kádrovému profilu rodičů (jak jsem se domnívala), ale kvůli židovskému původu.*“⁴⁰ „*Neprijatie do zamestnania. Židov do advokácie len cez moju mrtvolu – prehlásil šéf Krajského združenia advokátov v r. 1972.*“⁴¹ Kontrole a regulaci podléhaly aktivity náboženských obcí a židovských skupin, židovské tiskoviny cenzurovány a podobně. Kontrola činnosti by sama o sobě nemusela být projevem antisemitismu, protože jí v dané době podléhala většina sdružení. Na druhou stranu je zajímavé, že právě židovství bylo často předmětem nechuti orgánů státní moci, soudě podle toho, jak s tímto pojmem bylo nakládáno.

Přes projevy antisemitismu se státní moc od jeho existence i v tomto období distancovala. Vedla ji k tomu stejná logika jako bezprostředně po roce 1948, kdy antisemitismus nebyl v souladu s proklamovaným antifašismem a internacionalismem. V jistém rozporu s „neexistencí antisemitismu“ byly

³⁷ Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 141.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html (2. 7. 2012)

⁴⁰ Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 108.

⁴¹ Tamtéž.

však například akce, jejichž účelem bylo registrovat všechny osoby židovského původu nebo mediální antisionistická kampaň.

Největší akce sloužící k evidenci osob židovského původu žijících na území Československa probíhala od počátku sedmdesátých let a nesla krycí název „Pavouk“. Proč k vytvoření této evidence docházelo a k čemu ji zejména Státní bezpečnost ve skutečnosti využívala je otázkou, nepochybně se však jednalo o způsob, jak dostat československé židovstvo pod co nejširší kontrolu. Akce zahájena roku 1971, organizovala ji Státní bezpečnost a jejím jediným známým cílem bylo shromáždit co nejvíce informací o osobách židovského původu. Z interní zprávy Ministerstva vnitra z roku 1987 je zřejmé, že dokumentace nebyla nikterak snadná. Jak zpráva uvádí, *„nebylo možné u evidovaných osob konstatovat židovského vyznání a původu a též nebylo možné z evidenčních karet osob získat některé základní údaje.“*⁴² Počet osob, které v rámci této akce měly u StB složku, mohl činit v roce 1988 přibližně 20 000,⁴³ ale není jasné, kolika osob se tato akce ve skutečnosti dotkla. Jednak proto, že dokumenty týkající se akce byly StB na konci 80. let z větší části zničeny, jednak proto, že mnoho dotčených si vůbec neuvědomovalo, že jsou takové akce součástí. *„V roce 1983 mě zastavili na ulici 2 muži, oslovili mě jménem a řekli, že by se mnou rádi někam zašli a promluvili si se mnou. Já jsem poprvé řekl, že je neznám a že s nimi nikam nepůjdu a mluvit s nimi nebudu. Že byli Židé tak sledováni, to jsem si vlastně neuvědomoval.“*⁴⁴ Kromě evidence mohlo být dalším cílem akce zastrašení židů a dokázání síly, což navrhuje další výpověď: *„Židovský původ stačil k tomu, aby byl občan opakovaně předvoláván k výsledkům na Státní bezpečnost. Obvykle šlo o rutinní záležitost. Jako by chtěli říci: Víme o tobě, jsi pod kontrolou.“*⁴⁵

Akce Pavouk byla, zvláště když se uvaží poměrně malý počet židů žijících v Československu, počinem obrovských rozměrů. Důvodem k evidenci osob židovského původu bylo dost možná to, že se jich celá řada angažovala v procesu Pražského jara – do evidence byly zahrnuty i osoby, které vyjadřovaly židovství otevřenou podporu a jejich židovský původ byl jen domnělý. Do evidence byli zařazováni židé ve věku od patnácti let, přičemž k zařaze-

---

⁴² Heitlingerová, Ve stínu..., s. 48.

⁴³ Tajné akce StB: Akce Pavouk (dokument ČT), 2008, 00:12:45.

⁴⁴ Akce Pavouk, 00:01:30.

⁴⁵ Citace v Blažková, Jana: Skrývá se Pavouk v Moskvě? In: Týden 32, 1995.

ní docházelo na základě židovství rodičů nebo jednoho rodiče, kteří již byli v evidenci vedeni.

Tato akce nebyla první svého druhu, již v padesátých letech proběhla podobná, s krycím jménem „Rodina“. Jejím úkolem bylo stejně jako u „Pavouka“ evidovat osoby židovského původu a shromažďovat o nich nejrůznější materiály s možnou informační hodnotou. Byly při tom používány seznamy vytvořené v období Protektorátu Gestapem – s trochou nadsázky se dá říci, že StB více či méně navázala na dokumentační činnost říšské Tajné státní policie, což činí celou akci ještě odpornější.

Akce Pavouk pokračovala i v 80. letech, kdy se v jejím rámci StB zaměřovala na osoby židovského původu pracující v ekonomice, vědě, sdělovacích prostředcích a umění. *„Tyto seznamy existovaly v jednotlivých podnicích, proto každý podnik měl svého kádrováka a ten sledoval každého – kdo je, kdo není žid.“*⁴⁶ Ze vzpomínek evidovaných osob lze dovodit, že nálepka „žid“ jim v zaměstnání působila potíže: *„Ředitel vydal zákaz mě tam používat, ať už jako herce, nebo jako scénáristu, nebo jakkoli jinak [...] a vyjádřil se slovy, že nebude v televizi trpět židovské rejdy.“*⁴⁷ Evidence byla rovněž používána k získávání spolupracovníků StB na židovské obci.

Další z protižidovských aktivit, štvavou antisemitskou propagandu, obstarávaly především stranické tiskoviny. Oficiální v médiích prezentovaná stanoviska Československa k situaci na Blízkém východě jsou plná nenávistných vyjádření a odsudků směrem k „sionistickému živlu“. V paměti veřejnosti byl však pojem „sionismus“ spojen například s procesem se Slánským a spol., kdy bylo sionistou míněno žid. Je zajímavé, že v období normalizace vzniklo několik pojednání o postavení židů a soudobém antisemitismu. Ty byly poplatné době a závěrem bylo zpravidla to, že antisemitismus neexistuje, přesto je možné získat z některých obrázků odpovídající dobové realitě. Příkladem takové může být úvaha H. Steinera s názvem *Ideologie a psychologie antisemitismu a deformace marxismu*. V ní autor uvádí: *„Ideologie antisemitismu neměla a nemůže mít místo ani za éry nejhlubšího kultu. Z ideologického hlediska naprosto není nepodstatné, když se hovoří o sionistech nebo kosmopolitech, nikoli o židech, když jako „nepřátelé“ mají být postiženi lidé židovského původu. Ne-ní to ani nepodstatné pro praxi: boj proti sionismu nebo kosmopolitismu neposkytuje právní nebo morální základnu pro to, aby byl někdo oficiálně pronásledován*

---

⁴⁶ Akce Pavouk, 00:10:30.

⁴⁷ Akce Pavouk, 00:11:02.

za židovství. Vedle desítek občanů židovského původu, kteří u nás byli v padesátých letech mj. za „sionistickou činnost“ odsouzeni, žalářováni, mučeni nebo dokonce popraveni, byli desítky tisíc, kteří žili dál normálním občanským životem a mnozí z nich byli členy a funkcionáři KSČ. K tehdejší „normálnosti“ ovšem patřilo, že byli většinou považováni za „kádrově nezávadné“, tj. za potenciální (zvýrazněno H. S.) sionisty a kosmopolity, a proto z bezpečnostních důvodů předem vyloučení z určitých funkcí.“⁴⁸ Autor se v příspěvku snaží prezentovat poznatky, které mají oficiální přístup státní moci k židům do určité míry osvětlit – a sice že i když někteří židé byli a jsou perzekuováni, důvodem není antisemitismus, nýbrž bezpečnostní politika. Na druhou stranu přiznává, že všichni židé nebyli pronásledováni oficiálně, avšak většinou z bezpečnostních důvodů předem vyloučení z určitých funkcí. Znamená to tedy, že zatímco sionisté byli pronásledováni oficiálně (což by se vzhledem k bezpečnostní politice dalo považovat za pocho-pitelné), ostatní židé byli pronásledováni neoficiálně? Jaký byl tedy rozdíl mezi sionisty a „potenciálními“ sionisty, kterými byla většina židů? Jakkoli se rovnítko mezi antisionismem a antisemitismem může zdát zjednodušující, právě kombinace nepřátelství vůči sionismu a předpokladu, že každý žid může být sionistou, je v postoji režimu k židům antisemitským prvkem. Jsem si vědoma skutečnosti, že na vztah mezi antisionismem a antisemitismem existují odlišné pohledy, které by si jistě zasloužily více prostoru než jeden odstavec, diskusi však záměrně ponechávám mimo rámec práce.

Jak se změny projevíly uvnitř židovské komunity? Pokud odhlédneme od skutečnosti, že nástup normalizace ovlivnil osobní či profesní život mnoha československých občanů a nevyhnul se tak samozřejmě ani židům, představoval bezprostředně po roce 1968 hlavní problém židovské komunity podstatný úbytek členů v důsledku emigrací. Z republiky se vystěhovalo, jak již bylo zmíněno, přibližně 3 400 židů. Odhady počtu židů v Československu po roce 1968 se různí; Heitlingerová hovoří o 12 000, jiné zdroje o přibližně 15 000 (údaj pro rok 1978),⁴⁹ na stránkách Věstníku je zmiňováno 18 000 v Československu žijících židů. Počet židovských komunit v průběhu normalizace poklesl ze 193 v roce 1968 na 174 v roce 1978.⁵⁰ Nejvíce aktivních židů se nacházelo v Praze – v roce 1978 jich ovšem bylo registrováno pouze

⁴⁸ Svobodová, s. 52.

⁴⁹ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html (2. 7. 2012)

⁵⁰ Tamtéž, jedná se o údaje ze zprávy o stavu československého židovstva. Židovskými komunitami se zde rozumí místa s výskytem příslušníků židovské menšiny.

644, což je oproti roku 1968 pokles o téměř tři stovky. Pokles byl zaznamenán i v dalších městech s početnějšími komunitami: v Brně bylo roku 1978 registrováno 237 židů oproti původním 295, v Ostravě zůstalo 122 z původních 154 židů a v Bratislavě dokonce pouhých 88, což byl oproti roku 1968 pokles o 226 židů.

Na československou židovskou komunitu měly kromě emigrací především v letech 1968–1969 dopad události, které se odehrály až v době, kdy byl normalizační režim již stabilizován. První takovou zásadní událostí bylo úmrtí rabína Richarda Federa. Ačkoli se nejednalo o nečekanou událost (rabín Feder zemřel ve věku 95 let), čeští židé tak ztratili posledního rabína. Na počátku šedesátých let přitom v Československu působilo osm rabínů. Absence rabína po roce 1970 byla způsobená jednak již zmíněnými emigracemi (zemi po roce 1968 opustil například slovenský rabínský kandidát Ervín Solomon), jednak skutečností, že nejbližší škola, která nabízela rabínské vzdělání, se nacházela v Budapešti a možnosti rabínských studií tak byly značně omezené.

Druhou podstatnou událostí byla obměna funkcionářů Rady židovských náboženských obcí v letech 1974–1975. Na tomto místě by bylo vhodné vysvětlit okolnosti složení a činnosti Rady. Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, i v období šedesátých let byly aktivity a organizace židovské komunity kontrolovány orgány státní moci. To mělo za následek, že ani po roce 1968 nebylo v Radě jakožto vrchním orgánu židovské organizace mnoho těch, které by režim shledával zvláště „problematickými“. Proto mohli ve vedení zůstat ti, kteří měli do značné míry liberální postoje a podporovali nejrůznější aktivity, zaměřené zejména na vzdělávání a činnost židovské mládeže. I ze stránek Věstníku židovských náboženských obcí, který byl prakticky označovatelem Rady, je patrné, že se Rada snažila pečovat o rozvoj sociálního, náboženského a kulturního života uvnitř židovské komunity. Konfrontaci s režimem se přitom pokud možno vyhýbala. Úvodníky Věstníku, které dříve často dávaly prostor pro sdělení s politickým podtextem, se v období od druhé poloviny roku 1968 do poloviny roku 1974 věnují výhradně apolitickým tématům, zpravidla židovské historii nebo tradicím.⁵¹ I další články potvrzují toto pravidlo.

---

⁵¹ Typické bylo vypravování o původu a způsobu slavení židovských svátků, obvyklé byly i kapitoly z historie s nějakým – i když třeba nepřímým – vztahem k židovské populaci, například „Josef II. a naše milénium“ nebo „Revoluční rok 1948“.

Rada židovských náboženských obcí ani obce samotné se samozřejmě nemohly zcela distancovat od orgánů státní moci a od spolupráce s nimi. To ale nebylo možné ani předtím, takže se dá konstatovat, že oproti předchozímu období nebyla v tomto ohledu patrná žádná zásadní změna. V listopadu 1968 například Věstník informuje o audienci představitelů židovských náboženských obcí u prezidenta republiky: „*Prezident republiky přijal představitele nekatolických církví a náboženských společností, poděkoval jim za podporu, kterou věřící poskytovali v uplynulých měsících vedoucím státním a stranickým představitelům a ujistil je, že ústava bude dodržována a náboženská svoboda bude zaručena.*“⁵² V tomtéž měsíci proběhlo shromáždění zástupců židovských náboženských obcí na Slovensku; protože na podzim 1968 došlo k vypršení funkčního období zástupců v Ústředním svazu židovských náboženských obcí na Slovensku. Předsedou byl zvolen dr. Benjamin Eichler – ten tuto funkci zastával již v předchozím funkčním období. Protože rabín Eliáš Katz „pobýval toho času v zahraničí“, byl jeho úkoly pověřen Izidor Katz. Věstník pak o této akci reportuje: „*Izidor Katz a dr. Eichler poděkovali sa přítomným za prejavenú dôveru a slúbili aj naďalej verne slúžiť záujmom židovskej náboženskej pospolitosti a pre blaho Československej socialistickej republiky.*“⁵³

Dalo by se tedy říci, že v organizaci a fungování židovských organizací se bezprostředně po roce 1968 mnoho nezměnilo. Za důvod lze považovat skutečnost, že již v šedesátých letech podléhala činnost židovské komunity kontrole a její vedoucí představitelé tak nemohli být s režimem v zásadním konfliktu. Vlna antisionismu, která provázela nástup normalizace, byla pro personální obsazení orgánů židovské samosprávy z pochopitelných důvodů irelevantní – prakticky kterýkoli příslušník židovské menšiny byl podezřelým ze sionismu. Tak jako měly židovské obce a Rada židovských náboženských obcí vazby na světové židovské organizace (Rada byla například pozorovatelem ve vztahu k Světovému židovskému kongresu) a tím i na Izrael, lze si jen těžko představit, že se mezi československými židy vyskytovalo významnější množství těch, jejichž vztah ke státu Izrael by byl negativní. Tutto to tezi potvrdil i předseda Rady židovských náboženských obcí (toho času František Fuchs) v únoru 1969 při návštěvě náměstka pražského primátora: „*Předseda RŽNO ... konstatoval, že RŽNO je představitelem židovstva v ČSSR nejen v náboženské, ale také v politické oblasti. Připomněl, že zájmy ČSSR jsou totožné se*

⁵² Věstník, 11/1968.

⁵³ Tamtéž.

*zájmy židovských občanů, tj. bojovat proti fašismu a současně proti antisemitismu, který je ovšem v ČSSR v porovnání k jiným zemím na nejnižším stupni, třebaže se antisemitské tendence začaly projevovat v období izraelsko-arabského konfliktu. V této souvislosti řekl, že žádný žid nemůže souhlasit s fyzickým vyhlazením obyvatel státu Izrael, po kterém tak často bylo voláno.*⁵⁴ K otázce antisemitismu a antisionismu na stránkách Věstníku vyjádřil i ředitel Státního židovského muzea. V článku příznačně nazvaném „Antisemitismus s lidskou tváří“ konstatoval, že antisionismus není pro židy o nic méně nebezpečný, že je vydáván za antisemitismus s lidskou tváří, a dokonce ho, poměrně odvážně, přirovnal k antisemitismu v nacionálněsocialistickém podání: „*Antisionismus – vždy se argumentovalo rafinovanými emocionálními důvody. V tom nebylo rozdílu mezi nacismem a socialismem poplatným různým deformacím.*“⁵⁵ Závěrem článku bylo rozhodnutí odmítnutí antisemitismu (resp. antisionismu) s poznámkou, že antisemitismus s lidskou tváří neexistuje.

Další výjimkou z pravidla „apolitičnosti“ projevů židovské komunity byla snaha o vysvětlení masových emigrací z Československa po roce 1968. To bylo součástí zprávy o členské schůzi pražské židovské obce, v níž je vylíčen poválečný vývoj československé židovské komunity: „...*pak přišel srpen 1968. Někteří židé ztratili nervy a opustili republiku a člověk se jim nemůže divit, po všem tom, co prožili. Avšak v současné době jsou vztahy mezi židovskou náboženskou společností a vládou lepší, než kdykoli předtím.*“⁵⁶ Tento článek mimochodem vystihuje typickou vnější interpretaci – totiž že se v případě emigrantů z řad židovské menšiny nejednalo o odpůrce režimu, nýbrž že jim vojenská operace příliš připomněla válečné události a proto, jak píše autor reportáže, „ztratili nervy“ a vystěhovali se. Poznámka o lepších vztazích židů a vlády je pro články podobného charakteru příznačná, přičemž se samozřejmě jen stěží dá určit, do jaké míry byla míněna upřímně.

O tom, že aktivity židovských skupin byly značně podporovány, opět svědčí obsah Věstníku. Z oznámení o pořádaných akcích, ať už se jednalo o bohoslužby, přednášky, hudební pořady, výuku náboženství pro děti nebo setkání bez konkrétního účelu, je patrné, že normalizace (alespoň v prvních letech) neměla za následek zásadní pokles aktivit uvnitř židovské menšiny. Dá se samozřejmě předpokládat, že o dění v komunitě byl mezi jejími čle-

---

⁵⁴ Věstník, 2/1969.

⁵⁵ Věstník, 3/1969.

⁵⁶ Věstník, 2/1969.

ny zájem. Například členské schůze pražské židovské obce, z níž pochází výše citovaný příspěvek obsahující odůvodnění emigrací po roce 1968, se podle Věstníku zúčastnilo 150 lidí. Ti byli na této schůzi vyzváni k podávání přihlášek ke spolupráci v komisích pražské židovské obce – komise byly sociální, kulturní, kulturní a mládežnická. Dá se tedy soudit, že pražská obec byla aktivní ve všech těchto odvětvích. Členové obce se dále mohli přihlásit k pravidelnému odběru Věstníku (ten vycházel po celé období normalizace jako měsíčník).

K zásadní změně ve vedení židovské samosprávy došlo až v druhé polovině roku 1974, přesněji 25. srpna, kdy se dosavadní předseda Rady židovských náboženských obcí František Fuchs vzdal své funkce. Fuchs, který byl funkcionářem Rady již od roku 1945 (v letech 45–66 místopředsedou, od roku 1966 předsedou) byl k rezignaci donucen.⁵⁷ Důvodem mohla být skutečnost, že odmítl podepsat prohlášení odsuzující Šestidenní válku, o čemž informovala československá média,⁵⁸ nebo také to, že jeho syn emigroval na Západ. Po Fuchsově odstoupení byl jeho úkoly pověřen dosavadní místopředseda Bedřich Bass, který byl v březnu 1975 oficiálně jmenován předsedou Rady. O změnách v Radě ovšem nerozhodovala Rada samotná nebo její jednotliví členové; pocházely přímo od sekretariátu ÚV KSČ. Ten ve své zprávě z 26. února 1975 rozhodl o konání sjezdu Rady. Ve zprávě konstatoval, že *„přípravy sjezdu probíhaly za poměrně složitých okolností, především proto, že uzavíral období politické diferenciací v této náboženské společnosti, jež má své počátky od zahájení válečné agrese státu Izrael v roce 1967 a v krizových letech 1968–69“*.⁵⁹ Zpráva dále vysvětluje, že Sekretariát pro věci církevní musel učinit nezbytná opatření, protože původní vedení se „nepoučilo z chyb“ a pokoušelo se *„v duchu sionismu získat do svých řad další občany židovského původu, hlavně mládež, a tím soustavně překračovalo státními zákony povolený rámec působení náboženské společnosti“*.⁶⁰

Nahrazením Františka Fuchse v srpnu 1974 ovšem personální změny ve vedení neskončily. 13. října téhož roku „ze zdravotních důvodů“ (jak bylo uvedeno ve Věstníku) rezignoval dosavadní předseda pražské židovské obce (tedy nejvýznamnější židovské komunity v Československu) Pavel Kollman

⁵⁷ http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html (2. 7. 2012)

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 49.

⁶⁰ Tamtéž.

a na postu tajemníka Rady nahradil Otu Heitlingera (mj. nadšeného organizátora a propagátora činností židovské mládeže) Rudolf Iltis. Tyto změny se okamžitě projevily na stránkách Věstníku. Již v úvodníku říjnového čísla se ve vzpomínce na říjen 1944 objevuje apel: „*Nesmíme nikdy zapomenout, že by všechny oběti zůstaly marnými bez podpory a pomoci sovětské vlády, která v kritické chvíli neváhala a za cenu mnoha tisíců sovětských životů splnila závazky ze smlouvy o přátelství do posledního písmene. Můžeme existovat jen v podmínkách míru, jak nám v plné míře zaručuje naše drahá republika, jeden z garantů toho obrovského mírového hnutí, v jehož čele stojí Sovětský svaz.*“⁶¹ O měsíc později byl ve Věstníku zveřejněn článek o měsíci československo-sovětského přátelství. Opět je dobře možné, že články tohoto typu se ve Věstníku neobjevovaly z přesvědčení jejich autorů, nýbrž vznikly z přání zbytečně na sebe neupozorňovat (a přitom nikomu neuškodit), byl však jednoznačně patrný kontrast s apolitickým obsahem Věstníku v předchozích letech. I to bylo znamením, že nové vedení obce ochotno dělat více ústupků než vedení předchozí.

Nebylo například již tak vstřícné k podpoře nejrůznějších aktivit, jakými byla například výchova mládeže, přednášky na pražské židovské obci, které byly do té doby velmi populární. Tvrzení, že veškeré kroky vedení byly poplatné režimu nebo že původní vedení bylo nahrazeno ochotnými přísluhovači režimu, by ovšem nebylo oprávněné. Pro výstižnou charakteristiku by nejlépe posloužil termín „ústupnost“. Ta se projevovala občasnou publikací článků ve Věstníku s prorežimním vyzněním, zpravováním orgánů státní moci o činnosti židovské komunity a regulací aktivit židovských skupin. Poslední jmenovaná činnost souvisela se změnou stanov Rady židovských náboženských obcí – k té byla Rada donucena na výše zmíněném sjezdu svolaném z podnětu ÚV KSČ. Zásadní změnou bylo vypuštění části o výchově židovské mládeže a pasáží oslabujících mocenskou pozici pražské židovské obce, které byly podle oficiálního dokumentu ze sjezdu „*využívané k organizování mládeže v duchu sionismu a antisovětismu*“.⁶²

Přes tato opatření vyvíjela židovská komunita aktivity v pouze mírně upravené podobě, přičemž lze (soudě podle oznámení Věstníku) vysledovat mírný pokles jejich četnosti. Ve Věstníku se čas od času objevovaly tendenční příspěvky, například výzva k zapojení se do přípravy říjnových voleb roku 1976 do Sněmovny lidu Federálního shromáždění a do České a Slovenské

⁶¹ Věstník, 10/1974.

⁶² Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 50.

národní rady, která byla publikována v srpnu 1976.⁶³ Autor výzvy chválil vztahy režimu k židovské menšině a argumentoval zejména svobodou, ve které židé mohou díky Československu žít. V závěru výzvy dodává, že „*představenstvo RŽNO proto očekává, že najde u příslušníků ŽNO plné pochopení pro tuto výzvu*“. Nabízí se otázka, jestli tato část sdělení nemohla obsahovat skrytý vzkaz určený čtenářům z řad židovské menšiny.

Politice ústupků se přizpůsobil i Ústředný svaz židovských náboženských obcí na Slovensku. Jeho tajemník Julius Ehrenthal na sjezdu delegátů slovenských židovských náboženských obcí v prosinci roku 1976 v Bratislavě ke svým posluchačům pronesl dlouhou řeč, v níž vyzdvihoval přednosti stávajícího režimu a vymezoval se vůči kritice ze zahraničí: „*Náš život mnohí zo zahraničia posudzujú z neznalosti, ovplyvnení rôznymi nepravdivými ohováračskými tendenciami. Chcú na našu adresu a tým aj na našu socialistickú vlasť poukazovať, akoby sa u nás nedávala možnosť pre plnú náboženskú slobodu. [...] Rozhodne popieram toto zlomyselné ohováranie v akejkoľvek forme, lebo v našom zriadení užívame plnú náboženskú slobodu, ktorá je zakotvená aj v našej ústave*.“⁶⁴ Na tomto místě se patří uvést, že situace po roce 1968 na Slovensku byla ještě složitější než v českých zemích. Po emigracích do roku 1969 klesl již předtím značně kritický počet židů pod únosnou mez. Důležitou úlohu hrála i skutečnost, že mezi emigranty byl i vrchní rabín a předseda a místopředseda Ústředního svazu židovských náboženských obcí, což byl slovenský protějšek české Rady. Mnoho židovských náboženských obcí zaniklo a ty zbylé zůstaly ve „vegetativním stavu“, protože nebyly schopny plnohodnotně realizovat své základní funkce.⁶⁵

Dalším vývojovým mezníkem v životě židovské menšiny bylo Prohlášení Charty na začátku roku 1977. Bezprostředně po vzniku Prohlášení byl v Rudém právu otištěn článek „Ztroskotanci a samozvanci“, který Chartu 77 označil za „*pamflet [...] který skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám*.“⁶⁶ Mezi signatáři Prohlášení sice bylo i několik osob židovského

⁶³ Věstník, 8/1976.

⁶⁴ Věstník, 1/1978.

⁶⁵ Salner, Petr: Niektoré aspekty židovských organizací na Slovensku v rokoch 1956–1969, in: Židovská menšina v Československu v letech 1956–1968, Praha 2011, s. 84.

⁶⁶ Ztroskotanci a samozvanci, in: Rudé právo, 12. 1. 1977.

původu (např. již zmiňovaný František Krigel), nelze však říci, že by právě tato skutečnost byla důvodem pro spojování židů s Chartou. Spíše se dá soudit, že narážka na sionismus v článku projevem pro tuto dobu typického nepřátelského postoje vůči Izraeli a zprostředkovaně tak i vůči všemu židovskému.⁶⁷

Vedení židovské samosprávy na Prohlášení Charty zareagovalo, vcelku očekávaně, prohlášením uveřejněným v lednovém čísle Věstníku: „*Rada židovských náboženských obcí prohlašuje jménem židovské náboženské společnosti v České republice, že odsuzuje co nejostřeji tak zvanou „Chartu 77“, o níž jsme byli v nedávných dnech informováni našimi sdělovacími prostředky. [...] Autoři tzv. Charty si neuvědomují a ani nechťejí uvědomit, že svým pamfletem se zcela staví na platformu těch, kteří ještě v nedávné minulosti uvrhli svět v neštěstí a kteří i dnes, i když marně, usilují o zvrát všeho pokrokového [...] postavili se takto do jedné řady se všemi odpůrci ušlechtilé myšlenky míru a nezasluhují si proto nic jiného než naše odsouzení a pohrdání.*“⁶⁸ Charta 77, odsouzená na stránkách věstníku, přitom v jednom ze svých dokumentů vystoupila na obranu židovské menšiny, poukazujíc přitom na některé zásadní problémy.

Právě dokument Charty 77 z dubna 1989 se totiž vyjádřil k žalostnému stavu židovských památek, na kterých si přispěvatelé do Věstníku často stěžovali a který byl pravidelně diskutován na sjezdech Rady židovských náboženských obcí. Tento dokument například poukázal na stav Památníku obětí nacistické perzekuce v Pinkasově synagoze. Tento památník sestávající ze jmenných seznamů obětí holocaustu napsaných přímo na zdech synagogy byl veřejnosti uzavřen kvůli restaurátorským pracím – dlouhodobé uzavření však podle Charty 77 bylo i zásluhou „*zjevně antisemitských proků v propagandě a politice režimu.*“ Dalšími židovskými památkami, na jejichž vztah dokument poukazuje, jsou Maiselova synagoga a Španělská synagoga, k níž zpráva uvádí, že „*důvodem uzavření byla chystaná přeměna elektrického napětí, se kterou dodnes nebylo započato.*“ Dalším předmětem kritiky je Státní židovské muzeum, jehož kdysi poměrně bohatá ediční činnost nyní zcela upadá a jeho knihovna je sice veřejnosti přístupná, nikoli však v plném rozsahu. Oproti tomu „*historicky významný bývalý archiv pražské ŽNO není dosud*

⁶⁷ V tomto období ještě více ochladly vztahy s Izraelem, což lze vysledovat na poklesu obchodní bilance mezi Československem a Izraelem po roce 1977. Zdoje uvádějí, že v roce 1981 byly obchodní styky prakticky nulové. (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html)

⁶⁸ Věstník, 1/1977.

vůbec zpracován a je tak nepřístupný. Některé fondy vztahující se přímo k holocaustu jsou nyní dostupné jen zvláště vybraným jedincům...“ Dokument dále poukazuje na skutečnost, že v expozici památníku Terezín je historii ghetta věnována velmi malá část – jedná se jen o výstavku v místě někdejšího krematoria. Židovské hřbitovy jsou „s vynuceným souhlasem židovských náboženských obcí samých“ rušeny a synagogy se nechávají chátrat. Zpráva se dále pozastavuje nad nedostatečnou pozorností, která je „ve školné výuce a veřejné osvětové činnosti“ věnována židům a jejich osudu, že se „mlčí o tom, že židovská menšina u nás byla vlastně likvidována několikanásobně. Nejen masově nacismem, nýbrž i následně zahrnutím přeživších Židů pod českou nebo slovenskou národnost bez zřetele na jejich národnostní a kulturní odlišnosti.“ Závěrečnou, a v kontextu naprosto klíčovou otázku, klade dokument ve svém závěru: táže se, zda „u nás neexistuje nadále skrytý, oficiální, politicky motivovaný antisemitismus, jak by tomu nasvědčovaly některé shora popsane jevy.“

Zásadním význam citovaného dokumentu spočívá v samotném přednesení existujících problémů židovské menšiny. Ty v židovských kruzích po roce 1975 neměly mnoho šancí oficiálně zaznít. Organizovaná setkání mimo rámec povolený Radou (jehož součástí byly především bohoslužby, společné oslavy náboženských svátků a spíše výjimečně kulturní události, např. koncerty) probíhala v zásadě neoficiálně a ta, na jejichž organizaci se podílelo vedení, mohla být kdykoli navštívena informátory státní bezpečnosti.

Snad z důvodu přesvědčit kontrolující orgány o loajalitě židovské komunity vůči režimu si Rada židovských náboženských obcí pro své tendenční články ve Věstníku vybrala jako společný zájem židovské menšiny a socialistického státu světový mír. Ten se v letech 1975 až 1989 objevuje snad ve všech článcích s politickou tematikou. V srpnu 1977 Rada například zveřejnila prohlášení proti neutronové bombě, odvolávající se na závěry helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.⁶⁹ O rok později píše předseda Rady Bedřich Bass prezidentovi Spojených států amerických v reakci na západní kritiku vnitřní politiky zemí sovětského bloku: „U nás [...] je lid a jenom lid tvůrcem všech hodnot. Lid v těchto zemích nejen tvoří, ale sám si i vládne; a jak zkušenosti desítek let přesvědčivě ukazují, vládne dobře a spravedlivě.“⁷⁰ V podobném duchu bylo i přání prezidentu Husákovi k narozeninám, otištěné v únoru 1983: „Vysoce si vážíme Vaší státnické moudrosti a nesmírných zásluh

⁶⁹ Věstník, 8/1977.

⁷⁰ Věstník. 8/1978.

*o rozvoj sociálně spravedlivé společnosti v naší vlasti. Ujišťujeme Vás, že v duchu pokrokových tradic českých židů budeme pokračovat v práci na rozkvětu naší společnosti a všemožně podporovat mírové úsilí naší vlády.*⁷¹

V průběhu osmdesátých let došlo v životě náboženské menšiny ke dvěma zásadnějším změnám: Roku 1984 získali českoslovenští židé nového rabína. Stal se jím Daniel Mayer, který tuto funkci vykonával až do roku 1990 (jeho osobou se podrobněji zabývá kapitola věnovaná náboženským aktivitám). Druhou událostí byla výměna vedení Rady židovských náboženských obcí, ke které, opět rukou Sekretariátu pro věci církevní, došlo v roce 1985. Tehdejší funkcionáři Rady, dr. Dezider Galský a Artur Radvanský, byli obviněni, že nedokázali zabránit „nežádoucím návštěvám skupiny signatářů tzv. charty 77 na oslavách židovských svátků.“⁷² Jednalo se o divadelní představení hry Ester uvedené během oslav svátku Purim, jejímž autorem byl disident (a chartista) Karol Sidon. Rovněž někteří herci byli signatáři Charty. Heitlingerová v souvislosti s líčením této události ve své studii upozorňuje, že ačkoli o představení věděl kdekdo, tajná policie nikoli, „což nám něco říká o spolehlivosti jejích informátorů.“⁷³

Nové vedení již bylo zcela „poslušné“ a plnilo pokyny Sekretariátu a dalších souvisejících orgánů. Na obcích se konaly víceméně pouze náboženské obřady, jejichž součástí ovšem byly i kulturní a vzdělávací aktivity. Ani v posledních čtyřech letech vlády komunistické strany tak židovská menšina nemusela trpět naprostou absencí příležitosti realizovat své židovství a stýkat se se souvěrci.

Již během roku 1989 někteří členové židovské komunity kriticky vystupovali proti režimu a po listopadových událostech se ke kritice přiklonila i oficiální židovská reprezentace. Rabín Mayer se například ve věci znepokojení nad brutálním potlačením studentských protestů obrátil na předsedu vlády: „Píši Vám jako věřící a jako občan naší vlasti. Byl jsem hluboce otřesen a šokován skutečnostmi, které se udály v Praze 17. listopadu 1989, kdy bylo ze strany bezpečnostních složek nelítostně, brutálně a arogantně postupováno proti pokojným a bezbranným demonstrantům [...] Tímto svým dopisem se na Vás obracím s prosbou, abyste se plnou vahou své autority zasadil o to, aby se v budoucnu již nikdy neopakovaly nelidské a nedůstojné zásahy bezpečnostních složek proti pokojným

---

⁷¹ Věstník, 2/1983.

⁷² Heitlingerová, Ve stínu..., s. 50.

⁷³ Tamtéž.

*a bezbranným lidem vyjadřujícím své názory.*⁷⁴ Ve stejné věci vydala i Rada židovských náboženských obcí stanovisko: „*Žásah považujeme za zcela nepřiměřený, i z čistě lidského hlediska odsouzeníhodný. Ostatně tento zásah pak otevřel celou řadu letitých problémů a vyžádal si již dnes celou řadu převratných opatření ve jménu humanismu a demokracie. Jsou to myšlenky, k nimž se Rada židovských náboženských obcí v ČSR plně hlásí. Nemůže souhlasit s brutalitou [...] tím spíše, že jako židé, kteří se stali obětí nejotřesnějšího násilí, s jakým se kdy v dějinách evropského kontinentu setkala jakékoliv společnost, jsme právem na jakékoliv formy násilí a pošlapávání lidské důstojnosti obzvláště citliví.*“⁷⁵ I v židovské komunitě samozřejmě důsledkem polistopadových změn započal proces demokratizace, což bylo realizováno mj. nahrazením osobností židovské reprezentace.

Je pozoruhodné, že i přes potíže, které židům koexistence s režimem činila, byly židovské obce a různé další skupiny i v období normalizace schopny pokračovat v činnosti. Jedním z aspektů, které je třeba v posuzování této skutečnosti zohlednit, je složení židovské komunity v sedmdesátých a osmdesátých letech. Právě v této době dospěla tzv. druhá generace židů, tj. potomci přeživších holocaustu. Tato generace měla zkušenost s genocidou pouze zprostředkovanou a vyznačovala se tím, že se k této části minulosti většinou nechtěla vracet. Naopak u nich byla velmi silná motivace navázat na předválečnou kontinuitu. Právě proto byly v tomto období velmi populární židovské mládežnické skupiny, které jsou popsány v další kapitole. Kromě skupin mládeže existovaly též skupiny organizující kulturní večery, ochotnické divadlo, přednáškové cykly nebo výuku hebrejštiny. Členství v židovské organizaci, které nebyly státem podporovány a leckdy ani tolerovány, bylo považováno za revoltu svého druhu. Význam měla i aktivita některých židů v disentu a specifický byl vztah židů a Charty 77.

Může se zdát, že židovská menšina vyvíjela v normalizačním období stejné aktivity jako v obdobích předchozích a volila k jejich realizaci stejné strategie. Částečně lze tuto domněnku vyhodnotit jako pravdivou. Bylo to zapříčiněno obdobnou skladbou komunity (z hlediska vztahu k židovství) a v českém prostředí také tím, že v čele židovské reprezentace stáli poměrně dlouho titíž lidé. Dalším důvodem byla skutečnost, že i v přednormalizačním období byly aktivity židovské menšiny (s ohledem na to, jako málo početná tato menšina byla) poměrně pestré – a vzhledem k úbytku českoslo-

⁷⁴ Věstník, 12/1989.

⁷⁵ Tamtéž.

venských židů důsledkem emigrací a zvýšení kontroly ze strany státní moci bylo jejich udržení samo o sobě úspěchem. Na druhou stranu lze konstatovat, že k určitým změnám došlo. Ty souvisely se zvýšeným zájmem o židovství uvnitř židovské komunity, který měl několik příčin. Důležité bylo částečně oprostění se od válečné minulosti, k němuž v tomto období v souvislosti s dospíváním druhé generace židů docházelo. Motivací pro zapojení se do židovského života byla i příležitost dostat se k informacím - v období normalizace byly díky aktivitám některých členů židovské komunity např. distribuovány samizdatové publikace, na židovské obci bylo možné potkat cizince.

Díky těmto skutečnostem existovala židovská komunita po celé normalizační období, přes všechny okolnosti omezující rozvoj jejího sociálního, kulturního a vlastně i faktického života (kterými byla právě emigrace s ní související pokles počtu židů žijících v Československu, stejně jako události každodenního života, ztěžující a znepríjemňující fungování stávajících židovských organizací i jednotlivců), a během tohoto období byla více či méně aktivní. Právě normalizace se stala dalším z testů odolnosti československých židů a hraje tak i v dnešních dnech důležitou roli v otázce identity.

5 SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ ŽIVOT ŽIDOVSKÉ MENŠINY

Následující kapitola analyzuje konkrétní počiny a aktivity, na nichž se příslušníci židovské menšiny v normalizačním období podíleli. Sociálními a kulturními aktivitami se rozumí především shromažďování židů za jiným účelem než náboženským. Jednalo se o různá setkání, sdružování v zájmových skupinách, pořádání koncertů, recitací, přednášek, organizací výstav a podobně. Podstatnou součástí byla též publikační činnost v židovských kruzích, která mnohdy podněcovala další aktivity. Zcela specifickou roli měl v této oblasti Věstník židovských náboženských obcí v Československu. Ten vycházel jako měsíčník po celé období normalizace a z dnešního pohledu plní funkci kroniky zaznamenávající dění uvnitř židovské komunity nejrozličšího charakteru – ať už formou oznámení o konání dané akce, nebo formou reportáže o akci konané již v minulosti. Zároveň v něm byly publikovány články, z jejichž zaměření se dá odhadnout, co tehdejší čtenáře zajímalo.

Náboženským aktivitám je v této práci záměrně věnována zvláštní kapitola. Skutečnost, že se jedná o téma poměrně rozsáhlé, je pouze jedním z důvodů tohoto rozdělení, avšak zdaleka ne důvodem hlavním. Jak již bylo naznačeno v kapitole vymezující sledovanou skupinu, československé židy podle mého názoru rozhodně nelze vnímat jako osoby praktikující židovské náboženství – přikláním se totiž k názoru, že podstatou židovství je v první řadě původ a pocit příslušnosti k židovské menšině a až v (přínejmenším) druhé řadě náboženský postoj. Dá se předpokládat, že mezi československými židy normalizačního období se vyskytovala celá řada těch, jejichž postoj k víře nebyl nejvřelejším, přesto se cítili být židy a měli zájem účastnit se života v rámci židovské komunity. Další odlišností náboženských aktivit od těch ostatních je postoj režimu k těmto aktivitám. Židovské společenství mělo v období socialismu (a ostatně i v dnešní době) podobu náboženské společnosti. S tím souvisí i skutečnost, že se na něj vztahovaly církevní zákony a podléhalo kontrolní pravomoci Sekretariátu pro věci církevní. Náboženské aktivity tak byly orgány státní moci přijímány, protože jejich provozování

patřilo k všeobecně uznávaným znakům náboženské společnosti. S činností, která s náboženstvím neměla (z pohledu režimu) mnoho společného, což byly typicky aktivity vyjmenované v prvním odstavci této kapitoly – tedy například setkávání bez náboženského obsahu nebo čistě kulturní události. To v praxi znamenalo, že jejich uskutečňování byly často státními orgány kladeny překážky, povolovaly se za cenu nejrůznějších ústupků a často se nemohly konat v plánovaném rozsahu. Tyto restriktce se nevztahovaly na celou řadu aktivit, jež byly realizovány neoficiální cestou – takové je ale samozřejmě velmi těžké zmapovat, neboť informace o nich pocházejí zpravidla pouze ze vzpomínek konkrétních účastníků. Organizace „oficiálních“ aktivit sice podléhala kontrole, přesto jich i v normalizačním období byla realizována celá řada. V souvislosti s tímto poznatkem je třeba uvést, že normalizační léta mohou být rozdělena na tři období, která korespondují se zásahy do personálního obsazení vedení Rady židovských náboženských obcí, tedy orgánu židovské samosprávy, tedy orgánu, jemuž podléhaly všechny další židovské organizace v Československu.

První období trvalo od roku 1968 do roku 1974 (resp. 1975), kdy proběhla první výměna představitelů židovské reprezentace. V těchto letech byly činnosti uvnitř židovské komunity mimořádně pestré a v zásadě se nijak nelišily od šedesátých let. Právě v tomto období vyvíjely činnost židovské mládežnické skupiny a na pražské židovské obci probíhaly oblíbené přednášky – je jim věnována jedna z kapitol této práce. Charakter tohoto období je velmi dobře patrný z Věstníku. Po srpnu 1968 se v něm zásadně nevyskytují politicky laděné články. Prostor je věnován článkům vzdělávacím – píše se zde o dějinách židů ve starověku i v novověké Evropě, v každém čísle je minimálně jeden článek věnován některému z židovských zvyků, dalším typickým tématem jsou židovské svátky.

Ačkoli byla židovská menšina již bezprostředně po roce 1968 zasažena úbytkem členů v důsledku emigrací, na přání jejích členů družít se v rámci komunity to rozhodně nemělo vliv. V prosinci 1968 předseda pražské židovské obce informuje své „souvěrce“ (tedy příslušníky židovské menšiny) o požadavku na možnost scházet se i mimo oficiální akce. Tomuto přání bylo s poznámkou *„vidíme v tom přání po silnějším semknutí našich řad“* vyhověno: *„Abychom příslušníkům naší náboženské obce poskytli příležitost ke schůzkám a tím ke vzájemným sblížením, dáme každý čtvrtek v době od 16 do 18 hodin počínaje*

2. lednem 1969 k dispozici místnost v budově židovské radnice v Praze 1, Maiselově 18. Na přání návštěvníků bude podáván čaj.“⁷⁶

O pokusech o sblížení mezi členy židovské komunity vypovídají i zprávy o vytváření skupin v oblastech, kde nefungovaly židovské obce. Příkladem takové oblasti byl Trutnov, kde se roku 1972 tamější židé začali organizovat v synagogálním sboru. Informace o této skutečnosti se objevila v březnovém Věstníku v článku Obnovili činnost synagogálního sboru: „*Náš důvěrník [...] svolal nedávno schůzku souvěrců za účelem aktivizace života našeho synagogálního sboru. [...] nastínil historii kdysi významné židovské náboženské obce a vytyčil úkoly, jejichž splnění by bylo přiměřené možností nepatrné hrstky bratří a sester, dnes žijících v Trutnově a blízkém okolí. Přítomní souvěrci zvolili tříčlenný výbor a usnesli se na tomto programu činnosti: zajištění místnosti, kde se budou věřící pro své náboženské účely scházet, ustavení brigády, která bude celý rok pečovat o hroby nacisty umučených židovských děvčat v Trutnově [...] uspořádání tryzny na paměť našich v březnu 1944 zavražděných sester a bratří a pořádání sédrové večere o letošních svátcích Pésach. Schůze se usnesla též na organizování odběru Věstníku a Židovské ročenky.*“⁷⁷

Aktivita přesahující náboženské poslání židovské komunity nebyly orgány státní moci, zejména Sekretariátem pro věci církevní, schvalovány. K tomu, aby možno je oficiálně provozovat, volila židovská reprezentace několik strategií. První byl kontakt s pracovníky Sekretariátu. S velkou pravděpodobností se jednalo o setkávání, ke kterým bylo židovské vedení povinno, to je však s velkou pečlivostí v tom nejlepším světle prezentovalo na stránkách Věstníku. O schůzi představitelů Rady židovských náboženských obcí se Sekretariátem Věstník například referoval: „*Ředitel Sekretariátu [...] přijal dne 15. prosince m. r. představitele nekatolických církví a náboženských společností k již tradičnímu přátelskému setkání ku konci kalendářního roku, jehož se zúčastnil [...] dr. Bedřich Bass. Během přijetí se též ujal slova. Ředitel Jelínek mu odevzdal jako čestný dar obraz a osobní dopis ministra kultury [...] ve kterém se kladně hodnotí přínos dr. Basse k práci pro mír. [...] Téhož dne se setkali představitelé Sekretariátu pro věci církevní při Ministerstvu kultury ČSR s pracovníky mírových výborů církví a náboženských společností.*“⁷⁸ Z uvedené citace lze vyčíst další strategii, která již byla zmíněna – byl jím proklamovaný zájem židovské komunity o „bu-

⁷⁶ Věstník, 12/1968.

⁷⁷ Věstník, 3/1972.

⁷⁸ Věstník, 1/1977.

dování světového míru“. Poslední strategií bylo striktní vázání nenáboženských aktivit na ty náboženské – které byly Sekretariátem povolené. V praxi to znamenalo, že téměř každá činnost byla nějakým způsobem spojena s náboženským svátkem. Tak tomu bylo např. v případě setkání členů židovské komunity v Ústí nad Labem: „*Dne 26. ledna t. r. v předvečer Nového roku stromů jsme uspořádali v klubovně našeho synagogálního sboru přátelskou besedu za velmi početné účasti našich členů z Ústí n. L., Teplic a z Děčína. Bratr Lieber z Teplic přiblížil nám výstižným způsobem smysl tohoto svátku.*“⁷⁹

Jaké aktivity ne přímo související s náboženskými tedy židovská komunita vyvíjela? Především se jednalo o kulturní akce, typicky koncerty, přednášky (těm pro mládež se věnuje kapitola o mládežnických skupinách), recitace, divadelní představení. Kulturní obohacení přinášel i Věstník, v němž byla zveřejňována odborná i beletristická díla, včetně poezie. Sociální styky se židům dařilo navazovat během setkání, které židovské sbory pořádaly ve vlastních prostorách. Tato setkání měla mimořádný úspěch. Z informací ve Věstníku vyplývá, že prostory, ve kterých k setkání docházelo, byly často zcela zaplněné. Pro většinu židů byly vazby na jiné členy komunity velmi důležité, i když pro to mohli mít různé důvody. Jedním byla například skutečnost, že důsledkem jednak válečných událostí a jednak emigrací zůstala celá řada židů v Československu osamocena – příbuzní a známí byli buď mrtví, nebo žili v cizině. Možnost účasti na setkáních se souvěrci tak byla vítanou příležitostí. Někteří židé hledali společnost prostřednictvím Věstníku – ten zpravidla na své poslední straně v rubrice „Malý oznamovatel“ dával prostor pro inzeráty nejrozličnějšího druhu, včetně těch seznamovacích. Často se zde objevovaly inzeráty jako „*hledám pečovatelku k churavé paní*“⁸⁰ nebo „*59/169 vdovec, zdatný, zdravý, seznámí se s pohlednou vdovou s vlastním bytem v Praze.*“⁸¹

Druhý citovaný inzerát vypovídá o dalším důvodu, proč byly sociální styky mezi židy důležité – byla to víceméně jediná možnost, jak si najít židovského životního partnera. Přestože, jak vyplývá ze studie Aleny Heitlingové, se celá řada československých židů oženila nebo provdala za partnera nežidovského původu, pro mnoho židů bylo důležité najít někoho, s kým by mohli sdílet životní zkušenost případně s ním vychovávat děti v židov-

⁷⁹ Věstník, 2/1975.

⁸⁰ Věstník, 4/1969.

⁸¹ Věstník, 3/1972.

ském prostředí. Vzhledem k malé početnosti československé komunity nebylo však hledání židovského partnera nijak důležité. Některým židům se to podařilo díky aktivitě v místní židovské komunitě, seznamovací roli měly také židovské skupiny. Ve zprávě tajemníka Rady židovských náboženských obcí se objevuje poznámka k židovským mládežnickým skupinám, podle níž „jiní zas děti tam [na setkání mládežnických skupin, pozn. HG] posílají záměrně, aby snáze si našly partnera židovského původu pro manželství“.⁸² Pokud tyto snahy o seznámení skončily neúspěchem (což bylo poměrně běžné v případě židů pocházejících z míst, kde nebyly velké židovské komunity), byl seznamovací inzerát jednou z posledních šancí. Ačkoli byl inzerát publikován v tiskovině určené židům, byl požadovaný židovský původ partnera často ještě výslovně uveden: „59letá židovka povoláním učitelka, rozvedená bez vlastní viny, chtěla by se seznámit s inteligentním židem za účelem sňatku“,⁸³ „23letý židovský hoch, elektromontér po vojně, hledá známost se židovským děvčetem v českých zemích.“⁸⁴ Nebylo neobvyklé, že se partnera snažila najít rodina pro příbuzného: „Pre moju príbuznú Ing. 27/1965 s vl. bytem v Bratislave, nájdem slušného inteligentného životného partnera? Žn. Vážne a čestne.“⁸⁵ K četným referencím o pohřbech i v tomto období čas od času přibývalo oznámení o sňatku, takže se dá předpokládat, že hledání židovského partnera bylo úkolem jistě nelehkým, nikoli však nemožným.

Mezi další činnost židovské komunity se dá zařadit i činnost literární – odbytištěm pro články s židovskou tematikou byl typicky Věstník, ve kterém vycházely jak amatérské či poloprofesionální literární počiny, tak převzatá díla osvědčených autorů. Dalším zdrojem židovských literární prací byla Židovská ročenka. Ta byla vydávána krátce po židovském novém roku (tedy na podzim) a vycházela po celé období normalizace. Obsah ročenky byl pokaždé, když to bylo aktuální, zveřejněn ve Věstníku. Ročenka vydaná na podzim 1989 byla shrnuta v listopadovém čísle: „Obálku tvoří reprodukce nápisů na zdech Pinkasovy synagógy a kresba synagógy je od Vladimíra Komárka. Obsah zahajuje kapitola z chystané knihy rabína Daniela Mayera Mojžíš a odchod z Egypta; liturgií a historií se zabývají články Bedřicha Noska, Jany Doležalové, Heleny Krejčové (O židovském kalendáři 1881–1938), Arno Paříka a Juraje Alnera (Židia

⁸² Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 95.

⁸³ Věstník, 6/1969.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Věstník, 8/1973.

na Slovensku 1941). Zvláště zajímavý je příspěvek Miroslava Kárného *Odstraněné otazníky* – jeho nová odhalení spojená s otázkou transportů. Poezii zde tentokrát představují básnířky Jana Štroblová, Eva Feiglová, Marie Borešová a Lenka Chytilová; Hana Žantovská tu uveřejňuje své překlady Franze Werfela. O Jiřím Weilovi napsal Jan Podlešák, o Jiřím Ortenovi je zde úryvek z doslovu *Ještě jednou o bratrovi k chystané knize Čechy za oknem smutných duší*, který napsal Ota Ornest. Čtení z krásné prózy je tu přepestré, stačí pouhý výčet autorů: Josef Roth, Elie Wiesel, Leo Pavlát, Roman Brandstaatter, Stefan Zweig, Ivan Klíma, Zdislava Michlová. Pozoruhodný je též překlad *Dvou úvah lubavičského rabína menachema M. Schneersona a epické balady a epické balady o mučednické smrti Mordechaje Gebirtiga od nedávno zemřelé Anny Kamieńské*.⁸⁶ Vyčerpávající popis obsahu Ročenky umožňuje utvořit si poměrně konkrétní představu o tom, co z literatury s židovskou tematikou čtenáře zajímalo. Židovská ročenka byla běžně dostupná všem zájemcům – mohli si ji koupit osobně na Radě židovských náboženských obcí nebo si ji nechat doručit poštou. Důležitým počinem v literární oblasti bylo i založení samizdatové edice Alef na konci sedmdesátých let – za jejím vznikem stál disident Jiří Daníček. V edici Alef vycházely mimo jiné přeložené monografie s židovskou tematikou.

Sledováním Věstníku lze zmapovat „oficiální“ projevy – ty se ovšem týkaly většiny příslušníků židovské minority. Pro představu, co se mohl čtenář z Věstníku dozvědět, uvádím přehled obsahu březnového čísla z roku 1972.⁸⁶ Každý Věstník pochopitelně začínal úvodníkem. Pokud se úvodník nevyjadřoval k aktuálnímu dění (až do roku 1989 tak činil doprovázený tendenčními komentáři), což ovšem nebylo do roku 1974 téměř nikdy, poté jen velmi zřídka, byla v něm rozebírána liturgická a historická témata. V uvedeném čísle byla takovým tématem historie svátku Pesach (který se slavil v následujícím měsíci). Na úvodník navazoval článek „Hovoří Maca“ pojednávající o povinnosti jíst během svátku Pesach nekvašený chléb. Témuž svátku se věnovala i rubrika Naším dětem. Úkolem této rubriky bylo jednoduchou formou vysvětlit základní součásti židovství.

Po náboženských „aktualitách“ následovala kulturně vzdělávací část. Toto číslo se věnuje španělskému autorovi Arturo del Hoyovi a upozorňuje na jeho prózu o terezínských dětech. I další příspěvky jsou věnovány holocaustu: Informace o rakouské publikaci *Terezínská kniha mrtvých* o deportovaných z Rakouska, a historický článek o konferenci ve Wansee (k třicátému

⁸⁶ Věstník, 3/1972.

výročí jejího konání). Ve Věstníku byla zpravidla otištěna vzpomínka na nedávno zesnulou židovskou osobnost – tentokrát jí byl doc. MUDr. Ota Saxl, CSc., někdejší místopředseda brněnské židovské obce. Vzpomínkou a zároveň informací o konání kulturní akce je článek věnovaný opeře „40 dnů“ [pravděpodobně je míněna opera 40 dnů hory Musa Dagħ, pozn. HG] na motivy románu Franze Werfela k padesátým narozeninám jejího komponisty, Josefa Matěje.

Židé rovněž bedlivě sledovali projevy neonacismu v západní Evropě. V březnovém čísle Věstníku je znepokojivě laděný článek o tom, že v Londýně znovu vyjde Hitlerův *Mein Kampf*. Podobný článek – s názvem „Hnědá zátopa na Západě stoupá“ o publikacích popírajících holocaust – byl uveřejněn v lednu 1976. Zajímavé je, že i když by se v tomto případě nabízela příležitost kritizovat „Západ“ jako takový, tento typ článků se vždy věnoval pouze danému tématu, tedy neonacismu. Věstník rovněž informoval o dění na západě v souvislosti se židovstvím – ve filatelistickém koutku informuje o vydání známky k 30. výročí vzniku ghetta Terezín a dodává, že *„západní Berlín připravuje pro měsíc červenec vydání pamětní známky k 125. narození Maxe Liebermanna“*.

Další články tohoto čísla se věnují významným osobnostem (Marc Chagallovi, Václavu Hudečkovi), vypravování o pesachových legendách, informuje o již zmiňované činnosti trutnovského synagogálního sboru a zve na bohoslužby ve Staronové a Jeruzalémské synagoze v Praze. Pod seznamem bohoslužeb se často vyskytovaly citáty z tóry „Z klenotnice písma svatého“. V tomto čísle je tématem opět svátek Pesach: *„Svátek Pesach by mělo spolu s židy slavit veškeré civilizované lidstvo. Východem z Egypta pod Mojžíšovým vedením začaly zcela nové vztahy mezi lidmi a rozumný a čistý, do té doby neznámý vztah ke Stvořiteli. Židovstvo slaví tento svátek u vědomí vnitřní síly svého učení.“* Prezence silné religiozity by mohla být v kontextu doby považována za problematickou, zdá se však, že náboženství nebylo režimem hodnoceno jako něco, čemu by měla být věnována zvýšená pozornost.

Stálými rubrikami byly Zprávy ze světa, které přinášely informace o dění v židovských komunitách v zahraničí a o aktivitách mezinárodních židovských organizací. V kontextu této kapitoly asi nejdůležitější rubrikou byly Zprávy z obcí. Zde bylo možné dočíst se o konání různých akcí; byly zde uveřejněny jak poznámky, tak informace o průběhu akcí konaných v minulosti. Rubrika dále přinášela informace o konání svateb a pohřbů a životních

jubileích. Poslední částí byl „Malý oznamovatel“, v němž byly zveřejňovány například již zmíněné seznamovací inzeráty. Prostřednictvím této rubriky bylo ale možné například poptávat nebo nabízet židovské kultovní předměty („*Koupím stříbrné dva svícny – šabatové. Značka: Co nejdříve*“⁸⁷), knihy, ale například i výměnu bytu. Po roce 1975 byl Věstník již o něco chudší, obsah se však příliš neměnil. Četnost politicky laděných vsuvek byla o něco vyšší, stejně jako (alespoň navenek) politicky angažovaných: „*V rámci slavnostních akademií, které pořádá RŽNO v ČSR spolu se ŽNO v Praze a v Brně k 31. výročí osvobození naší vlasti sovětskou armádou, vystoupí soubor synagogální hudby z Lipska se svým programem.*“⁸⁸

Obsah Věstníku nabízí náhled na kulturní a sociální aktivity československých židů v období normalizace. Je z něj patrné, že židovské reprezentaci (tzn. Radě, která za obsah Věstníku odpovídala a z velké části se na něm sama podílela) záleželo na tom, aby židovská kultura nebyla zapomínána a aby byl jejím současným představitelům dáván alespoň nějaký prostor. Za tímto účelem se snažila organizovat různé akce (které zároveň plnily sociální funkci, protože byly místem, kde se mohli židé setkávat). Protože pořádání těchto akcí bylo v důsledku kontrol, které prováděly státní orgány, značně komplikované a také nemohlo dosáhnout ty členy židovské menšiny, kteří žili v odlehlejších lokalitách a nemohli se tak akcí účastnit, bylo hlavním úkolem zajistit alespoň šíření židovských prvků písemnou formou. Obsah Věstníku byl natolik rozmanitý, že články uveřejněné za dvacet let trvání období normalizace byly solidním základem vzdělanosti v oblastech souvisejících se židovstvím. Kromě kultury a vzdělávání měly hromadné aktivity i sociální rozměr. Setkávání židů bylo ze strany židovské reprezentace podporováno, vycházelo však především z přání židů samých – mnoho společných akcí probíhalo neformálně nebo napůl formálně a nebylo iniciováno shora. Tuto kapitolu je možné shrnout tvrzením, že ačkoli židé v období normalizace neměli nejlepší podmínky pro osobní rozvoj, lze i v těchto letech zaznamenat celou řadu aktivit, které židovské vědomí pomáhali udržovat a dokonce i rozvíjet.

⁸⁷ Věstník, 8/1972.

⁸⁸ Věstník, 3/1976.

6 NÁBOŽENSKÉ AKTIVITY

Ačkoli se židovstvím rozumí příslušnost k určité skupině, která může být vnímána spíše jako národnostní menšina než náboženská společnost, účast na náboženských obřadech k projevům židovství zpravidla patří. Nemusí se jednat o projevy ryze kultovní povahy; i prostá účast na setkání za účelem praktikování židovské víry může být pro příslušníka židovské menšiny projevem této příslušnosti. Právě náboženské aktivity jako spojovací znak československé židovské menšiny měly v období normalizace nezanedbatelný význam.

Situace uvnitř židovských obcí a charakter náboženských obřadů v 70. a 80. letech samozřejmě pořád odrážely události válečných let, zejména co se týče početní a věkové struktury náboženských obcí a způsobu otevřenosti praktikování náboženských úkonů. Významnou roli hrálo i všudypřítomné připomínání obětí holocaustu, a to jak během oslav tradičních náboženských svátků, tak i během tryzen zaměřených výhradně na připomínání památky zavražděných. Dalším významným prvkem byl velký úbytek přeživších židů (mezi nimiž byla řada intelektuálů, nábožensky aktivních a kulturně činných) způsobených emigracemi a kontrola aktivit židovských obcí orgány státní moci, která jejich účastníkům znepříjemňovala život.

Organizační jednotkou československé židovské komunity byla židovská obec. Tyto obce, vyskytující se ve velkých městech,⁸⁹ byly příslušné Radě židovských náboženských obcí. Název napovídá, že podstatnou záležitostí, kterou měla židovská samospráva na starosti, byl náboženský život. Ostatně i kvůli náboženskému zaměření spadaly židovské obce pod dohled již zmíněného Sekretariátu pro věci církevní a vztahovaly se na ně církevní zákony. Nedá se však říci, že by židovské obce vyvíjely aktivity ryze související s náboženstvím, ale tak tomu koneckonců není ani dnes; pro židovství je celkem běžné, že náboženské slavnosti, obyčejnější (Šábés) i výjimečné (Vysoké svátky) mají kromě náboženského významu nezanedbatelnou úlohu

---

⁸⁹ Nejvýznamnější byly v Praze, Brně a Bratislavě. Jejich počet byl proměnlivý, záviselo na aktuální struktuře židovské populace a aktivitě jejich příslušníků.

v sociálních vztazích a kulturním dění. Situaci vystihuje vzpomínka Tomáše Fritty Haase, narozeného roku 1941: „*Obec měla tenkrát jinou strukturu: do Staronové chodili skoro výhradně ortodoxní Židé z Podkarpatské Rusi, do Jeruzalémské chodili pražští Židé. Dnes se ten rozdíl trochu smývá, ale tenkrát to tak bylo. Židovská obec pro nás byl pevný bod, kde jsme se scházeli a odkud jsme společně někam chodili. Nelze říct, že jsme se scházeli na základě náboženství, spíš na základě našeho židovství. (...) Když byl Źom kipur, šli jsme samozřejmě do synagogy, na Roš hašana a tak. Ale všechno to bylo takové židovsko-společenské.*“⁹⁰

Náboženské svátky byly příležitostí k setkávání židovské komunity – ne jedinou, ale v normalizačním období víceméně hlavní. To bylo důvodem, proč se dá předpokládat, že se jich zřejmě účastnili i méně religiózní židé. Oslavy svátků tradičně doprovázely různé koncerty, přednášky nebo recitace, což bylo rovněž přitažlivé.

Informace o náboženských aktivitách byly (stejně jako v přednormalizačním období) zveřejňovány ve Věstníku židovských náboženských obcí. Každý měsíc byl publikován seznam synagog a pravidelných náboženských obřadů, zejména šábesových bohoslužeb. Pozvánkám na oslavy jiných svátků (např. Chanuka, Purim, Židovský Nový rok) bylo zpravidla věnováno více prostoru, často celý článek, obsahující kromě času a místa konání rovněž informace o chystaném programu, případně výzvu k nahlášení účasti. Věstník v souvislosti s oslavami náboženských svátků plnil kromě oznamovací i vzdělávací funkci – zajišťoval, že jeho čtenáři byli dobře obeznámeni s důvodem slavení těchto svátků. Vypravování o původu svátků a způsobu jejich slavení, případně vzpomínky na oslavy v minulosti, plnily stránky Věstníku pokaždé, když to bylo aktuální.

I přes úbytek židovského obyvatelstva zapříčiněný nástupem normalizace měly náboženské obřady vysokou návštěvnost. V listopadu 1970 píše komentátor Věstníku: „*O Roshhašanah a Źom Kipur byl náš rabínský kandidát p. Ervín Salomon střídavě přítomen v obou svatyních a přednesl proslovy a kázání ku spokojenosti všech návštěvníků bohoslužeb, kteří zaplnili naše synagógy.*“⁹¹ V květnu 1971 se ve Věstníku dočteme o zaplněné synagoze v Brně na Skořepce u příležitosti tryzny.⁹² O měsíc později si komentátor na druhou stranu stě-

⁹⁰ Citováno z Daníček, Jiří: Všude se cítím trochu špatně. Rozhovor s Tomášem Frittou Haasem, in: Roš Chodeš 61, 9/1999, s. 15.

⁹¹ Věstník, 11/1970.

⁹² Věstník, 5/1971.

žuje na nižší návštěvnost oslav svátku Pesach. Daniel Mayer, rabín působící v letech 1984–1990 v Praze, srovnává situaci v pražské židovské obci se situací dnes: *„Ta situace byla taková, jaká byla. Nás bylo osm set padesát členů, byly v provozu dvě synagogy, Staronová a Jeruzalémská. V té době nebyl takový problém sehnat minjan (společenství deseti dospělých mužů, kteří prošli Bar Micva) z domácích zdrojů. Dnes má židovská obec patnáct set členů a někdy, nebýt cizinců, tak není minjan. A to se ještě počítám jako domácí. Je plná synagoga, všechno jsou to Izraelci či Američané, co přišli jako turisté. Domácích jsem tam jednou napočítal osm nebo devět. Dříve jich tam chodilo víc, v těch sedmdesátých a osmdesátých letech. To byli lidé, kteří byli zvyklí chodit do synagogy. Byli to bývalí vojáci z Podkarpatské Rusi, kteří zůstali v Praze. Všichni zahynuli, nehledě na to, že to připadlo Sovětskému svazu. Zůstali v Praze a optovali pro Československo. Byli vychováni v tradiční víře. Ti už dnes bohužel nejsou.“*⁹³ Náboženské aktivity mezi židy byly tedy v období normalizace snad až překvapivě populární.

Navzdory aktivitám židovských obcí v normalizačním období byla pro některé židy zraňující skutečnost, že se činnost obcí nemohla ani vzdáleně vyrovnat činnosti předválečné. To působilo negativně na psychiku těch, kteří onu předválečnou dobu zažili, a zapříčiňovalo skutečnost, že řada z nich se od oficiálních aktivit židovské komunity distancovala. Například česká židovka žijící na Slovensku vzpomíná na období normalizace takto: *„Zúčastnila jsem se párkrát ráda sederové večeře na obci, protože vlastní rodinu nemám a působila v tomto moje vzpomínka na dobu dětství, kdy můj otec doma vedl Seder. Takováto sederová večeře se v Košicích konala i před rokem 1989, stále se konala, ale byli tam převážně staří a bylo to smutné.“*⁹⁴ Tato vzpomínka kontrastující výše citované vzpomínce Daniela Mayera ukazuje rozdílnosti v sociálních strukturách jednotlivých židovských obcí. Také skutečnost, že autorka druhé vzpomínky vyrůstala již v době před válkou a může tak zhodnotit rozdíly mezi předválečnou a poválečnou kvalitou života židovské komunity, hraje ve výpovědi podstatnou roli.

Kromě oslav svátků měly židovské obce na starosti také zajišťování praktických záležitostí, například umožnění dodržování rituálních jídelních předpisů: mezi ně patřilo například provozování košer jídelny (v únoru 1969 vyšel ve Věstníku například inzerát hledající kuchařku pro rituální jídelnu na pražské židovské obci) nebo prodej macesů či košer masa na objednávku.

⁹³ <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120>

⁹⁴ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 258.

Potíže v tomto ohledu se vyskytly na Slovensku. Rituální jídelna v Bratislavě sice existovala, většinou však byla zavřená.⁹⁵

Dobový politický a sociální rámec se pochopitelně promítl do charakteru většiny projevů náboženského života. Toman Brod ve svých pamětech vzpomíná na svatbu podle židovského náboženského ritu, kterou se jeho dcera a její americký snoubenec v roce 1982 rozhodli uspořádat po povinném občanském svatebním obřadu, vzpomíná ve svých pamětech: „*Židovská svatba se v této budově (ve Staronové synagoze – pozn. HG) nekonala již drahnou dobu, činovníci židovské obce museli takovou možnost konzultovat s policejními orgány, které měly nad obcí patronát. Šlo o ožehavou záležitost, protože předpokládané sročení židů a nadto ještě s americkou účastí nebylo pro komunistické bezpečnostní složky nikterak příjemnou vyhlídkou.*“⁹⁶ Dalším problémem této židovské svatby bylo zajištění předepsaných rituálních nezbytností – v Praze například nebyla žádná mikve, tedy místo, kde by nevěsta mohla podstoupit rituální očistnou koupel. K tomuto účelu tak byla jednoduše využita řeka Vltava. Je zajímavé, že konání této svatby bylo pražskou židovskou obcí umožněno, ačkoli nevěsta nebyla židovkou podle halachy (tj. židovského náboženského práva).⁹⁷

Nezanedbatelnou úlohu měly náboženské aktivity rovněž v záležitosti vzdělávání především mladších židů. Byly organizovány hodiny náboženství pro děti a rodiče byli vyzýváni k tomu, aby svým dětem účast na těchto hodinách umožnili. V květnu 1969 byla například ve Věstníku publikovaná přihláška k výuce náboženství spolu s větou: „*Žnalost náboženství dává dětem etický základ pro celý život a přispívá k vytvoření pevnějšího pouta k naší židovské pospolitosti.*“⁹⁸ Z tohoto apelu je jasné, jak důležitý byl zájem představitelů židovské komunity na zajištění její kontinuity.

Za účelem náboženského rozvoje a rozvoje židovského povědomí mládeže vznikaly i mládežnické skupiny, jimiž se zabývá další kapitola. Význam měly i židovskými obcemi organizované přednášky pro veřejnost. Jednalo

⁹⁵ Salner, s. 84.

⁹⁶ Brod, s. 327.

⁹⁷ Tématu židů, kteří byli českou židovskou komunitou pokládáni za židy, ačkoli jimi podle halachy nebyli (typicky proto, že z rodičů byl židem pouze otec), se ve své studii věnuje Heitlingerová. Popisuje případy lidí, kteří byli v Československu součástí židovské komunity a až po emigraci v cizí zemi zjistili, že židy v pravém slova smyslu nejsou a tamější komunita je přijme až po konverzi.

⁹⁸ Věstník, 5/1969.

se pochopitelně především o veřejnost z řad židů, bývaly ale přístupné i zájemcům, kteří z židovského prostředí nepocházeli.⁹⁹ Přednášky se týkaly nej-různějších aspektů židovského světa, zejména historie, věrouky a podobně. Židovské náboženské obce byly často také jediným místem, kde bylo zájemcům umožněno studovat hebrejský jazyk. Jazykové potenci napomáhaly i občasné návštěvy židů ze zahraničí. Některé takové návštěvy byly oficiální, například návštěva předsedy Svazu židovských náboženských obcí v Argentině Tobiasa Kamenszaina v lednu roku 1969 nebo návštěvy rabínů ze zemí sovětského bloku, například z NDR nebo Rumunska. Zpravidla se však jednalo o návštěvy cizinců, kteří do československých synagog zavítali během svého pobytu v Československu. V synagoze tak bylo možné potkat cizince, kteří přinášeli knihy v cizích jazycích, například ve francouzštině nebo hebrejštině. Ty pak českým židům sloužily k dalšímu studiu.¹⁰⁰

Jedním z nedostatků, jenž provázel československou židovskou komunitu většinu normalizačních let, byla absence rabína. Dlouhá léta po smrti rabína Richarda Federa v roce 1970 nebyl na území Československa člověk, který by se o rabínský úřad ucházel (a byl by přitom považován za vyhovujícího). Rabín Feder byl navíc mimořádně charismatickou osobností a jeho smrt tak znamenala pro židovskou komunitu velkou ztrátu. Nejednalo se vyloženě o překážku provádění náboženských obřadů, protože participace rabína na nich není bezpodmínečně nutná (ostatně i dnes je v České republice a na Slovensku rabínů jen několik). Absence rabína měla především psychologický dopad – jednak představovala chybějící spojovací prvek židovské komunity, jednak poukazovala na nesnáze získat odpovídající vzdělání v náboženské oblasti, způsobené politickými poměry. Kompletní rabínské studium totiž nebylo v Československu možné získat a zájemci tak museli uskutečnit stáž v zahraničí. To se nakonec podařilo Danielu Mayerovi, který absolvoval seminář v Budapešti, kde se nacházela jediná škola ve východním bloku připravující své studenty na výkon úřadu rabína.¹⁰¹ Mayer nastoupil po ukončení studií roku 1984 na pražskou židovskou obec, kde v úřadu rabína působil až do roku 1990. Československá židovská komunita tak získala alespoň na část normalizačního období svého rabína.

---

⁹⁹ Heitlingerová, s. 163.

¹⁰⁰ Heitlingerová, *Ve stínu...*, s. 51.

¹⁰¹ <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120> (24. 6. 2011)

Shromažďování a sdružování židů pochopitelně nemohlo uniknout pozornosti orgánů státní moci. Kontrola činnosti a prověřování vedoucích pracovníků židovských obcí mohlo být zajištěno tím, že Rada židovských náboženských obcí byla plně podřízena Sekretariátu pro věci církevní a do vyšších funkcí byli dosazováni zpravidla ti prověřeni. Z archivních materiálů lze vyčíst, že vládní orgány dění uvnitř židovské komunity evidovaly.¹⁰² Dá se předpokládat, že kontrolu činily pomocí spolupracovníků, kteří se na správě židovských záležitostí přímo podíleli nebo působili jako řadoví členové – mnoho jmen lze najít v archiváliích týkajících se aktivit Státní bezpečnosti. Je ovšem velmi obtížné prokázat, jak velká část příslušníků komunity byla do procesu předávání informací skutečně zapojena.¹⁰³

Otevřeně o svém kontaktu se Státní bezpečností hovoří rabín Daniel Mayer.¹⁰⁴ Ten byl ze své funkce rabína pražské židovské obce rovněž často vyslýchán pracovníky církevního odboru ministerstva kultury: „*Jednou jsem po svátku Šavuot dostal z ministerstva kultury telefon od pana Junga, který byl tajemníkem pro naši židovskou náboženskou obec a mimo jiné i velitel lidových milicí na MK. Tak si mne zavolał a říká: ‚Pane rabíne, mohl byste ke mně přijít na pohovor?‘ – ‚Ano, samozřejmě.‘ – ‚A pane rabíne, vy si píšete své kázání?‘ – ‚Ano, samozřejmě, já si to nepamatuji, tak si to radši napíšu.‘ – ‚A můžete přinést s sebou to vaše kázání, co jste měl teď na Šavuot.‘ – ‚Ale jistě.‘ – Byla asi středa, tak jsem šel k panu Jungovi, dali jsme si kávu a cigaretu, dal jsem mu kázání, tak to čte... ‚Pane Jung, promiňte, že se do toho vměšuji, řekněte, proč jste si mne pozval. Na kafe, cigaretu, dobře. Kromě toho, proč?‘ – ‚Ale v pořádku, chtěl jsem se jen informovat.‘ – ‚A to kázání, je tam něco špatného? To jste si mne zavolał jen kvůli tomu kázání? Já nechci vědět kdo.‘ – ‚Ne, ne.‘ Pak z něho vylezlo, že ano, že dostali hlášku, že jsem měl sionistické kázání. – ‚Je tam něco sionistického?‘ – ‚Ne, ne.‘ Tak jsme dokouřili cigaretu a šel jsem domů. I takovéhle legrace byly.‘¹⁰⁵ Popsaná návštěva ministerstva kultury, soudě např. podle informace pracovníka ministerstva kultury o tom, že „dostali hlášku“, zjevně proběhla důsledkem udání. Vypovídá o kontrole,*

¹⁰² Heitlingerová na několika místech své publikace uvádí citace ze zpráv Ministerstva vnitra a Ministerstva školství a kultury, které svědčí o značné informovanosti, např. „Zpráva o aktivizaci mládeže židovského původu“ s. 146.

¹⁰³ Některé osoby, jejichž jména jsou s činností StB dle záznamů spojena, své zapojení jednoznačně popírají. Jiní, například zmíněný rabín Mayer, spolupráci se Státní bezpečností přiznává, poskytnuté informace však hodnotí jako nedůležité (<http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120>, (24. 6. 2011))

¹⁰⁴ <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120>, 24. 6. 2011

¹⁰⁵ Tamtéž.

kterou nad aktivitami židovských obcí vykonávaly orgány státní moci. Ke kontrolám ovšem nedocházelo pouze na základě udání. Daniel Mayer dále například na nátlak ministerstva kultury odmítl svou účast na konferenci o starém zákoně, která se sice měla konat v Německé demokratické republice, jejím pořadatelem ovšem byla evangelická církev. Rabín Mayer uvádí, že důvodem odmítnutí účasti na konferenci byla neochota „*jít do zbytečné konfrontace se státní mocí*“.¹⁰⁶

Z uvedeného vyplývá, že náboženské aktivity měly zásadní význam pro budování a udržování židovské společenosti. Umožňovaly židům shromažďovat se jednak za účelem vytváření sociálních vazeb, jednak za účelem vzdělávání. Právě shromažďování a s tím spojené zpřístupňování myšlenek, které nemusely mít prorežimní charakter (ačkoli si vyloženě otevřeně „proti-režimní“ být nemohly) bylo důvodem pro neustálou kontrolu orgány státní moci, ať již prostřednictvím spolehlivých spolupracovníků uvnitř židovské komunity nebo prostřednictvím výsledků důležitých postav židovského náboženského života.

---

¹⁰⁶ Tamtéž.

7 ŽIDOVSKÉ MLÁDEŽNICKÉ SKUPINY

Činnost židovských mládežnických skupin v Československu by se dala podřadit jak pod kapitolu o obecném vývoji židovské menšiny, tak pod sociální a kulturní aktivity i aktivity náboženské. Tyto skupiny však byly natolik specifické a zajímavé, že jsem se rozhodla věnovat jim samostatnou kapitolu. Ačkoli se tato práce soustředí na popis situace od konce šedesátých let, bylo by chybné neuvést skutečnost, že mládežnické skupiny vznikaly již v jejich průběhu. Na jejich vzniku se podílela uvolněná atmosféra šedesátých let a nepochybný rozvoj intelektuálního života židovské menšiny s ní související, hlavní příčina byla však determinována samotným generačním rozložením židovské populace. Generace dospívajících v 60. (a 70.) letech byla první, která nebyla přímo zatížena zkušeností holocaustu a mohla tak alespoň částečně navázat na předválečný vývoj. Nástup normalizace a její průběh skupiny zcela určitě ovlivnil, ale neměl za následek jejich vymizení.

Židovské mládežnické skupiny plánovaně i spontánně vznikaly za účelem sdružování a výchovy mladých židů a židovek. První z nich začaly vznikat přibližně v polovině šedesátých let. Podíl na tom samozřejmě měla celková liberalizace poměrů, nemohlo to však být hlavním důvodem vzniku skupin. Jednak, jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, liberalizace v šedesátých letech sice židovskou menšinu ovlivnila, neznamenal však absenci kontroly ze strany orgánů státní moci. Hlavním důvodem, proč židovské mládežnické skupiny začaly vznikat v polovině šedesátých let, byla však skutečnost, že právě v tomto období začala dospívat generace židů, kteří nezažili válku ani předválečné období a veškeré znalosti o židovství získávali buď od rodiny, nebo prostřednictvím aktivit židovských obcí.

Mládežnické skupiny nebyly v dějinách židovského společenství ničím novým – mladí židé se sdružovali již v období tzv. první republiky. Tehdy byly populární skupiny se specifickým zaměřením, např. sportovní nebo sionistické. Zatímco v období první republiky byla existence židovských mládežnických skupin přirozená a svým způsobem samozřejmá, vytváření mládežnických skupin v období normalizace nemělo a ani nemohlo mít hlad-

ký průběh. Důvodem proto byly jednak překážky kladené státními orgány, které v letech 1965–1974, jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, několikrát konstatovaly, že židovské společenství svou snahou vzdělávat mladé židy a podporou jejich aktivit překračuje rámec náboženské společnosti. Tlaku na nucené ukončení činnosti mládežnických organizací představitelé židovské reprezentace dlouho odolávali, nové vedení z roku 1975 však v této věci ustoupilo a oficiální činnost skupin byla prakticky znemožněna.

Dalším faktorem, který vznik mládežnických skupin zásadně ovlivnil, byl faktický nedostatek mladých lidí. Bezprostředně po válce se mladí židé v Československu vyskytovali, jednalo však zpravidla o osoby přeživší holocaust a navíc zatížené poválečným antisemitismem. V tomto období tedy nebyl vznik skupin, zvláště s přihlédnutím k společenskému a sociálnímu klimatu, možný. Až šedesátá léta byla příležitostí pro zahájení práce s mládeží – jednak díky liberálnější atmosféře ve společnosti, jednak proto, že v tomto období dospívali židé tzv. druhé generace – potomci přeživších. U těch bylo možné očekávat zájem o židovství i proto, že si nemohli pamatovat dobu, kdy byli židé vystavováni postihu právě kvůli svému původu. Mnoho z těchto židů si však své židovství vůbec nemuselo uvědomovat. „Zastírání židovství“ byla jedna ze strategií, kterou si mnozí židé zvolili – pravděpodobně ve snaze ochránit své děti před stejným osudem, kterému byli vystaveni jejich rodiče. Když se tajemník Rady židovských náboženských obcí Ota Heitlinger pokusil zmapovat židovskou mládež v polovině 60. let, narazil na zásadní problém: *„Členský seznam ŽNO v Praze obsahuje necelých 2500 jmen. U každého je uvedeno datum narození. Hledal jsem data narození od roku 1940. Hledal jsem mládež. Nenašel jsem jich více než 27. Z toho je ve věku od 16 do 25 let, který nás jediné zajímá, 24. Jak je to možné? Copak má téměř 2500 dospělých členů ŽNO jen 27 dětí? [...] Proč nepřihlašovali židovští rodiče své děti na židovské náboženské obci, když přece sami byli jejími zapsanými členy? [...] Nechtěli po válce dát svému dítěti punc židovské příslušnosti, aby mu nepřitížili v dalším vývoji, v možnostech uplatnění v jeho kariéře? Nebo si prostě po svých strašných zážitcích v krutých letech vyhlazovacího tažení nepřáli, aby z jejich dítěte byl žid, když už sami toto osudové břemeno ze sebe setrást nemohli, případně nechtěli?“*¹⁰⁷ Alena Heitlingerová, v rámci dotazníkové akce položila respondentům (většinou právě příslušníkům druhé generace) i otázku, jak a kdy se o svém židovství dozvěděli. Většina – 67% slovenských a 53% českých židů – o svém židovství

¹⁰⁷ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 94.

vědělo „odjakživa“. Někteří ovšem uvedli, že byli svými rodiči vyzýváni, aby se své židovství snažili zakrýt před ostatními.¹⁰⁸

Někteří rodiče však své děti k židovství vedli a snažili se jim dopřát vzdělání i v oblasti židovství. Ota Heitlinger píše, že tito rodiče chtějí „*aby jejich děti věděly něco o židovských dějinách o židovské literatuře.*“ Pro takto smýšlející rodiče existovala možnost přihlásit své děti na výuku náboženství probíhající na obci, nicméně „*nejde jim ani tak o náboženství jako spíše o židovskou tradici, židovské vědomí. U některých je tento postoj silně zabarven židovských národním cítěním... Nemalá část židovských rodičů má silný odpor proti smíšeným manželstvím. Nepřejí si, aby jejich dospívající dítě se spojilo s nežidovským partnerem. Chtějí, aby zde byla příležitost, kde by se židovští chlapci a děvčata mohli seznamovat a scházet. [...] Tato okolnost je často hlavním motivem, proč rodiče vodí své dcery a syny na zábavy uspořádané na obci. Nehledají tam náboženství. Hledají tam ženicha a nevěstu.*“¹⁰⁹

Setkání mladých židů ovšem nebyla iniciována pouze jejich rodiči. Mnoho z nich se o své židovství začalo zajímat samo od sebe. Přání setkávat se s podobnými lidmi s tím samozřejmě souviselo. Když se začala pravidelně setkávat větší skupina, přestávali provizorní místa schůzek stačit a tak žádali o pomoc představitele židovské obce, jako tomu bylo například v Praze: „*Žádali, abychom jim dali k dispozici místnost na židovské radnici, kde by se mohli pravidelně scházet, aby se nemuseli scházet v kavárnách. Co by na těchto schůzkách chtěli dělat, nedovedli, lépe řečeno nechtěli, hned říci. Nakonec přece jen řekli, že chtějí diskutovat o otázkách, které židovskou mládež zvlášť zajímají, o svých „palčivých otázkách“.* Kromě toho uvedli židovské dějiny a Israel. My jsme jejich požadavek v té formě, jak byl přednesen, odmítli s odůvodněním, že nechceme a nemůžeme založit zvláštní klub židovské mládeže. Mohou se zúčastnit všeho, co pořádáme veřejně a můžeme uvažovat o uspořádání přednášek na témata, která je zajímají. Skutečně jich pak přišlo asi 30 mladých na oslavu svátku tu bi švat, na který dříve nechodili. Není to bohoslužba, je to světská oslava svátku stromů, v sále ŽNO. Zde se obrátili na Alexandra Singera [kantora – poznámka Aleny Heitlingerové], aby je naučil jidiš a hebrejské písničky. Singer pak s nimi skutečně nacvičoval písničky, ale jen hebrejské, které pak zazpívali na oslavě Purim.“¹¹⁰ Otázka „židovské mládeže“

¹⁰⁸ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 97.

¹⁰⁹ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 94.

¹¹⁰ Heitlingerová, Alena: Židovské mládežnické skupiny v Československu v šedesátých letech 20. století a jejich obnova po pádu komunismu (1989), in: Židovská menšina v Československu v letech 1956–1968, s. 89.

byla v druhé polovině šedesátých let na pražské židovské obci mnohokrát diskutována. Navrhované aktivity byly nejčastěji přednášky a diskuse o židovských tématech, ale také vyhrazení jedné z místností Židovské radnice pro klubové aktivity mládeže. Nejasná otázka práce s mládeží byla vyřešena roku 1967, kdy k ní dalo souhlas ministerstvo školství a kultury. Na jeho základě byla zřízena zvláštní komise pro práci s mládeží, která fungovala až do roku 1975.

Podoby skupin byly různé. Vyskytovaly se v podobě malých a neformálních sdružení i organizací většího rozsahu. Ty menší vznikaly zpočátku prostým stýkáním se členů několika židovských rodin; prostřednictvím židovské obce pak malá organizace mohla získat důležité styky, rozšířit svou působnost a zvětšit tak svou členskou základnu. Skupiny mládeže existovaly jak v Čechách (v Brně a v Praze), tak i na Slovensku (v Bratislavě a v Košicích). Vzhledem k tomu, že zvláštní komise pro práci s mládeží byla spojena s pražskou židovskou obcí, měla pražská skupina oproti ostatním výhodu.

Dá se předpokládat, že skupiny byly židovskými obcemi podporovány – židovští funkcionáři si uvědomovali význam zájmu židovské mládeže o svůj původ a vše, co obnášel, pro zachování etnické i náboženské kontinuity. Tento přístup byl v době normalizace v relaci k určité hrozbě úpadku hodnot v kulturní, náboženské a celkově společenské oblasti více či méně vědomě ještě radikálnější. Podpora ze strany nejvyšších orgánů správy židovské komunity byla pro rozvoj činnosti i samotnou existenci skupin zcela klíčová. To, že mládežnické skupiny nevymizely ani v obtížné situaci 70. let, bylo však též důsledkem zájmu mladých lidí o židovství obecně. Kritéria pro členství ve skupinách byla značně liberální – většinou stačilo být židem a projevit o okolnosti svého původu zájem. I zaměření skupin bylo zpravidla různorodé. To dokládá popis jedné skupiny působící v Bratislavě její členkou: „*Skupina mala len spoločenský obsah. Čo nás držalo spolu, bolo, že sme boli Židia. Do tej istej strednej školy chodili viacerí, o ktorých som predtým nevedela, že sú Židia, zrazu sa objavili na Roš Hašana v synagoge. Sme sa stretali na rozprávanie a tancovanie, niekedy sme robili oslavy Chanuky a Purimu.*“¹¹¹ Z této citace je kromě charakteru skupiny patrná ještě jedna důležitá skutečnost, která byla pro skupiny charakteristická. A sice, že právě jejich existence umožňovala mladým židům vzájemné styky. Navázat je by bylo bez těchto skupin pro mnohé dost obtížné, a to jednoduše proto, že o své příslušnosti k židovské

---

¹¹¹ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 117.

menšině navzájem nevěděli. Mladí židé se o svém židovství mohli dozvědět právě prostřednictvím skupiny.

Skupiny, jak již bylo uvedeno, neměly vždy náboženský charakter, „*Někteří z nás nebyli členové obce a nechodili jsme se tam modlit. Mluvili jsme o židovských záležitostech a o tom, že se lišíme od ostatních. Nemluvili jsme však o holocaustu ... byli jsme mladí, chtěli jsme společensky žít, bavit se.*“¹¹² Na druhou stranu je ze zaznamenaných výpovědí pamětníků patrné, že řada setkání skupin byla nějakým způsobem spojena s oslavami židovských svátků. Pro mladé židy z nereligiózních rodin tak tato skutečnost znamenala přínos v náboženské oblasti, neboť na projevy židovské víry nebyli z domova zvyklí.

Důležitou roli ve vzdělávání židovské mládeže měly i přednášky, které v letech 1966 až 1974 probíhaly na židovské obci. Jejich hlavním organizátorem byl tajemník Rady židovských náboženských obcí Ota Heitlinger. Ten sestavoval jejich program a zval přednášející – mezi nimi byli například vrchní rabín Richard Feder nebo spisovatel Arnošt Lustig. Témata přednášek byla velmi rozmanitá. Např. ve školním roce 1971/1972 si mladí židé mohli mimo jiné vyslechnout přednášky o středověkých textech k židovským dějinám, Farizeích, terezínském časopise „Vedem“, o amerických židech, účasti židů v české literatuře, židovské otázce v období druhé republiky nebo dějinách ruských židů. Úplný přehled přednášek je přílohou této práce.

Přednášky neměly pouze vzdělávací funkci; měly i společenský rozměr. Heitlingerová uvádí, že po přednáškách následovaly dodatečné diskuse a další setkání, například v kavárnách nebo na koncertech. Karel Wiener, vůdčí postava pražské skupiny, k tomu říká: „*Chodili jsme na koncerty klasické muziky, na které jsem organizoval ve velkém lístky. Organizovali jsme silvestrovské mejdany [...] Scházeli jsme se a diskutovali u stolů vináren. Viola s večery poezie či jam-sessions a Klášterní vinárna s kulatým stolem byly nejpopulárnější.*“¹¹³

Přednášky byly státními orgány sice schválené, lépe by se však hodil výraz „trpěné“. Dá se předpokládat, že jejich židé svou účast na nich nijak veřejně neprezentovali, spíše se ji snažili skrývat. Tak tomu bylo z pochopitelných důvodů po roce 1968, ovšem i před tím. Alena Heitlingerová ve své studii zaznamenala příhodu, která se odehrála na počátku roku 1967: „*Dva spolužáci na střední škole a partneři na blížícím se maturitním plese se pozdě odpo-*

¹¹² Heitlingerová, Židovské mládežnické skupiny v Československu..., s. 87.

¹¹³ Heitlingerová, Ve stínu..., s. 131.

ledne v sobotu potkali v tramvaji. „Kam jdeš?“ ptá se on. „Jdu navštívit tetu. A co ty?“ na to ona. „Jdu se svou sestrou na procházku po městě.“ Konverzace pak pokračovala, až on se svou sestrou vystoupili. Ona vystoupila na příští zastávce. O deset minut později se všichni tři udivení mladí lidé, lehce v rozpacích, setkali na přednášce na židovské radnici (ležící mezi oběma zastávkami). Oba spolužáci, kteří do setkání na židovské radnici nevěděli, že jsou židé, jasně chápali, proč si v tramvaji lhali, a zasmáli se tomu.“¹¹⁴

Ani mládežnické skupiny neunikly kontrole orgánů veřejné moci zejména po nástupu normalizace. Pražská židovská obec musela koncem 60. let vyvinout značné úsilí, aby sdružování mládeže uhájila před Ministerstvem školství a kultury. Do tohoto zápasu se zapojili nejen tuzemští funkcionáři Rady židovských náboženských obcí, ale i zahraniční židovské organizace, nejvýrazněji newyorský Memorial Foundation for Jewish Culture, který nabídl především finanční prostředky. Přes veškeré snahy se nepodařilo sdružování židovské mládeže izolovat od dopadů normalizace a členové organizací se vystavovali riziku konfliktu s úřady. Zlom nastal v roce 1974, kdy byli na přední místa orgánů židovské samosprávy dosazeni komunističtí funkcionáři (do té doby měli jejich představitelé alespoň částečný prostor pro zásahy dle vlastního uvážení – příkladem Ota Heitlinger), činnost mládežnických skupin tak byla do značné míry omezena a většinou se ne realizovala v rámci židovských obcí. Mladí lidé (a nejen ti) se pak scházeli neformálně například po bytech, za stejným účelem, jako měly původní oficiální skupiny. Předmětem setkávání bylo mimo jiné i studium náboženství. Se sháněním materiálů pomáhali jednak návštěvníci Československa ze Západu, jednak židé, kteří iniciovali vydání samizdatových publikací s tematikou judaismu. Mezi další víceméně neoficiální aktivity patřily přednášky rabína Mayera o různých aspektech judaismu, konané na pražské židovské obci v druhé polovině osmdesátých let. Židé si byli vědomi, že účast na takových akcích může mít následky. Karel Wiener, bývalý člen pražské skupiny Děti Maislovky, to shrnuje takto: *„Děti Maislovky jsou ti, kteří se svou formální či neformální účastí a příslušností hlásili k dění na obci v době, kdy to nebylo „moderní“. Každý, kdo se toho dění zúčastnil, ať byl přiveden rodiči, přišel bez jejich vědomí a někdy i proti jejich vůli, tak činil s vědomím, že jde o aktivitu, která mu nepolepší kádrový posudek. Ale pocit sounáležitosti a přátelství byl silnější než strach z toho, co to může zavinit. A někdy jsme si ani neuvědomovali, jaké následky by to*

¹¹⁴ Tamtéž.

*mohlo mít. Mladická ignorace! V tehdejší době nesvobody neexistovala mezi náma kategorizace. Akcí a setkání, na obci i mimo ni, se zúčastnili lidé, kteří cítili sounáležitost s židovstvím, a to bez ohledu na různé definice židovství, které existovaly a existují.*¹¹⁵

I když po roce 1974 již oficiálně nemohla být činnost mládeže organizována ve větším rozsahu, je patrné, že židovská reprezentace na tuto oblast zcela nerezignovala. Na oslavách náboženských svátků byly vítány rodiny s dětmi, pro které byl organizován program. O výchovu mladých židů se v osmdesátých letech staral i tehdejší rabín Daniel Mayer – ve Věstníku byla např. zveřejněna série článků s názvem „Židovská výchova v rodině“¹¹⁶ Tyto aktivity se však dotýkaly pouze stávajících příslušníků židovské komunity a poměrně obtížně oslovovaly ty, kteří se k židovské menšině do té doby nehlásili.

Existence mládežnických skupin a činnosti židovské reprezentace v oblasti vzdělávání mládeže sehrála ve vývoji československého židovstva zcela mimořádnou roli. Kromě již zmíněné kontinuity s předválečným obdobím, kdy byly mládežnické skupiny obvyklou součástí života židovské menšiny, měly v normalizačních letech určující vliv na uvědomování si židovské identity. Jejich existence výrazně ovlivnila podobu židovské komunity devadesátých let a výsledky jejich působení jsou patrné dodnes.

---

¹¹⁵ Citováno z Marxová, Alice: Děti Maislovky po čtvrté, in: Roš Chodeš 65, 7/2003, s. 17.

¹¹⁶ Věstník, 9/1985.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo přiblížit charakter židovské menšiny v sedmdesátých a osmdesátých letech, určit, čím bylo ovlivněno její formování v tomto období a nastínit náplň její činnosti. Při tom nebylo možné vyhnout se konfrontaci s přístupem orgánů státní moci, který v některých ohledech vykazoval znaky antisemitismu. Téma, kterým jsem se v práci zabývala, není snadno zpracovatelné ze dvou důvodů. Zaprvé neexistuje dostatek sekundární literatury zaměřující se na danou problematiku. Dostupných pramenů je ještě méně a vyhodnotit jejich relevanci je poměrně obtížné. Zadruhé je zpracování reality předmětného období uvnitř židovské komunity stále ještě pro mnohé současníky citlivou otázkou, takže některá tvrzení a hodnocení mohou představovat jistou kontroverzi.

V průběhu bádání bylo obtížné se rozhodnout, zda bude vhodnější soustředit se na prostý popis určujících skutečností, nebo se pokusit o sociologicko-psychologickou analýzu přístupů a strategií příslušníků předmětné skupiny. Nakonec jsem zvolila kombinaci obou metod – i když má práce na jejich plné využití příliš malý rozsah. Kromě toho jsem našla méně pramenů, než jsem původně předpokládala. Hlavním problémem nepočtené sekundární literatury, kterou jsem pro svou práci použila, je její pro mé potřeby příliš široké zaměření. V téměř všech případech se jedná o zpracování vývoje židovské komunity po druhé světové válce, přičemž období let 1945–1948 a následně 1948–1956 je věnováno podstatně více prostoru než období šedesátých let a období normalizace. Z pramenných zdrojů jsem využila především hlavní (a jediné oficiální) židovské periodikum, kterým byl po celou dobu zkoumaného období vycházející Věstník židovských náboženských obcí. Další důležitý pramen, zprávy Ministerstva školství a kultury, resp. jeho sekretariátu pro věci církevní, do jehož působnosti spadaly všechny orgány židovské organizace, jsem převzala ze studie Aleny Heitlingerové. Dostat se k dalším pramenným materiálům, které by mohly být pro

zkoumání předmětu práce (např. interní dokumenty židovských obcí) se mi nepodařilo.

Jaké konkrétní závěry z této práce tedy plynou? Židovskou menšinu v Československu období normalizace je možné charakterizovat těmito adjektivy: nepočetná, nesourodá, nicméně soudržná a vyvíjející kontinuální činnost v náboženské i sociální oblasti. Všechny tyto přívlastky byly důsledkem dobových událostí. Nepočetnost byla jednak pochopitelně důsledkem válečných událostí, jednak četných emigrací v poválečném období a po roce 1968. Nesourodost byla v podstatě způsobená stejnými okolnostmi – zatímco v předválečném období existovalo velké množství židovských skupin a směrů, po válce a po emigračních vlnách se z každé této skupiny v Československu vyskytovala jen malá část. Protože již nebylo možné, aby byla činnost rozličných židovských skupin obnovena v plném rozsahu, stal se hlavním pojítkem prostý židovský původ. Soudržnost a snaha o zachování kontinuity byly mimo jiné způsobeny skutečností, že v sedmdesátých a osmdesátých letech dospívala generace dětí přeživších holocaust a osobnosti židovské reprezentace si uvědomovali zájem komunity na vzdělávání mladých lidí v židovském duchu.

Přestože by se mohlo zdát, že situace židovské komunity kopírovala situaci celospolečenskou, není toto tvrzení zcela pravdivé. Zaprvé, ačkoli československá židovská komunita zaznamenala uvolnění v šedesátých letech, pořád byla její činnost pečlivě monitorována a regulována orgány státní moci. Vývoj v tomto období byl rovněž poznamenán vlnou státního antisemitismu, resp. „antisionismu“, způsobeného ochlazením československo-izraelských vztahů v důsledku Šestidenní války. Nástup normalizace po srpnu 1968 byl úspěšně zpomalován rezistencí tehdejšího vedení Rady židovských náboženských obcí, která se snažila, aby společenské změny měly na činnost židovských organizací pokud možno co nejmenší dopad. Toto vedení bylo v roce 1975 v důsledku intervence příslušných orgánů státní moci vyměněno; v souvislosti s reorganizací byly zároveň změněny stanovy Rady, čímž bylo zcela znemožněno provozování některých aktivit oficiální cestou (jednalo se především o vzdělávání mládeže, na kterém předchozímu vedení velmi záleželo). Ačkoli nové vedení spolupracovalo s režimem o něco ochotněji, pravděpodobně neregulovalo činnost židovských organizací více, než muselo. Ani v tomto období se však židovská komunita nezdržovala činností – celá řada, hlavně těch náboženských, probíhala beze změn a zásahů. Zakázané

nebo nadměrně kontrolované aktivity byly často provozovány neoficiálně, mimo židovské organizace.

Židovská samospráva sice sestávala z několika subjektů (kromě hlavní Rady židovských náboženských obcí existovala ještě obdobná organizace na Slovensku, kterou byl Ústřední svaz židovských náboženských obcí na Slovensku. Kromě toho některé úkoly vykonávalo vedení jednotlivých židovských obcí a k nim přidružených synagogálních sborů. Ve skutečnosti však byla Rada židovských náboženských obcí nejvíce propojena s Židovskou náboženskou obcí v Praze, která měla v Československu největší členskou základnu a také největší vliv. Veškeré změny v židovské organizaci iniciované orgány státní moci směřovaly k absolutní centralizaci – tak bylo možné kontrolovat především pražskou obec a Radu, která pak udílela závazné pokyny podřízeným subjektům. Slovenský ústřední svaz kontrolovaly příslušné slovenské orgány. Rada židovských náboženských obcí vydávala i Věstník, z něhož jsem čerpala většinu informací o konkrétních projevech činnosti židovské menšiny, takže je jasné, že nejvíce (nicméně nejenom) se v práci věnuji pražské židovské obci. Vzhledem k popsané centralizaci se však nedá předpokládat, že by mezi jednotlivými komunitami byly zásadní rozdíly.

Z práce jednoznačně vyplývá, že židé se v normalizačním období museli potýkat s těžkostmi. Ty se týkaly jak jednotlivců nucených čelit problémům v souvislosti s židovským původem, který byl považován za určité stigma, tak celé skupiny, jejíž činnost byla limitována zákazy a omezeními ze strany orgánů státní moci. Přesto však po celou dobu normalizace zůstala aktivní, což mělo zásadní význam pro její porevoluční vývoj. Díky nepřetržitému fungování židovských organizací tak bylo v období po roce 1989 na co navažovat a židovská komunita se tak mohla dále rozvíjet – na rozdíl od období normalizace – již bez vrchnostenské kontroly státu.

LITERATURA

PRIMÁRNÍ

Věstník židovských náboženských obcí, ročníky 1967–1989.

SEKUNDÁRNÍ

BLAŽKOVÁ, Jana. Skrývá se Pavouk v Moskvě? In: *Týden*. 1995, č. 32.

BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká. Života běh mezi roky 1929–1989*. Praha 2007.

CRHOVÁ, Marie. Jews under the Communist Regime in Czechoslovakia, in: Kovács, A. (ed.): *Jewish Studies Yearbook 2002/2003*. Budapest: CEU, s. 281–296.

DANÍČEK, Jiří. Všude se cítím trochu špatně. Rozhovor s Tomášem Frittou Haasem, in: *Roš Chodeš*. Září 1999, roč. 61, s. 15.

HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha 2007.

JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha 2009.

JELÍNEK, Ješajahu Andrej. *Židia na Slovensku v 19. a 20. storočí*. Bratislava 1999–2000.

LENDVAI, Paul. *Antisemitismus ohne Juden: Entwicklung und Tendenzen in Osteuropa*. Wien 1972.

MALÁ, Simona. Kulturní a politická situace Židů v Československu v druhé polovině 60. let, in: *Slovenská politologická revue*. 2010, roč. 10, č. 2, s. 119–127.

MARXOVÁ, Alice. Děti Maislovky po čtvrté, in: *Roš Chodeš*. Červenec 2003, roč. 65, s. 17.

SALNER, Peter. *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava 2006.

SEDLÁK, Petr. *Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945–1947/1953)*. Brno 2008.

SOUKUPOVÁ, Blanka a POJAR, Miloš. *Židovská menšina v Československu v letech 1956–1968: od destalinizace k Pražskému jaru*. Praha 2011.

SOUKUPOVÁ, Blanka a SALNER, Peter. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha 2009.

SVOBODOVÁ, Jana. *Ždroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948–1992*. Praha 1994.

VRZGULOVÁ, Monika a SALNER, Peter. *Reflexie holokaustu*. Bratislava 2010.

ŠMOK, Martin. Každý žid je sionista a každý sionista je špion! Příběh distribuce sociálních podpor. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 2012 [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1104/029-039.pdf>

WEBOVÉ STRÁNKY

Příběhy 20. století. Daniel Mayer. In: *Paměť národa* [online]. 28. 02. 2008 [cit. 2011-06-24]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/mayer-daniel-1957-120>

Czechoslovakia. In: *Jewish Virtual Library* [online]. 2008 [cit. 2012-07-02]. Dostupné z: http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0005_0_04792.html

DOKUMENT ČT

Tajné akce StB: Akce Pavouk (dokument ČT). In: *Česká televize*. [online] 2008. Dostupné z: www.ceskatelevize.cz.

PŘÍLOHY

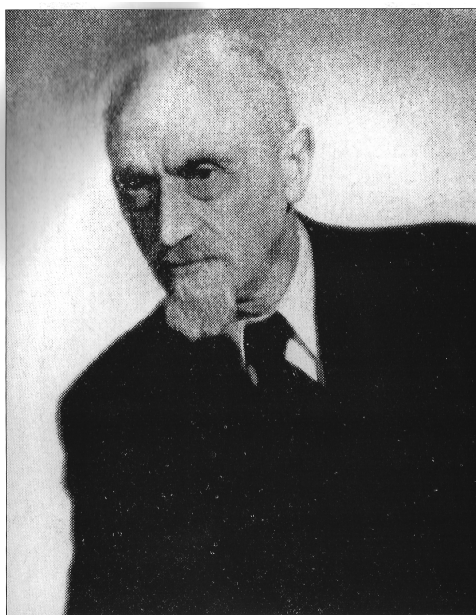
Přednášky pro židovskou mládež na pražské židovské radnici 1966–74, převzato z Heitlingerová, Alena: Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945, Praha 2007, s. 127–130.

Rok	Přednášející	Název přednášky
1966/67	Dr. Richard Feder Erich Kulka Dr. Richard Feder Ing. František Fuks Dr. Lev Brod Dr. Nahum Golman Dr. Jakub Günsberg Pavel Kollman Dr. Rudolf Iltis Dr. Josef Bor Dr. Rudolf Iltis Závěr	Kdo jsme a jací jsme Dreyfusova aféra Tryzna k výročí záhuby českého rodinného tábora v Osvětimi Českožidovské hnutí Vycházka na starý židovský hřbitov Projev a diskuse s mládeží Tóra/bible Svátek Pesach Tisíc let žijí židé v Praze Žid Ježíš Recitační pásmo: židovská lyrika Diskuse o obsahu a průběhu přednášek
1967/68	Dr. Jakub Günsberg E. Salamon Dr. J. Heřman Dr. K. Lagus Erich Kulka Arnošt Lustig Irma Lauscherová Ing. Hellman Dr. Lev Brod Dr. P. Berman Závěr cyklu a hodnocení	Židovské vysoké svátky Talmud Vybrané kapitoly k dějinám českých židů Šli židé bez odporu na smrt? Hilsnerova aféra Židovská tematika ve světové literatuře Návštěva v Izraeli Židovská výchova ve stínu hákového kříže Antisemitismus E. E. Kisch Pražský kruh Židovská tragedie za II. světové války

Rok	Přednášející	Název přednášky
1968/69	Dr. Richard Feder Pavel Kollman Irma Lauscherová Dr. Josef Bor Věra Hamptvogelová Ing. B. Hellmann Dr. Sprecher Dr. Egon Stern Ota Heitlinger Dr. Pavel Bergmann Dr. Leo Brod Axel Böing	Rok 1918 Má bible pravdu? Král David Svátek světél /Chanuka/ Svátek Pesach Bible ve světě vykopávek Letopočty v bibli Židovské právo podle bible a talmudu Jazyk Jidiš Chasidská píseň České národní hnutí za Rakouska a židé Židovské hnutí mládeže před Mnichovem Povstání varšavského ghetta proti nacistům Povstání ve vyhlazovacím táboře Treblinka Co je to židovská otázka Zajímavé židovské osobnosti Co je Aktion Sühnezeichen
1969/70	Dr. Bor Pavel Kollman Rab. Novák Dr. J. Heřman Kultovní komise Ivana Somernitzová Doc. Dr. Hanzel Farář Souček	Beseda o památných místech v Izraeli Židovské svátky Problémy židovské pospolitosti v USA Židé ve světě (židovské osídlení a židovská migrace) Českožidovské hnutí Vzpomínka na Maxe Broda Židovské výtvarné umění Účast židů na slovenském odboji Čím je nám Starý zákon

Rok	Přednášející	Název přednášky
1970/71	<p>E. Salamon</p> <p>Dr. Bor Dr. J. Heřman Dr. Friesová</p> <p>P. Kollman Dr. Pavel Oliva</p> <p>Doc. Dr. Hanzel</p> <p>Miroslav Lederer Muzeum v Jílovém</p>	<p>Postavení ženy v židovské společnosti</p> <p>Krize ve víře</p> <p>Biblické téma</p> <p>Aškenazim</p> <p>Baruch Spinoza</p> <p>Sigmund Freud</p> <p>Židé ve Španělsku</p> <p>Historická úloha starověkého židovského státu v oblasti východního Středozemního moře</p> <p>Protižidovské zákonodárství za protektorátu</p> <p>761397</p> <p>Beseda s kroužkem pro dějiny židů muzea v Jílovém</p>
1971/72	<p>Dr. J. Heřman</p> <p>E. Salomon Dr. J. Bor Prof. M. Křížková</p> <p>P. Kollman Dr. Ondřej Zádor Dr. Hanzel O. Heitlinger</p>	<p>Středověké texty k židovským dějinám</p> <p>Čtení dalších textů k židovským dějinám</p> <p>Čtení textů z doby před emancipací</p> <p>Farizeové</p> <p>Začínáme od Adama</p> <p>Jiří Orten</p> <p>Časopis „Vedem“</p> <p>Američtí židé</p> <p>Účast židů v české literatuře</p> <p>Židovská otázka v II. Republice</p> <p>Úvod k dějinám ruských židů</p> <p>Židovská sídelní oblast v carském Rusku</p> <p>Duševní proudy mezi ruskými židy</p>

Rok	Přednášející	Název přednášky
1972/73	<p>O. Heitlinger</p> <p>Dr. J. Heřman</p> <p>Dr. Kryl</p> <p>P. Kollman</p> <p>Zuzana Růžičková</p> <p>J. Braun</p>	<p>Program 7. cyklu a aktuální informace ze života obce</p> <p>Kniha Jehošua</p> <p>Kniha soudců</p> <p>Povstání varšavského ghetta</p> <p>Středověký soudní spor mezi křesťany a židy v Talmudu</p> <p>Středověký boj židů za zachování své víry</p> <p>Privilegium Přemysla Otakara II</p> <p>Život v ghettu Terezín</p> <p>Deník Egona Redlicha</p> <p>Židé za první republiky (České země)</p> <p>Židé za první republiky (Slovensko)</p> <p>Židé za první republiky (Pod. Ukrajina)</p> <p>O židovských interpretech hudby</p> <p>Židé v Osmanské říši</p> <p>Zájezd na výstavu „Umění v Terezíně“</p>
1973/74	<p>O. Heitlinger</p> <p>Ing. Lamberk</p> <p>Prof. Gajan</p> <p>Dr. Flusser</p> <p>Dr. J. Heřman</p> <p>V. Feuerlicht – Dr. Steiner</p> <p>Doc. Dr. Hanzel</p> <p>Prof. Růžičková</p> <p>J. Braun</p> <p>P. Kollman</p>	<p>Kniha Samuel</p> <p>Samuel a Saul</p> <p>Král David</p> <p>Edomité</p> <p>Svatyně v Šílo</p> <p>Židé na české vesnici</p> <p>Endlösung v Protektorátu</p> <p>Heine a jiní</p> <p>Přesídlení českých židů z měst na vesnici</p> <p>Kultové otázky</p> <p>Co vypravují archivy</p> <p>Chránová hudba (Bach)</p> <p>Transport Penčo</p> <p>Rothschildové</p>

Rabín Richard Feder (fotografie z roku 1955), převzato z Soukupová, Blanka, Pojar, Miloš: Židovská menšina v Československu v letech 1956–1968. Od destalinizace k Pražskému jaru, Praha 2011.

Rabín Daniel Mayer s manželkou (uprostřed), fotografie z roku 1991, převzato z Paměť národa [online].

BOHOSLUŽBY O VYSOKÝCH SVÁTCÍCH V PRAZE V MĚSÍCI ŘÍJNU 5739 | 1978

Synagoga v Jeruzalémské ulici:

1. neděle	Předvečer Roš-Hašana 5739 začátek večer	v 17.30 h.
2. pondělí	1. den Roš-Hašana začátek ráno	v 8.45 h.
	začátek večer	v 17.30 h.
3. úterý	2. den Roš-Hašana začátek ráno	v 8.45 h.
	konec svátku	v 18.25 h.
4. středa	půst Gedalja	
6. pátek	začátek Šabatu	v 17.15 h.
10. úterý	Předvečer Jom Kipur „Kol Nidre“ začátek večer	v 17.00 h.
11. středa	začátek ráno	v 8.00 h.
11. středa	Jom Kipur - Mazkir	v 10.30 h.
11. středa	konec svátku	v 18.00 h.
13. pátek	začátek Šabatu	v 17.00 h.
15. neděle	Předvečer Sukot začátek večer	v 18.45 h.
16. pondělí	1. den Sukot začátek ráno	v 8.45 h.
	začátek večer	v 18.45 h.
17. úterý	2. den Sukot začátek ráno	v 8.45 h.
18. středa	1. den Chol Hamoed	
19. čtvrtek	2. den Chol Hamoed	
20. pátek	3. den Chol Hamoed začátek večer	v 18.45 h.
21. sobota	Chol Hamoed začátek ráno	v 8.45 h.
22. neděle	Hošana Raba zač. ráno	v 8.45 h.
22. neděle	Hošana Raba zač. večer	v 18.45 h.
23. pondělí	Šemini Aceret začátek ráno	v 8.45 h.
	Mazkir	v 10.00 h.
	Předvečer Simcha Tora začátek večer	v 18.45 h.
24. úterý	Simchat Tora začátek ráno	v 8.45 h.
27. pátek	začátek Šabatu	v 18.30 h.

V sobotu ráno začátek vždy v 8.45 h.

Zveme srdečně děti a vnoučata našich členů na radostnou bohoslužbu Simchat Tora — Radost z Tóry do naší synagogy v Jeruzalémské ulici v pondělí dne 23. X. 1978 v 18.30 hodin.

POŘAD BOHOSLUŽEB V ÚSTÍ N. L.

Bohoslužby jsou vždy v pátek každý týden pravidelně v 18.00 hodin a v sobotu v 9.00 hodin.

Z Desatera přikázání:

Cti otce svého a matku svou, abys byl dlouho živ na zemi.

Tradiční trýzna na uctění památky našich umučených souvěrců se koná dne (pozor změna - z technických důvodů) 24. ZÁŘÍ 1978 v 10.30 HODIN u krematoria v Tezozíně. ŽNO Praha vypraví autobus pro účastníky. Odjezd

Přijímáme objednávky na nové Ročenky a Luachy 5739—1979, které budeme rozesílat zájemcům od 1. září 1978 na dobírku.

Objednávky adresujte na Radu Židovských náboženských obcí v Praze 1, Maiselova 18, nebo telefonicky na č. 625-41 a 625-43. Zájemci z jiných krajů obdrží také

Staronová synagoga:

1. neděle	Předvečer Roš-Hašana 5739 začátek večer	v 17.25 h.
2. pondělí	1. den Roš-Hašana začátek ráno	v 8.45 h.
	začátek večer	v 17.25 h.
3. úterý	2. den Roš-Hašana začátek ráno	v 8.45 h.
	konec svátku	v 18.25 h.
4. středa	půst Gedalja	
6. pátek	začátek Šabatu	v 17.10 h.
7. sobota	konec Šabatu	v 18.10 h.
10. úterý	Předvečer Jom Kipur „Kol Nidre“ začátek	v 17.00 h.
11. středa	začátek ráno	v 8.00 h.
11. středa	Jom Kipur - Mazkir	v 10.30 h.
11. středa	konec svátku	v 18.00 h.
13. pátek	začátek Šabatu	v 17.00 h.
14. sobota	konec Šabatu	v 17.55 h.
15. neděle	Předvečer Sukot začátek	v 18.50 h.
16. pondělí	1. den Sukot začátek ráno	v 8.45 h.
	začátek večer	v 18.50 h.
17. úterý	2. den Sukot začátek ráno	v 8.45 h.
18. středa	1. den Chol Hamoed	
19. čtvrtek	2. den Chol Hamoed	
20. pátek	3. den Chol Hamoed začátek Šabatu	v 18.45 h.
21. sobota	Chol Hamoed začátek ráno	v 8.45 h.
	konec Šabatu	v 17.45 h.
22. neděle	Hošana Raba začátek ráno	v 8.45 h.
	začátek večer	v 18.40 h.
23. pondělí	Šemini Aceret začátek ráno	v 8.45 h.
	Mazkir	v 10.00 h.
	Předvečer Simchat Tora začátek večer	v 18.40 h.
24. úterý	Simchat Tora začátek ráno	v 8.45 h.
27. pátek	začátek Šabatu	v 18.30 h.
28. sobota	konec Šabatu	v 17.30 h.

V sobotu začátek vždy ráno v 9.00 h.

POŘAD BOHOSLUŽEB V TEPLICÍCH

Bohoslužby jsou v pátek každý týden pravidelně v 19.00 hodin a v sobotu v 9.30 hodin.

POŘAD BOHOSLUŽEB V LIBERCI

Bohoslužby jsou vždy v pátek každý týden pravidelně v 17.00 hodin.

autobusu v 8.00 hodin z Dvořákova nábřeží v místech mezi Právnickou fakultou a Domem umělců. Přihlášky přijímá kultové oddělení ŽNO Praha. Jízdné hradí ŽNO.

Ročenku i Luach u své příslušné Židovské náboženské obce.

Zároveň upozorňujeme, že máme na skladě ještě zbytky Ročenek 5738—1978, které můžeme zájemcům expedovat ihned.

prihlási o slovo v najmenej vhodnej chvíli. A tak je ako štvaneč hnán od mesta k mestu, ze země do země — stále svůj, nepoučiteľný a nezložený. Zamřížované okénko cely vidá sice častěji než blankytnou oblohu, co tolik připomíná oči zrádné Feničky Geršanovičové, ale přesto se nevzdává. Do posledního dechu sní Lazík o pravdě, která by zazněla stejně čistě jako píšťalka malého chlapce v synagoze při svátku Jom Kipur.

„Na nebi byla tma a odehrával se tam smrtelný zápas. Vaše hříchy vážily tolik, že je žádné slzy pokání nemohly převážit. Bůh si zapal uši. Bůh mi zakázal

plakat. Bůh mé modlitby víc neslyšel. Pak se rozlehl křik toho dítěte. Zafoukalo na píšťalku a Bůh uslyšel. Bůh to nevydržel. Bůh se usmál.“

Erenburgův Bouřlivý život Lazika Rojštance vyšel v brilantním překladu Jana Zábrany. Radí se k těm dílům umělecké tvorby, jejichž společným jmenovatelem je zobrazení negativních jevů prostřednictvím satiry. V tomto smyslu patří Ilja Erenburg mezi autory zostřeného vidění, jakými byli Isaac Babel, Ilja Ilf, Jevgenij Petrov a Michail Zoščenko.

Marie Valtrová

Z KOŠER KUCHYNĚ

Rýžový kugl

1 hrnek rýže, 4 hrnky vřelé vody, 3 lžice oleje (nebo rozpuštěného másla), necelý hrnek cukru, skořice, citrónová šťáva, 3 vejce, ½ hrnku rozinek, ¼ hrnku ořechů.

Rýži dobře propereme v chladné a potom teplé vodě, zalijeme vřelou vodou a vaříme dokud rýže nezměkne. Pak smícháme všechny ostatní přísady, dobře promícháme s hotovou rýží a v zapékací misce zapékáme při teplotě kolem 180 °C hodinu. Podobně můžeme připravit nudlový kugl, uvařené nudle zapékáme stejně jako rýži, můžeme přidat i jablka.

Ovocný koláč

400 g hladké mouky, 75 g másla, 125 g cukru, 1 vejce, 125 ml mléka, 4 lžičky prášku do pečiva, ovoce podle možnosti.

Ze všech přísad připravíme těsto v mixeru nebo smícháním a dáme na pomaštěný plech, poklademe ovocem, můžeme přidat drobenku. Pečeme 40 minut při teplotě 190–200 °C. Toto těsto je dobré ještě druhý i třetí den po upečení.

Ryba pečená v alobalu

1 makrela nebo pstruh na osobu, česnek, máslo, pepř, curry, sůl, pažitka a petržel, 4–5 stroužků česneku na jednu rybu.

Připravenou a očištěnou rybu okořeníme, pak poklademe česnekem nakrájeným na plátky a posypeme bylinkami, navrch přidáme malé kousky másla, dobře zabalíme do alobalu a pečeme v troubě nebo v žhavém popelu asi 45 minut.

Gefilte fiš (plněná ryba) po domácku

Kapr (asi 1,5 kg), 2–3 velké cibule, 3 vejce, 3 lžice macesové mouky, sůl, pepř.

Rybu zbavíme kostí a dáme vařit společně s hlavou a cibulí asi na 1,5 hodiny. Připravíme v míse směs ze všech ostatních přísad včetně rybího masa, ze směsi připravíme knedlíčky, které vaříme ve vývaru asi 1,5 hodiny tak, aby byly pokryté vývarem. Když jsou knedlíčky uvařené, vyndáme je na mřížku mýsu a zalijeme vývarem, který jsme nechali ještě chvíli vařit, aby se vyvařila zbytečná voda. Takto připravenou rybu necháme v lednici nejlépe do příštího dne a podáváme jako předkrm nebo lehkou letní večeři.

K tomuto je snad třeba připomenout, že rybu nikdy nepodáváme společně s masem. Mezi rybím předkrmem a např. masovou polévkou má být požit kousek chleba nebo barchesu. Stejně tak např. na obloženém chlebičku nesmí být současně sardinka a maso nebo výrobek z masa.

Zeleninová nudlová polévka

6 lžic oleje, 3 cibule, 2 hlavičky česneku, 2 rajčata nebo plechovka rajčatového protlaku, 3 mrkve, 2 hrnky krájeného čerstvého zelí, sůl, 1 hrnek hrášku, bobkový list, petrželová nať, sůl, pepř, 100 g polévkových nudlí.

Na oleji osmažíme cibulku, přidáme česnek, zalijeme vodou, do vařící polévky přidáme zeleninu, když změkne přidáme ještě hrášek (pokud jsme použili konzervovaný) a nudle, vaříme ještě asi 20 minut, nakonec přidáme sekanou petržel.

H. Mayerová

ZE SVĚTA

V Maďarsku vzniká koprodukční americko-britsko-maďarský film o životě Simona Wiesenthala, rakouského publicisty, který se od r. 1945 věnuje odhalování válečných zločinů, podílejších se zejména na likvidaci židů ve druhé světové válce. Film se jmenuje Vrahové jsou mezi námi: příběh Simona Wiesenthala. Režisérem filmu je Brian Gibson, představitelem titulní role Ben Kingsley, kterého známe jako Gándhiho ze stejnojmenného filmu. (Rudé právo, 27. 5. 1988).

Světová tlať priniesla smutnú zprávu. Zomrel slávny huslista Jaša Heifetz, vo veku 86 rokov v Los Angeles. Narodil sa vo Vilne, v rodine židovských hudobníkov. Jeho otec Ruben, dobrý huslista, spoznal nadanie malého Jašu ešte keď mal 3 roky. Ako 7 ročný vystúpil Jaša na huslovom koncerte v Kovne. Ako 10 ročný navštevuje konservatórium v Leningrade a o rok pozdšie už vystupuje na koncerte s berlínskou filharmóniou. Keď ho ako 16 ročného počul hrať Fritz Kreisler, povedal: keď počujem Jašu hrať, mám chuť odložiť svoje husle. Pozdšie sa vysťahoval aj s rodinou do USA. Všade mal úspechy. Ako 19 ročný hral v Londýne. Po predstavení mu povedal Bernard Shaw: „Každý večer pred

spaním zahraj aspoň jeden falošný tón, lebo žiadnemu posmrtnému nie je dovolené hrať takým bežadným spôsobom.“ Koncertoval v Rumunsku, roku 1934 v SSSR, roku 1950 hral s izraelskou filharmóniou. Neraz hral aj s najväčšími huslistami na svete, s Jehudom Menuhinom a Dávidom Oistrachom. Zostane natrvalo ako žiariaca hviezda na nebi huslových umelcov na svete.

Aneta Strausová bola zvolená za starostu mesta Dalas za demokratickú stranu. Má 63 rokov. Vo voľbách porazila svojho soka Freda Mayera. Získala 56 % odovzdaných hlasov. Bola zvolená koalíciou, ktorá združuje židov, čiernych a španielsky hovoriacich. Jej manžel bol predsedom demokratickej strany. Obaja manželka sú aktívne činní v židovskej spoločnosti.

Historický akt odpustenia bude prevedený roku 1992 v Španielsku, keď židia sa symbolicky vrátia do Španielska, odkiaľ boli vyhnaní pred 500 rokmi. Španielske vyhnanie uskutočnil panovník Ferdinand a kráľovná Izabela. Dekrét bol vydaný 31. marca 1492 a židia dostali 3 mesiace času na opustenie svojej domoviny. I napriek tomu, že akt bude prevedený až o 5 rokov, historici a židovskí vedci v Madride, Barcelone a Kordobe už začali s prípravami k tomuto dátumu.

ZPRÁVY Z OBCÍ

BRATISLAVA — Srdečne gratulujeme — keď aj oneskorene, ale tým úprimnejšie — Jolane Mezníkovéj k 70. narodeninám, ktoré oslávila 22. 3. 1988. Súčasne pri tejto príležitosti zo srdca ďakujeme tejto obetavej členke sociálnej komisie žien pri ŽNO za všetkú jej agilitu a nezištnú prácu.

Brat Pavol Sándor, člen predsedníctva našej obce, oslaví 16. 8. 1988 v kruhu svojej rodiny, milovanej manželky, detí, vnúčat a pravnúčat svoje 86. narodeniny. So želaním pevného zdravia a spokojnosti sa pripája aj celá naša pospolitosť.

Brat Jozef Fischer, vážený a dobročinný člen našej obce, ochotne pomáhajúci všade tam, kde to je potrebné, oslaví 22. 6. 1988 svoje 78. narodeniny. Želáme mu zo srdca všetko najlepšie, najmä pevné zdravie!

Pani Hermuška Guttmannová, dobročinná nábožná duša, bude 25. 8. 1988 oslavovať svoje 83. narodeniny. A i jej a láske jej za celú našu pospolitosť želáme pevné zdravie a šťastnú jeseň života.

Pani Ida Bajmová bude 9. 7. 1988 oslavovať svoje 83. narodeniny. Aj jej želáme do budúcich rokov veľa zdravia a spokojnú jeseň života. Ad mea veesrim šana.

BRNO — Židovská náboženská obec v Brne upřímně blahopřeje svým čle-

Židovská Ročenka právě vyšla

Židovská ročenka 5734 vyšla péčí Ústředního církevního nakladatelství za redakce dra Rudolfa Iltise. Ročenka přináší z literárního odkazu zemřelého vrchního rabína dra Richarda Fedra z.l. zamýšlení O lásce všední, z literárního odkazu vrchního rabína dra Gustava Sichra z.l. informativní stať O některých hebrejských výrazech bohoslužebných a lidových. Josef Vyskočil vzpomíná 100. výročí narození Jindřicha Kohna, který sám přichází ke slovu meditací Mezi profesionalismem, konfesionalismem a lhostejností. Dr. Josef Bartůšek přispěl statí Něco o jazyku jidiš. Ročenka 5734 uveřejňuje další kapitolu z připravované knihy Josefa Bora, nazvanou Syn Boží - Syn člověka.

Dr. František Kafka je zastoupen dvěma povídkami, jejichž hlavní po-

stavou je rabbi Jehuda Löw ben Be-calel. Otec čtyř robinů a Morenu ha-rav a děvečka Abizag. Z připravované knihy dra Jindřicha Flussera Život na úvěr uveřejňuje letošní Ročenka kapitolu nazvanou Familien-lager Birkenau.

Dr. Rudolf Iltis vzpomíná 30. výročí povstání ve varšavském ghetě. Zuzana Tausingerová nazvala svou črtu Neříkej prosím, že tě to ruší. K 70. narozeninám básníka a spisovatele Františka Gottlieba (4.8.1973) připravila redakce Ročenky kyticí užitou z oslavenčových básní.

Lyrika se dostává ke slovu též ve výboru z básní Hanuše Hachenburga (1929-1944) a Viléma Pollaka (1927-1945), který pořídila Marie Rut Křížková. Oba mladí lyrikové zahynuli

jako oběti nacistické perzekuce. Podobnou tematikou se zabývá též příspěvek dra Karla Laguse, nadeepsaný Inventární číslo 134819.

V přetlumočení O.F. Bablera otiskuje Ročenka 5734 báseň Hannelore Valencakové Starý židovský hřbitov v Praze.

Zasloužilý umělec Norbert Frýd dal redakci Ročenky k dispozici kapitolu ze své připravované knihy Almara, nazvanou Nekrolog na kavárny mého dětství a Ota Pavel — bohužel mezitím zesnulý — svou humoristickou črtu Proč jsem se nestal světovým hráčem.

Obálku Ročenky navrhla Helga Weisssová-Hošková. Objednávky na Ročenku, která stojí Kčs 16,50 vyřizují RŽNO Praha 1, Maislova 18 a všechny Židovské náboženské obce.

Zprávy z obcí

Luach 5734

Luach (kalendárium) na rok 5734 právě vyšel. Knížka ve vkusné úpravě, ilustrovaná, obsahuje též minhagin a stojí Kčs 10,-. Kresbu na obalu (Staronová synagoga a Židovská radnice) navrhla Helga Weisssová-Hošková.

BRNO

Dne 24. června t.r. se konal v naší synagoge církevní sňatek novomanželů Schullerových a to našeho člena Rudolfa Schullera z Hodonína a paní Sylvie roz. Grünsteinové ze Senice (Slovensko). Obřad vykonal vrchní kantor Alexander Neufeld. Zhostil se svého úkolu skvěle a spolu se svými oběma syny zapěl jímavě modlitbu Mincha. Obřad se konal za velké účasti příbuzných svatebčanů, jejich přátel a velkého počtu příslušníků naší ŽNO.

Blahopřejeme sestrám a bratrům, kteří se v měsíci srpnu t.r. dožívají významných životních jubileí. Jsou to (všichni z Brna):

- Berta Heřmanová
1. srpna t.r. 80 let,
- Ruth Kopečková
1. srpna t.r. 50 let,
- Jana Franková
7. srpna t.r. 80 let,
- Ludvík Michal
9. srpna t.r. 70 let a
- Lisbeth Bergerová
11. srpna t.r. 60 let.

PODEKOVÁNÍ

Rodičia mladomanželů Sylvii Grünsteinové a Rudolfa Schullera srdečně děkují Židovské náboženské obci v Brně za slavnostné a důstojné provedení žid. sobáša chupe, která se konala dňa 24. júna vo vyzdobenom kostole. Ďakujeme panu vrchnímu kantorovi Alexandru Neufeldovi a jeho synovi za precitný liturgický prejav. Pánovi Arminovi Goldsteinovi za jeho námahu a organizáciu. Naším súvercom z Brna ďakujeme za hojnú účasť.

Rodina Grünsteinová, Senica n. Mjy.
rodina Schullerová, Hodonín.

ČESKÉ BUDĚJOVICE

Dne 14. června t.r. skonal po dlouhé těžké nemoci naše členka paní Cilka Holzerová. Skončil život plný lásky, práce a obětí. Zachováme jí věčnou památku.

GALANTA

Po krátké těžké chorobě zemřel ve věku 51 rokov Alexander Löwinger, aktivní člen naší náboženské obce. Nebohy bol zamestnaný v Komunálnych službách okresu Galanta ako hlavný skladník. Svoju funkciu zastával vzorne a za svoju prácu bol viackrát vyznamenaný. Medzi osadenstvom podniku bol obľúbený, čo potvrdila aj veľká účasť na pohrebe 22. júna 1973. Veľmi dojemne sa rozlúčil s nebohým hlavným rabín Izidor Katz, ktorý vyzdvihol jeho veľkú aktivitu a vernosť k židovským tradíciám. Za podnik sa rozlúčil s nebohým námestkom riaditeľa S. Šteпка, ktorý sa poďakoval za jeho 20 ročnú záslužnú prácu. Za ŽNO sa rozlúčil predseda A. Schulez, ktorý vyzdvihol veľkú osobnosť nebohého na každom úseku nášho života. Za priateľov sa dojemne rozlúčil A. Müller. Smútočné zhromaždenie dojemne vypočulo Kel mole rachamim, ktoré predriekol p. rabín I. Katz. Za nebohým žialia jeho dve maloleté deti, manželka, sestry, bratia a rodina. Naša náb. obec ztráca v zosnulom dobrého a obľúbeného súverca, ktorý so svojou veľkou aktivitou patrila k oporám našej náb. obce.

Česť jeho drahej pamiatke!
V sedre Korach v rámci šalot - sudesu oslávili sme životné jubileum - 50. narodeniny nášho člena Andora Müllera. Jubilant je aktívnym členom našej náb. obce a v potrebe zastáva úlohu predmodliteľa. Oslávenca pozdravil p. rabín Izidor Katz, Adolf Schulez a Arpad Müller, ktorí zažehnali jubilantovi veľa zdravia a radosti v rodinnom živote. Naša náb. obec aj touto cestou želá jubilantovi ad mea v esrim...

HLOHOVEČ

K tým čerstvým hrobom v krátkej dobe tohoto roku pribudli žiaľ v našej ŽNO v mesiaci máji ďalšie dva. Dňa 23. 5. 1973 po dlhšej chorobe opustil navždy naše rady vo věku 72 rokov

p. Artur Binder a dňa 31. 5. 1973 odišiel na večnosť vo věku 61 rokov pán Ondrej Engel. Obom zomrelým zachováme čestnú pamiatku.

Smutočné obrady vykonali p. Viliam Glück a p. Moric Neumann.

HRANICE na Mor.

Dne 9. srpna 1973 se dožívá v plné duševní svěžesti naše nejstarší členka sestra Jindřiška Krakauerová 87 let. Sestra Krakauerová se přikladně stará o vzornou údržbu zdejšího krásného hřbitova a je ve svém počínání vzorem všem našim souvěrcům. Přejeme jí do dalších let hodně zdraví, spokojenosti a životní pohody. Ad mea veesrim šana.

HUMENNÉ

Dňa 16-ho júna 1973 zomrel v Košickej nemocnici vo věku 70 rokov náš dlhoročný člen a taktiež tajomník ŽNO v Humennom Gruber Alexander. Jeho pozostatky boli prevezené do Humenného dňa 19-ho júna, kde za účasti širokej verejnosti a príbuzných sa zo zosnulým rozlúčil predseda Chevra Kadiša z Košíc, pán Ignác Gross, ktorý previedol aj smútočné obrady.

Pozostatky zosnulého boli uložené na Humennskom cintoríne. Jeho odchodom ztratila ŽNO v Humennom dobrého a svedomitého pracovníka.

CHOMUTOV

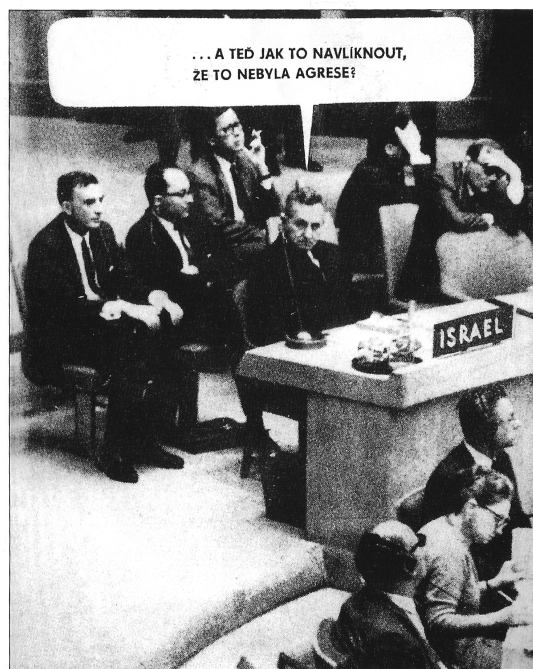
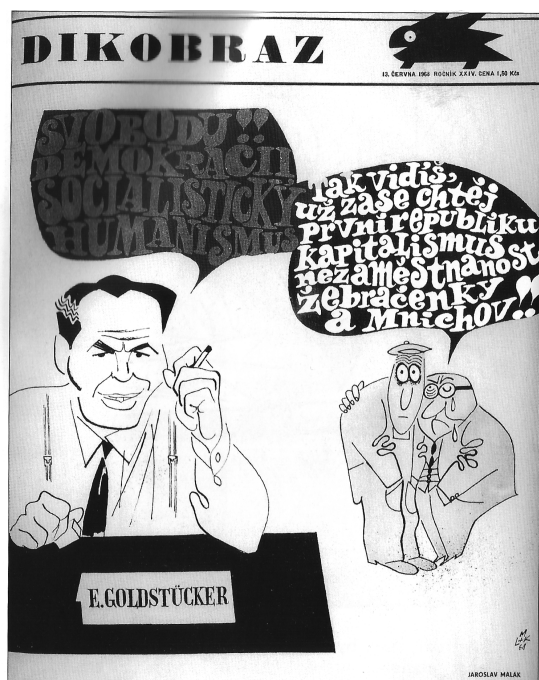
MUDr. Petr Riesel a Ing. chem. Tamara roz. Kollmannová oznamujú s radostí, že se dne 9. července t.r. narodila dcera Hanička Růžena.

KOMÁRNO

Kolektív našej ŽNO v krátkej dobe postihli veľké ztráty. Dňa 29. apríla sme odprevadili na poslednú cestu za hojnej účasti priateľov a známych našu najstaršiu členku, 89 ročnú Herminu Schwarczovú.

Zosnulá bola známou, ctenou a váženou občankou nášho mesta. Veľkou duševnou energiou a hrdinsky znášala predčasnú smrť dcery Šarloty a syna Ondreja, ktorú zapríčinili nilaši.

Vnúčku Zuzanu skrývali a zachránili poctiví ľudia na radost zosnulej.

Protiizraelský postoj režimu po šestidenní válce: anekdoty z Dikobrazu.

Vytištěno písmem Baskerville Original ze Střešovické písmolijny.

V Praze 2012